

V DIE VERTELLERS IN DIE RAE- EN SONNTAG-TEKSTE

In hierdie hoofstuk word 'n aanvang geneem met die redaksionele dekonstruksie van die Rae- en Sonntag-publikasies, soos teoreties in die eerste hoofstuk uiteengesit. Die vraag wat gestel word, is: Wie vertel? Sonntag se teks word eerste ondersoek.

Christoph Sonntag se dagboek, *My friend Maleboch*

1. Eerstepersoonsverteller, mede-vertellers, vertaler

My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains, is 'n dagboekvertelling in die eerste persoon. Christoph Sonntag, die Berlynse sendeling van Blouberg, wie se biografiese agtergrond in die vorige hoofstuk bespreek is, vertel die leser onder datum-opskrifte hoe die oorlog van 1894 tussen die Hananwa en die Boere ontstaan, verloop en afgeloop het. Met die erkennings en inleiding afgehandel, kom hy op p. 1, op Sondag 20 Augustus 1892, aan die woord. 'n Kort *Postscript* op p. 129, is in die derdepersoon geskryf en skets Mmalebôhō se situasie nadat hy as gevangene na Pretoria weggevoer is. Met die uitsondering daarvan, bly sendeling Sonntag tot op 24 Julie 1895 (p. 161) self aan die woord, of is dit hy wat sprekers aan die woord stel. Op hierdie datum eindig die gepubliseerde dagboek.

Wanneer die leser die Sonntag-publikasie ter hand geneem en die erkennings en voorwoord deurgewerk het, is sy reeds bewus dat daar, naas die sendeling-eerstepersoonsverteller, Christoph Sonntag, ook mede-vertellers in die gepubliseerde teks aanwesig is: 'n Eerste mede-verteller is F.A. van Jaarsveld, seker een van die invloedrykste Afrikaner-historici tot op hede. Professor Van Jaarsveld was hoof van die Departement Geskiedenis aan die Universiteit van Pretoria ten tye van die publikasie van *My friend Maleboch*. Hy het vanuit die flapteks die betroubaarheid van die sendeling-verteller en die aktualiteit van sy storie, aangeprys. In die vertaler se eie woorde, sou hierdie publikasie van die sendeling se teks nie moontlik gewees het sonder Van Jaarsveld se aansporing, voorstelle en advies nie.¹

'n Mede-verteller wat nog sterker en met volgehoue betrokkenheid na vore tree, is die vertaler, Konrad Sonntag.

1. C. Sonntag, *My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains* (ed. K. Sonntag), p. xii; Persoonlike inligting: K. Sonntag, Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28.

Konrad Sonntag is die oudste seun uit sendeling Christoph Sonntag se tweede huwelik (met Magdalene Trümpelmann). Hy was ses jaar oud toe sy vader op 19 Januarie 1919 oorlede is, waarna die gesin Tšhakoma in Venda verlaat het en na Middelburg, waar Konrad se oupa Trümpelmann gewoon het, verhuis het. Konrad Sonntag was sedert die middel-vyftigerjare in Pretoria woonagtig. Sy vrou, Annegret Sonntag, het die transkribering van haar skoonvader se manuskrip uit die ou Süterlin-teks onderneem. Die taak het haar etlike maande besig gehou. Daar bestaan nog 'n ander, getikte transkripsie van die dagboek, wat (teen vergoeding), in opdrag van wyle G. Sonntag, 'n dogter van die sendeling, gemaak is. Konrad en Annegret Sonntag het hierdie transkripsie ook onder oë gehad, maar was teleurgesteld dat die transkribeerder daarvan skynbaar makliker as Annegret tou-opgegooi het met die ontsyfering van die sendeling se handskrif.² Die klein blanko ruimtes en vraagtekens plek-plek tussen hakies in die getikte teks, getuig daarvan.³

Konrad self was verantwoordelik vir die vertaling van die transkripsie in Engels. Dit is net minder as negentig jaar na die aanvanklike tydgenootlike teboekstelling van die gebeure waarvan dit vertel, voltooi.⁴ Konrad Sonntag was 'n uiters geskikte kandidaat vir die vertaalwerk.

Wat sy motivering vir die onderneming van so 'n reuse-projek betref, kan Sonntag nouliks daarvan verdink word dat hy die vertaling aangepak het as 'n huldeblyk aan 'n vader vir wie hy groot bewondering gehad het. Dit sou die geloofwaardigheid van die werk reeds vanaf die wortels ondermyn het. Konrad Sonntag erken self dat hy niks van sy vader kon onthou nie, behalwe dít wat ander hom vertel het: dat hy 'n baard gehad het en pyp gerook het.⁵ Die vertaling is aangepak as 'n soort verkenningstog, 'n poging om 'n onbekende man wat noodwendig groot nuuskierigheid by sy kind sou aanwakker, uit sy eie woorde te leer ken. Met die vertaalprojek afgehandel, was

-
2. Persoonlike inligting: K. & A. Sonntag, Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28; C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. xi-xii.
 3. C. Sonntag, *Notizen aus dem täglichen Leben, Missionar ... 1886-1895*. Getikte transkripsie van die oorspronklike dagboek. Op p. 205 kan voorbeelde van albei hierdie aanduidings van 'onleesbaarhede' in die oorspronklike teks, gesien word. Waar die Sonntags hieroor ongelukkig was, was dit vir my, soos uit hierdie hoofstuk sal blyk, 'n teleurstelling dat hulle op hulle beurt skynbaar arbitrêr besluit het watter dele van hulle beter getranskribeerde weergawe die leser in vertaalde vorm sou kon sien. Die benadering van die onbekende transkribeerder van die teks van mevrou G. Sonntag, om voor die voet alles te transkribeer en dan presies aan te dui waar daar gapings was, was myns insiens eerliker.
 4. Prof. Gerrit Schutte, historikus aan die Vrije Universiteit, Amsterdam, bespreek die boek so vroeg as Mei 1983 in *Zuid-Afrika* 60(5), p. 77. Prof. F.A. van Jaarsveld, in daardie stadium hoof van die Departement Geskiedenis aan die Universiteit van Pretoria, se resensie in *Historia* 29(1), p. 58, het eers 'n jaar later verskyn. Dit is teleurstellend dat die publikasie self ongedateer verskyn het.
 5. Persoonlike inligting: K. Sonntag, Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28.

Sonntag ook nie huiwerig om te praat oor die minder vleiene karaktertrekke wat hy uit die sendeling se dagboekinskrywings afgelei het nie.⁶

Ook sy taalkennis en -vaardigheid maak van Konrad Sonntag 'n ideale vertaler. Barzun & Graff beskou die geloofwaardige vertaler as een wat die taal waaruit vertaal word, as moedertaal ken en die taal waarin die werk vertaal word, as geoefende skrywer magtig is.⁷ Al beskou Konrad Sonntag self Engels as die taal wat hy die heel beste magtig is, is Duits, die taal waaruit vertaal is, inderdaad sy moedertaal en huistaal. (Magdalene Trümpelmann was Duits en kon nié goed Engels praat nie). Sy jarelange ondervinding as dosent in Engels aan die Onderwyskollege in Pretoria,⁸ verklaar die hoë standaard van die vertaler se skryfvaardigheid in die doeltaal. Anders as die Rae-publikasie, het *My friend Maleboch* se vloeiende skryfstyl 'n boeiende impak op die leser. In 'n aantal steekproewe wat gedoen is, kon die ooreenstemmende Engelse en oorspronklike Duitse Sonntag-teksgedeeltes nogtans selfs frase-vir-frase vergelyk word.⁹ Barzun & Graff beklemtoon dat die bedoeling van 'n outeur, die betekenis van die teks – en nie in die eerste plek los woorde en sinne nie – vertaal moet word.¹⁰ Die vertaler slaag dus skynbaar goed daarin om 'n balans te behou tussen akkurate vertaling (per frase/sin) en die oordrag van die outeur se bedoeling met 'n spesifieke stuk teks.

Die ondersoeker moet egter verder kyk as wat die steekproef-vergelyking van 'n paar arbitrêr-gekoese stukke teks te kenne kan gee: Hierdie vertaler beperk homself nie tot die interpretasieprosesse wat onvermydelik is in die oor-vertel van 'n teks in 'n ander taal- (en dus ook ander kulturele verwysingsraamwerk) nie. Die vertaler tree ook berekend op as redakteur. Binne die gepubliseerde teks, is sy eie stem, sy teks, sigbaar naas die vertaalde teks van die sendeling, wat deur hom aangebied word.

Die vertaler se sigbare teks binne die publikasie, behels die volgende: Kaarte, illustrasies, 'n titelblad waarin hy die gepubliseerde teks klassifiseer, 'n *colofon*, 'n opdrag, 'n inhoudsopgawe en lys van illustrasies, erkennings, 'n inleiding, 'n voorwoord, hoofstukindelings met beskrywende titels, asook voetnote. Aangesien die vertaler byna 'n eeu in tyd van die gebeure in die dagboek verwyder gestaan het, was die raadpleging van die kundiges, historici en geograwe, wat op p. xi bedank word,

-
6. Persoonlike inligting: K. Sonntag, Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28. Konrad Sonntag verduidelik dat sy Duitse vader, "nie so *easy-going* soos die Engelsman nie", miskien effens arrogant was.
 7. J. Barzun & H.F. Graff, *The Modern researcher*, p. 354.
 8. Persoonlike inligting: K. & A. Sonntag, Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28.
 9. Vergelyk byvoorbeeld die inskrywing op Dinsdag, 29 Mei 1894. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 203; C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 44.
 10. J. Barzun & H.F. Graff, *The Modern researcher*, p. 354.

noodsaaklik. Die sigbare aktiwiteite van die vertaler-redakteur, soos hierbo opgenoem, was bevorderlik vir die akkuraatheid van die werk.

Die redakteursrol van die vertaler raak eers problematies sodra dit nie meer vir die leser *as sodanig* voorgehou word nie. Op p. 1 betree die leser skynbaar die gedagte-wêreld van die sendeling en ontmoet so die ‘eintlike?’ eerste-persoonsverteller: Christoph Sonntag. Die agtergrond is in die voorwoord geskets, die titelblad dui aan dat die boek aangepas en vertaal is uit die oorspronklike Duitse manuskrip, voetnote gee verklarings en illustrasies en kaarte bied verdere toeligting, maar wat die leser van p. 1 tot 161 aantref, is ‘n sendeling aan die woord in sy dagboek. Dit is Christoph Sonntag wat vertel. Die inligting, soos dit dag-vir-dag ingeskryf staan onder die verskillende datum-opskrifte, kom uit die sendeling se mond; dit is sy teks ... maar is dit?

2. Vertaler K. Sonntag as verskuilde verteller

Tot dusver is aangedui waar die redakteur-vertaler hom kenbaar gemaak het as medeverteller in die publikasie, maar daarnaas verskuil hy ook sy eie stem binne dié van die sendeling-verteller. Hy praat vanuit ‘n twintigste-eeuse agternaperspektief in die stem van ‘n 1894-getuie - sonder dat hy in die gepubliseerde teks enige sigbare aanduiding gee dat dit eintlik die vertaler is wat op daardie spesifieke tydstop vertel. Dit is misleidend, kom neer op spookskrywery en is dus volgens Shafer se eksterne kriteria, tóg ‘n mate van vervalsing.¹¹

‘n Ontslaglike hoeveelheid arbeid en baie spesifieke taalvaardigheid moes gekombineer word om die ontoeganklike handgeskrewe Duitse manuskrip in leesbare Engels om te gesit het. Gemeet daaraan, is die vermenging van die vertaler-redakteur en die sendeling se eie vertelstem binne-in die sendeling se veronderstelde teks, soveel te meer betreurenswaardig. Dit is nie te betwyfel dat die vertaalde Sonntagdagboek vir die historiese navorser ‘n onskatbare vonds is nie. Maar die werkwyse wat gevolg is maak, om terug te kom tot Elton se woorde, “the purposes served by the human beings who first created it”,¹² ontsettend moeilik agterhaalbaar - of te ontwar van die *purposes served by the human being who first translated and published it!* ‘n Vertaler-redakteur behoort die wetenskaplike betroubaarheid van sy publikasie te

11. R.J. Shafer (ed.), *A guide to historical method*, pp. 128 & 135.

12. G.R. Elton, *Return to essentials. Some reflections on the present state of historical study. The Cook Lectures delivered at the University of Michigan, 1990*, p. 55.

verskans deur enige aktiwiteit, of verhelderende opmerkings, wat strenggesproke die perke van transkripsie en vertaling oorskry, as sodanig aan te dui.¹³

Die vertaler-verteller se bedoeling was nie om die leser te mislei nie - intendeel. Daarvoor spreek sy ontvanklikheid vir die advies van vakkundiges, sowel as sy volgehoue arbeid aan en verfyning van 'n vollediger Engelse (en ook Afrikaanse) vertaling, van té 'n groot openheid.¹⁴ Enige wysigings wat aangebring is, was juis daarop gemik om die akkuraatheid van die oorspronklike te verhoog, of om die gebeure van 1894 te Blouberg so verstaanbaar as moontlik en met die minste moontlikheid om aanstoot te gee, aan die laat-twintigste-eeuse leser voor te hou. Die resultaat van hierdie inherent 'goeie' bedoeling om die implisiete leser¹⁵ in ag te neem, is uiteindelik nietemin misleidend, en dus negatief.

[D]e kern van dit probleem [ligt] minder in de onvermijdelijke subjectiviteit, dan in de mogelijkheid de gemaakte keuze te kontroleren. De betrouwbaarheid van een dagboekuitgave hangt voor een groot deel af van de verantwoording door de bewerker.¹⁶

Die grootste punt van kritiek teen hierdie redakteur is dus nié dat hy afleidings maak en interpreteer nie, maar dat hy sy stem laat saamsmelt met dié van die sendeling-verteller. Vir die leser wat die publikasie onverhoeds ter hand neem, is dit onmoontlik om, binne die veronderstelde sendeling-tekste, te onderskei tussen outentieke en redaksionele uitsprake. Tekste is weggelaat en verduidelikings is bygevoeg om by te dra tot die geheelbeeld wat gepubliseer is. Op die vraag "wie vertel?", is die antwoord "die sendeling", maar hy is soms woorde in die mond gelê, soms stilgemaak en ongetwyfeld só aan die leser voorgehou dat sy gefragmenteerde dag-tot-dag weergawes uiteindelik 'lees' soos 'n tragedie.

Hierdie proses word onder drie besprekingspunte uiteengesit. Eerstens, die aard en effek van toevoegings, of wysigings, gemaak tot die sendeling-tekste; tweedens, die aard en effek van weglatings. Toevoeging en weglating van tekste, die hele proses van

-
13. Die volgende geannoteerde publikasie is 'n goeie voorbeeld van waar so 'n beleid wél gevolg is: S.P.E. Trichard, *Geschiedenis, werke en strewe van ..., luitenant kolonel der vroegere Staats-Artillerie Z.A.R. door hemzelve beschreven* (red. O.J.O. Ferreira). Pretoria, 1975. Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing Bronnepublikasie III, 1975.
 14. Persoonlike inligting: K. Sonntag, Menlynweg. Pretoria, 1994-07-28; C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. xi-xii.
 15. Implisiete leser: "... nie 'n werklike leser nie, maar 'n ideële of hipotetiese een wat deur die ondersoeker gekonstrueer word. Dit kan kortliks omskryf word as die rol van die leser soos dit in die teks self vervat is en deur die geheel van teksaanwysings opgeroep word. Daaruit kan 'n werklike leser aflei hoe 'n teks gelees 'behoort te word'." H. Ohlhoff, Hoofbenaderings in die literatuurstudie, in T.T. Cloete, E. Botha, C. Malan (reds.), *Gids by die literatuurstudie*, p. 54. Sien hoofstuk vyf.
 16. M. van Faassen, Het dagboek: een bron als alle andere?, *Theoretische Geschiedenis* 18(1), 1991, p. 12.

seleksie deur die redakteur, is deel van die werkwyse waarvolgens 'n einde-gerigte verhaal/storie gekonstrueer word.¹⁷ Die vertaler-verteller probeer nie die verhaalagtige resultaat van sy publikasie ontken nie. Volgens hom het die dagboek van die sendeling asof vanselfsprekend in die baie spesifieke verhaalsoort, die tragedie, ontvou. Hy gee derhalwe in die didaskalia (hoofstukindeling) eksplisiete aanduidings van die voorafbestemde tragiese verloop van die 1894-gebeure. Dit dan die onderwerp vir die derde besprekingspunt.

a. Toevoegings en wysigings deur die vertaler-redakteur

Volgens Shafer kom dit voor dat dagboekhouers soms lank nadat die aanvanklike inskrywings gemaak is, toevoegings maak of veranderinge aan hulle eie teks aanbring met die opregte bedoeling om (hoewel 'n vergissing) akkuraatheid te verhoog.¹⁸ In die geval van die Sonntag-publikasie, is dit deur die dagboekhouer se seun, die vertaler, gedoen.

Op Dinsdag 27 Oktober 1892, het sendeling Christoph Sonntag 'n gebeurtenis in sy dagboek opgeteken wat vir hom vanuit 'n persoonlike oogpunt, maar ook ter wille van sy werk as sendeling, 'n belangrike mylpaal was: sy eerste ontmoeting met Kgalusi.¹⁹ Die toevoegings en wysigings wat die vertaler in sy weergawe van dié ontmoeting in *My friend Maleboch* aangebring het, is insiggewend.

Die sendeling self het soos volg geskryf oor die gunstige afloop van sy besoek aan Mmalebôh:

Gerade wie der Häuptling von allen in tiefster Ehrfurcht *mit großer Löwe* begrüßt wurde, so wurde auch mir diese Ehre zutheil.²⁰

Só lui die 1983-vertaling, die wysigiging tot die sendeling-teks gekursifeer:

Just as the Chief was, in the deepest awe, addressed by all who saw him, *as Great Lion, Awesome Monster, Fiery Dragon, Mighty Ox*, so also I was accorded this honour.²¹

-
17. In hierdie afdeling geniet slegs die seleksie-proses tydens die redaksionele fase aandag. Die aard van die seleksies gemaak deur die sendeling-as-waarnemer, word in 'n volgende hoofstuk ondersoek.
18. R.J. Shafer (ed.), *A guide to historical method*, p. 134.
19. C. Sonntag, *Notizen ...*, pp. 134-136; C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. 5-9.
20. Suid-Afrikaanse Nasionale Argief: Transvaalse Argiefbewaarplek (TAB), Pretoria: A. 1281, pp. 477-478: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-10-27.
21. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 8.

Hierdie uitgebreider, kleurvoller omskrywing vergoed vir die moontlikheid dat die moderne leser se insig in die Hananwa-kultuur gebrekkiger mag wees as waarvoor die sendeling in die 1890's al voorsiening kon maak.

Die volgende wysiging is waarskynlik ook aangebring ter verheldering van die implisiete leser se insig in die 1892-omstandighede:

Auch jetzt wurde sein früherer Widerwille gegen *den Lehrer* und das Wohnen des Lehrers in dem Land mit keinem Worte Erwähnung gethan.²²

Dit is soos volg vertaal:

Again no mention was made of his previous antipathy towards *the teachers of my Society* and whether I would be allowed to stay in his country.²³

Die sendeling self het geweet waarvan hy praat, maar die vertaler moes die implisiete lesers van sy publikasie in ag neem en hulle genoeg besonderhede gee sodat hulle hulleself kon oriënteer volgens die situasie wat reeds op p. 1 van die vertaalde publikasie vir hulle geskets is:

The departure without leave or farewells of the previous missionary Stech had made a very poor impression on the Chief and his people. ... Solomon and his fellow-apostates probably did their little bit in stirring up the distrust, not only against Brother Stech, but also against all teachers of the Berlin Mission Society.

Dit is opmerklik hoe die vertaler met die volgende toevoeging *sy* interpretasie in die teks in-vertaal, en die implisiete leser die reg ontnem om self 'n soortgelyke, of heeltemal teenstrydige, afleiding te maak:

Fast wolle ich sagen, er [Mmalebôh] überragt all sein Volk über eines Hauptes Lange.²⁴

22. TAB: A. 1281, p. 477: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-10-27. Kursivering L.K.

23. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 8. Kursivering L.K.

24. TAB: A. 1281, p. 474: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-10-27.

Die toevoeging tot die vertaling is gekursiveer:

I was almost tempted to say that *like Saul, king of Israel*, he [Mmalebôhô] was higher than any of the people from his shoulders and upward.²⁵

Die vertaler is vroeg in die drama reeds besig om die implisiete leser positiewer teenoor Mmalebôhô en negatiewer teenoor Kibi te stem as wat die sendeling ten tyde van die gebeure was. Vergelyk bogenoemde wysiging met die onderskeie tekste se vertelling van die sendeling se eerste ontmoeting met Kibi.²⁶

Volgens die sendeling:

Freitag, den 4. November. Heute früh machte ich mich auf den Weg, um unsere Aussenstation bei dem Häuptling Kibi und die Aussenstation Derben zu besuchen. Hauptsächlich war es mir darum zu thun, dem Häuptling Kibi einen Besuch zu machen.²⁷

Volgens die vertaler:

2. Kibi
Friday 4 November 1892
I started my journey to our out-stations in the country of Chief Kibi, *Maleboch's rival*. My main aim was to meet the chief.²⁸

Kibi kon wel as 'n teenstander van Mmalebôhô beskou word, maar dit was, ten minste in daardie stadium, nie so voorop in die sendeling se geheelindruk van dié man as wat die vertaler die implisiete leser wil laat glo nie.

'n Verdere voorbeeld kan geneem word uit die dagboekinskrywing van Dinsdag 21 Maart 1893. Let veral op die gekursiveerde frases. Sonntag is weer op besoek aan Mmalebôhô:

Wie gewöhnlich erkundigte er sich sehr eingehend nach dem Geschick des Landes, besonders was die Bauern sagen, Regierung u.s.w. Ich hatte inzwischen die Post bekommen und mir schien, ein ganzes Lager Neuigkeiten: Überraschung in Lande, Eisenbahn, etc. Für alle Mittheilungen war er ganz Ohr. Besonders aber interessierte ihn der Wahlkampf zwischen Paul Kruger u. Joubert. *Sie folgern vermutlich*

25. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 7. Kursivering L.K.
26. C. Sonntag, *Notizen* ..., pp. 136-137; C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 10.
27. TAB: A. 1281, p. 479: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-11-04.
28. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 10.

so: lägen sich die Bauern selbst in den Haaren, dann haben sie keine Zeit und Kraft sich um *uns* zu kümmern. In der Bemerkung des Häuptlings, da Paul Kruger der frühere Präsident gewesen sei, so sei es doch wohl richtig, wenn er wieder gewählt würde, trat seine Auffassung zu Tage.²⁹

Die ooreenstemmende gedeelte het soos volg in die Engelse publikasie verskyn (die vertaler se toevoegings tot en wysigings aan die Duitse teks is weer eens gekursiveer om dit uit te wys):

*As at our first meeting, he asked penetrating questions about what was happening in the country, especially in connection with the Boers and their Government. As the post had arrived the previous day, I was well-supplied with the latest news. Floods in various parts of the country, buildings, roads, railways. For everything he had a ready ear. What interested him especially, however, was the election campaign between Paul Kruger and Piet Joubert. The chief and his people inferred that as long as the Boers were at loggerheads with each other they could have neither time nor inclination to worry about the Bahananoa. Maleboch's own personal hopes were expressed by the remark that as Paul Kruger was the incumbent President it would only be right if he were chosen again.*³⁰

In die vertaling hierbo, is 'n vermoede van die sendeling-verteller sodanig deur die vertaler gewysig dat dit lyk na 'n stelling uitgespreek deur Mmalebôhō en sy mense. Die *uns* in die sendeling se vertelling het nie noodwendig verwys na *the Bahananoa* in die algemeen, alle onderling-strydende faksies ingesluit, soos wat die vertaler by die implisiete leser wou tuisbring nie. Dit is belangrik vir die leser om te weet dat hierdie versugting, hoewel 'n afleiding namens Mmalebôhō, van die *sendeling* afkomstig was. Hy het nie gehuiwer om die inklusiewe voornaamwoord *ons* te gebruik nie. Sy éie begeerte, om met rustigheid sy sendingwerk te kan doen, is óók in hierdie versugting vervat.

Hierdie wysigings versterk die indruk dat die vertaler daarop ingestel was om die sendeling-verteller se oriëntasie so ondubbelsinnig as moontlik uit te beeld. Die vertaler speel as't ware die 'eintlike antagoniste' in die 1894-konflik teen mekaar af, en isoleer die sendeling daarvan, laat hom terugstaan van enige emosionele betrokkenheid by die gebeure van sy tyd, alhoewel hy dit persoonlik deurleef het. Dit is ongeloofwaardig vir 'n waarnemer om reeds in sy eie tyd die persone met wie hy kommunikeer so klinies te deurskou en as protagonis of antagonis te kategoriseer.

29. TAB: A. 1281, pp. 536-537: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1893-03-21. Kursivering L.K.

30. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 9.

Weer eens, het die vertaler-redakteur sy eie agternaperspektief in die stem van die sendeling ingebou. Daarmee is die potensiële leser in 'n groot mate die voorreg ontnem om die kompleksiteit van interpersoonlike verhoudings, soos deur sendeling Sonntag voor en na die 1894-konflik ervaar, te deurskou. Die sendeling se teks het velerlei leesroetes vir 'n leser ingehou; die vertaler het die roete waarlangs hy gelees het, in die 1983-publikasie op alle latere potensiële lesers afgedwing.

Al die wysigings wat tot dusver genoem is, sou waarskynlik nog die 1983-leser kon help om die ontmoetings tussen die sendeling en die Hananwa-leiers beter te verstaan - nie noodwendig 'meer akkuraat' voor te stel nie. Die wysigings moes as sodanig gemerk gewees het, aangesien die sendeling, soos sake hier staan, 'n onakkurate kwota insig in die toekoms toegedig word.

Die volgende gevalle, is voorbeelde waar die vertaler se spookskrywery skeefgeloop het. Die sendeling ry nou aan die pen oor uitlatings wat hy, volgens die 1983-publikasie, swart op wit, in sy dagboek gemaak het, maar wat eintlik wysigings/toevoegings deur die redakteur was:

Die eerste voorbeeld is 'n feite-'fout', deur T.J. Makhura in sy verhandeling uitgewys. Met Kgalusi Mmalebôhō in die gevangenis in Pretoria ná die 1894-oorlog (tot 1900), het Mmaseketa, die hoofvrou van Matsiokwane, as regentes oor sy onderdane opgetree. (Matsiokwane, Kgalusi se vader, is reeds in 1879 oorlede). Makhura het gelyk wanneer hy in 'n voetnoot verwys na pp. 130-150 van die 1983-publikasie en opmerk: "Sonntag, however, incorrectly calls her [i.e. Mmaseketa] 'Masikele' (Masekela). Masekela was one of the trusted men used as messengers ('Batseta')." ³¹

In die publikasie-teks verwys die vertaler-redakteur (in die vertelstem van die sendeling), inderdaad nie minder nie as vyftien keer na *Masikele*.³² Sendeling Sonntag self noem die *Häuptlingsmutter* wel wanneer hy die eerste keer, op Donderdag 9 Augustus 1894, na haar verwys, *Masekile*. Daarna gebruik hy egter afwisselend die spelling *Masekete/Maseketa*, laasgenoemde meer frekwent namate hy haar (en die uitspraak van haar naam) waarskynlik beter leer ken.³³

Sendeling Sonntag het dus geweet van wie hy praat as hy na die *Chief's mother/Häuptlingsmutter* verwys het; die vertaler het die verkeerde aanname gemaak

-
31. T.J. Makhura, *The Baganawa polity in the North-Western Transvaal and the South African Republic, c. 1836-1896*, M.A. dissertation, UNIBO, 1993, p. 42.
32. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. 130, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 150 & 151.
33. C. Sonntag, *Notizen ...*, pp. 252, 257, 258, 259, 261, 262, 264, 265, 273 & 274.

toe hy die eenmalige skryffout in die dagboek as die korrekte naam beskou en dit deurgaans in sy publikasie gebruik het. Onderzoekers wat die publikasie-tekst raadpleeg, hou egter die sendeling verantwoordelik vir die fout, wat hom kwesbaar maak vir kritiek dat sy kennis van die Hananwa-samelewing maar gebrekkig was.

Die tweede voorbeeld behels nie slegs 'n wysiging van die sendeling-tekst nie, maar ook 'n toevoeging daartoe deur die redakteur. Makhura, wat van die 1983-publikasie gebruik gemaak het, het die frase vir die outentieke uitspraak van Christoph Sonntag aangesien en dit gebruik as uitgangspunt vir heftige kritiek teen die sendeling:

Finally, it was perhaps by far Rev. Sonntag who clearly demonstrated the extent at which the missionaries were accomplices in the political subjugation of the Bagananwa. ... soon after his arrival in Blouberg in 1892 he clarified his programme of action in the following words: "We [the missionaries, unlike the Boers], *must simply fight with other weapons: we must use the velvet glove* [hierdie gekursiveerde frase, is deur die vertaler bygevoeg]... I had to admit", he concluded, "that the old heathen independence, chiefship and everything that was connected with it... must be superseded by something else if the Word of God was to be successfully preached..."⁷⁴ In keeping with his objectives he sided with the Boers to destroy the independent Bagananwa polity. His diplomatic manoeuvres, which provide a classic example of how a missionary could use an iron hand in a velvet glove, will be dealt with later.³⁴

Die konteks waarbinne die sendeling die uitspraak waarna hierbo (onderstreep) verwys word, gemaak het, die spesifieke woordkeuse gemaak tydens die vertaling, die toevoeging deur die vertaler, sowel as die waarskynlike intertekste waaruit die sendeling se uitspraak kom, vra van die onderzoeker 'n heroorweging van Makhura se argument:

Wat konteks betref: Sonntag was nie hier besig om 'n program van aksie om die onafhanklikheid van die Hananwa-politie te vernietig, uit te spel nie. Pas nadat hy dit vir homself uitgeklaar het dat dit nie die moeite werd was om, soos sy voorganger, aan te dring dat die Hananwa die BSG se besitreg op die stasiegrond erken nie, maak hy die omstrede uitspraak (*We must simply fight with other weapons...*). Direk daarna, erken hy dat die Christene afhanklik is van Mmalebôhō se goedgunstigheids indien hulle sonder enige gewelddadige hindernis in *sy land* wil woon en werk. Dit

34. T.J. Makhura, *The Baganawa polity ...*, p. 117. Makhura se voetnoot 74 verwys na C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. 2 & 28.

dui eerder op 'n erkenning van Mmalebôhō se oppergesag in die gebied as na 'n meesterplan om die Hananwa te onderwerp.

Die woordkeuse in die Engelse vertaling is maar slegs één van meer moontlikhede. Vergelyk *Wir kämpfen eben mit anderen Waffen*,³⁵ met *We must simply fight with other weapons*. Die “*must*” in die Engelse publikasie was geen vereiste vir akkurate vertaling nie. So ook is “*simply*” nie die enigste alternatief vir “*eben*” nie. Indien die sendeling geskryf het: *Ons veg net met ander wapens*, kan die deterministiese Engelse vertaling wel as 'n juiste interpretasie beskou word, die *velvet glove*-toevoeging ingesluit: “Ons sendelinge veg net eenvoudig met ander wápens: ons het dieselfde oogmerke as die Boere-regering, wat die Hananwa belastingpligtig en onderdanig wil sien; ons sal dit net deur subtile indoktrinasië op geestelike vlak, eerder as met fisiese geweld, bewerkstellig.”

Daar bestaan ook die volgende moontlikheid: 'n Ander vertaling vir *eben* is *juis*, of *presies*. Indien die sendeling sou geskryf het: *Ons veg juis met ander wapens*, sou 'n byna teenoorgestelde lesing ook aanvaarbaar kon wees, wat die *velvet glove*-toevoeging onvanpas sou maak. Die sendeling sou daarmee kon impliseer: “Ons doelstellings is juis anders as dié van die regering; vir ons gaan dit juis nie om belasting of grondeienaarskap of politieke onderhorigheid nie, maar oor die aanvaarding van die Christelike geloof” - wat deur Sonntag as 'n vrywillige opsie aan die Hananwa voorgehou is. By 'n latere geleentheid, waar Sonntag 'n Boer tydens die oorlog tereggewys het, het hy 'n soortgelyke uitgangspunt gehad:

Some of the gentlemen were sarcastic about the work of missionaries, remarking: ‘Our manner of taming the Blacks is much faster’. I countered: ‘That is quite true. You as soldiers shoot them dead and then they are quite tame. We as servants of the Gospel are concerned with human hearts, which cannot be tamed so easily’.³⁶

Die oorspronklike Duitse weergawe van hierdie aanhaling laat beter reg geskied aan die oorlogsbeeldspraak, wat Sonntag deurgaans gebruik om sy sêdingwerk te beskryf:

Wir als die das Evangelium haben, haben es mit den Herzen zu thun, die auch mehr Widerstand als der *Krieg* leisten.³⁷

35. Vir die Duitse weergawe, sien TAB: A. 1281, p. 450: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-08-20.

36. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 78.

37. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 222. “Ons dan wat die Evangelie het, het met die hart te doen, wat ook/werklik meer weerstand as *oorlog* bied.” Vertaling, kursivering L.K.

Sonntag gebruik herhaaldelik in sy dagboek Bybelse oorlogsbeelde om sy evangeliseringstaak te visualiseer. Dit is nie geuiter met die bedoeling om in die materiële wêreld teen 'n menslike vyand toegepas te word nie.³⁸ Reeds met sy aankoms by Blaumberg in 1892, het hy homself gestaal om die stryd te begin (“den Kampf zu beginnen”) teen die donker magte van die heidendom (“der dunklen Macht des Heidenthums”).³⁹ Selfs al sou die sonde terugslag op terugslag in sy werk veroorsaak, moes die sendeling, soos 'n soldaat op wag, ook altyd getrou sy pos bly beman; dán sou hy hulp van God ontvang:

Er wird auch über solche Zeit hinweg helfen, wenn wir nur *treu auf unsern Posten aushalten*.⁴⁰

'n Verdere voorbeeld kom uit die wyse waarop Sonntag Mmalebôhō geantwoord het na aanleiding van sy verbasing dat die sendeling nie 'n geweer besit het nie:

Gewiß, König [Mmalebôhō word aangespreek], du kannst es glauben. Du siehst daraus einmal, daß ich *nur mit der einen Waffe, des Wortes Gottes [only one weapon, the Word of God]* zu Euch gekommen bin
...⁴¹

Daar was ook 'n oorlogsverwysing in Sonntag se voorstel hoe sy Genootskap en die Wesleyaanse sendelinge mekaar in die sendingveld moes akkommodeer, volgens “die alte *Kriegsregel* ‘Getrennt *marschieren*, vereint schlagen ...”⁴² Dit was asof Sonntag vir sy lydelikheid in ‘wêreldse’ geskille vergoed het met die kragdadigheid van sy godsdiensbeelde.

Uit bogenoemde konteks, lyk Efesiërs 6 na 'n baie waarskynlike interteks om Sonntag se *Wir kämpfen eben mit anderen Waffen*-uitspraak volgens te interpreteer. Die opskrif van die Efesiërs-interteks is “Die geestelike wapenrusting van die Christen”:

-
38. Net so het Sonntag dit sekerlik ook nie letterlik bedoel toe hy per geleentheid, met verwysing na hulle aandrang op besoeke en kuiers, van die Boere gepraat het as die ‘wolwe’ met wie hy noodgedwonge móés heul om as sendeling aanvaar te word nie. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 110.
39. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 126. Kursivering L.K..
40. C. Sonntag, *Notizen ...*, pp. 90-91. Kursivering L.K.. “Dit sal ook oor so 'n tyd help, as ons net trou op ons poste uithou.”
41. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 155a. Sien ook C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 10. Kursivering L.K.. “Gewis, koning, jy kan dit glo. Jy sien daaruit nou eenmaal dat ek net met die een wapen, die Woord van God, na u toe gekom het ...” Vertaling L.K..
42. *Evangelisches Archivzentrum, Berlin: Berliner Missionsgesellschaft* (EA BMG): Acta betreffend die Tagebücher der Missionare auf Blaumberg, 1894-1905: III, 5, 8, Bd.2: Das Eindringen der Wesleyaner in unser Missionsgebiet von Blaumberg, 1894-10-04, p. 19. “... die ou/beproefde *oorlogsreël*: uitgespreid *marsjeer*, gesamentlik toeslaan ...” Vertaling, kursivering, L.K..

Ziehet die volle Waffenrüstung Gottes an, damit ihr gegen die listigen Unläufe des Teufels zu bestehen vermöget; denn wir haben nicht mit Wesen von Fleisch und Blut zu kämpfen, sondern mit den überirdischen Mächten, mit den Gewalten, mit den Weltherrschern dieser Finsternis, mit dem Heer der bösen Geister in der Himmelswelt.⁴³

Soos ook in hoofstuk een reeds te kenne gegee, sou dit naïef wees om te probeer bewys dat die BSG sieleheil sonder traumatiese kulturele veranderinge aan die Hananwa kón voorhou. Sendelinge het inderdaad na Afrika gekom om te verander, in die waan dat hulle sou verbeter.⁴⁴ In die opsig dat elke sendeling, ook Sonntag, van die Hananwa verwag het om ontsettend baie van wat hulle éie was, prys te gee, moet Makhura gelyk gegee word. Maar tensy sendeling Sonntag se uitsprake buite teksverband geïnterpreteer word, substansieer sy dagboek nie die beeld van hom as gedetermineerde politieke en militêre medepligtige in die verowering van die Hananwa nie.

b. Weglatings deur die vertaler-redakteur

Die vertaler-redakteur se motivering vir die weglating van gedeeltes van die sendeling-teks uit die gepubliseerde teks, was tweërlei van aard: om aanstoot te vermy en om 'irrelevante' materiaal, wat nie betrekking gehad het op die 1894-konflik nie en die verhaallyn kon breek, uit te skakel.

Die vertaler-redakteur wou niks in sy vertaling insluit wat mense se gevoelens sou seermaak nie. Derhalwe, het hy dinge wat hy gedink het 'n sendeling "nie veronderstel was om te sê nie", weggelaat.⁴⁵ (Die vertaler se opmerking moet ook gesien word in die lig van die sendeling se amptelike plig om aan die regering van die *Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR)* lojaal te bly - sien hoofstuk vier en Bylae B.)

'n Openbare voorbeeld van bogenoemde tipe redaksionele weglating, kom voor in die vertaling van die dagboekinskrywing van Woensdag 25 April 1894. Twee afgesante van kommissaris Vorster het na Sonntag gekom met die amptelike versoek

43. *Die heilige Schrift. Alten u. Neuen Testaments. Übersetzt von Dr. Hermann Menge. Handbibel*, p. 271. Die ou Nederlandse vertaling van die ooreenstemmende verse (elf en twaalf), lui soos volg: "Doet aan de geheele wapenrusting Gods, opdat gij kunt staan tegen de listige omleidingen des duivels. Want wij hebben den strijd niet tegen vleesch en bloed, maar tegen de overheden, tegen de magten, tegen de geweldhebbers der wereld, der duisternis dezer eeuw, tegen de geestelijke boosheid in de lucht."

44. J. & J. Comaroff, *Of revelation and revolution. Christianity, colonialism and consciousness in South Africa I*, pp. 309-314.

45. Persoonlike inligting: C. Sonntag, Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28.

(binne konteks eerder opdrag) om hulle te vergesel tydens die lewering van 'n ulitimum aan Mmalebôhô. Vergelyk die vertaler se Engelse teks met dié van die sendeling:

Die beiden Überbringer des Rapports waren ein gewißer Mulder und ein Rensburg.⁴⁶

Dit stem ooreen met:

The two bearers of the dispatch were a certain Mulder and a Rensburg.⁴⁷

Dit was nie al wat die sendeling te sê gehad het nie. Terwyl die vertaler die bekendstelling van die twee gesante hierby laat, gaan Christoph Sonntag voort:

Der erstere sah ja ein wenig reinlich aus, der andere aber ...!

Es gibt unter den Bauern sehr sympathische, stattliche Erscheinungen, daneben aber stößt man häufig auf Physiognomik, die zu sehr wahre Galgengesichter darstellen. Ein solches besaß der 2. der Rapportträger. Ich mußte unwillkürlich daran denken, bedient sich Transvaal solcher Gesandten bei Verhandlungen mit den Kaffernstämmen, so ist es ein Wunder, ihnen Vertrauen entgegen zu bringen.⁴⁸

Die ondersoeker wat die leefwyse en dryfvere van al die partye betrokke by die 1894-oorlog in sy interpretasie in ag probeer neem, het júis óók hierdie ontboeseming van Sonntag nodig. Dit gee meer insig in Sonntag se beskouings oor die Boere-gemeenskap van die omgewing. Dit bevestig ook die argument dat Sonntag in die vertaalde teks voorgehou word as 'n 'klinieser' waarnemer as wat hy eintlik was. Hy was minder verhewe bo persoonlike toegeneëtheid tot sekere, of afkeer in ander partye, as wat die vertaling impliseer. Sonntag se 'beheerstheid' is in der waarheid die agternaperspektief van die vertalende redakteur!

46. TAB: A. 1281, p. 568: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1894-04-25.

47. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 20.

48. C. Sonntag, *Notizen* ..., p. 187, gekontroleer met TAB: A. 1281, pp. 568-569: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1894-04-25.

“Die eerste een het nog 'n bietjie skoon/sindelik/skaflik daar uitgesien, maar die ander een!

'n Mens kry onder die Boere besonder aangename, imponerende figure, daarnaas kom 'n mens eger dikwels gesigsuitdrukkings teë, wat regtig waar lyk of dit dié van 'n skurk is. Die tweede rapport-draer was só een gewees. Ek moes onwillekeurig daaraan dink, as Transvaal [se regering] sulke gesante gebruik by hulle onderhandelinge met die kafferstamme [dié term is wel beledigend in 2001-konteks, maar enige ander benaming sou vir 1894 anachronisties en dus oneg wees], sal dit 'n wonder wees as daar vertrouwe by hulle ingeboesem word.”

Vertaling L.K.

Die vertaler se uitgangspunt om weg te laat wat hy as irrelevant vir die verstaan van die 1894-konflik beskou het, het gelei tot betekenisvolle verskille tussen sy publikasie en die sendeling se teks.

Die volgende verskil sluit nou aan by die vertaler se geneigdheid om sy eie agternaperspektief in die vertellersrol van die sendeling in te bou. Die sendeling in Konrad Sonntag se 1983-tekste is minder emosioneel as die ek-verteller wat in die 1890's beskryf het. Vergelyk die onderskeie tekste se beskrywing van die aanloop tot die sendeling se eerste besoek aan Kibi in November 1892:

For about two hours we travelled mostly uphill on uneven footpaths. Although not quite on the ridge, Kibi's kraal also lay high in the mountains on the Blaauwberg range. Moses had told me that Kibi's mood towards my mission society was not favourable and that he preferred the Wesleyan missionaries. In spite of this, I can really say that I was received in a friendly manner.⁴⁹

Die dele wat deur die redakteur weggesny is, word gekursiveer:

Gegen 2 Std. ging es auf unebenen Fußwegen meist bergan, denn auch die Hauptstadt von Kibi liegt, wenn auch grad nicht auf, so doch dicht unter dem Kamm des Blauberger Gebirges. *Dazu kam noch, daß ich den Weg mit schwerem, sorgenvollem Herzen machte.* Moses erzählte mir *gestern*, daß nach dem Besuch des Wesleyer Missionars die Stimmung des Häuptlings und seines Volkes gegen ihn resp. gegen uns, die erste Mission, eine sehr ungünstige sei. *Nicht vom Häuptling selbst, aber durch andere sei ihm bekannt geworden, daß man ihn aus dem Lande vertreiben wolle. Das drückte mich natürlich sehr und ich schrie fortwährend zum Herrn, daß er sich unserer Sache annehmen möchte. Und der Herr erhört Gebete!* Wider Erwarten fand ich bei Kibi, man kann wohl sagen, recht freundliche Aufnahme.⁵⁰

Nog 'n verskil wat weens die weglating van nie-oorlogverwante inskrywings na vore tree, is dat die ontplooiing van die konflik in die redakteur se teks sneller en vanselfsprekender verloop as wat die sendeling dit aanvanklik beskryf het. In die sendeling se teks kan 'n reeks gebeure byvoorbeeld opgevolg word soos dit

49. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 10.

50. C. Sonntag, *Notizen* ..., p. 138, gekontroleer met TAB: A. 1281, p. 412: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-11-05.

Die gekursiveerde gedeeltes in Afrikaans: "Daarby kom nog die feit dat ek die pad met 'n swaar, bekommerde hart geloop het. ... Nie deur die hoofman [sic] [Kibi] self nie, maar deur ander het dit aan hom [Moses] bekend geword dat die mense hom uit die gebied wou verdryf. Dit het my natuurlik erg ontstel en ek het voordurend na die Heer geroep dat Hy ons saak sou aanneem. En die Here verhoor gebede." Vertaling L.K..

broksgewys, vermeng met vertellings oor ander ervarings, oor verloop van 'n paar dae se inskrywings, gestalte kry. Die vertaler het meermale sulke gebeurereekse geredigeer.

Die teks wat vertel van die November 1892-ontmoeting met Kibi is een so 'n voorbeeld, waar 'relevante gedeeltes' aanmeakaargevleg en as 'n enkele dagboekinskrywing aangebied is. Die vertaler bied dit aan in bietjie minder as 'n bladsy verteltyd, onder die datum *Friday 4 November 1892*.⁵¹ Die reis na en die ontmoeting met Kibi in die getikte transkripsie van die sendeling se oorspronklike dagboek, verloop oor vier bladsye verteltyd.⁵² Die *vertelde* tyd is ook langer; nie slegs 4 November nie, maar ook 5 November. Die eintlike ontmoeting met Kibi hét eers op die vyfde plaasgevind.⁵³

'n Ander voorbeeld van die redigering van verteltyd sowél as vertelde tyd, vind die leser by die vertelling van 22 Desember 1893 in die onderskeie tekste. Vroeg daardie oggend, het 'n groepie Boere en swart polisiemanne 'n aanslag op 'n paar Hananwa-gehuggies geloods en 'n honderd beeste gekonfiskeer. Sendeling Sonntag het óp die twee-en-twintigste 'n inskrywing daaroor in sy dagboek gemaak.⁵⁴ Die gedeelte wat in die 1983-publikasie onder die datum *Friday 22 December 1893* verskyn, is egter die vertaling van 'n inskrywing wat sendeling Sonntag eers op Woensdag, 21 Februarie 1894 gemaak het. In sy eie woorde soos volg verduidelik:

Am Ende des Tagebuches vom IV. Quartal 1893 berichtete ich, daß der Eingeborenen Kommiss. und Command. Vorster am 22.Dez. den Baganwathos 100 Stück Vieh wegnahm. (Die Sache brachte uns seiner Zeit viel Unruhe und verdarb uns fast das liebe Weihnachtsfest.) Die Geschichte ist jetzt zum vorläufigen Abschluß gekommen und so kann ich im Zusammenhange und in aller Ausführlichkeit darüber berichten. Es war am Freitag, den 22.Dezember. ...⁵⁵

51. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 10.

52. Die term *verteltyd* word geleen uit die literatuurstudie en verwys na die bladsyruimte wat 'n outeur aan 'n bepaalde segment van die gebeure afstaan. Indien relatief meer of minder bladsye verteltyd aan 'n spesifieke insident, teenoor 'n ander, afgestaan word, kan dit dien as aanduiding van die klemlegging binne 'n werk. Sien D.H. Steenberg, Tyd, in T.T. Cloete, E. Botha & C. Malan (reds.), *Gids by die literatuurstudie*, pp. 90-91.

53. C. Sonntag, *Notizen* ..., pp. 136-138. Die verteltyd in die oorspronklike manuskrip beslaan ongeveer veertien bladsye van Sonntag se handskrif. TAB: A. 1281, pp. 407-420: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-11-04 en 05.

54. TAB: A. 1281, pp. 542-543: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1893-12-22.

55. C. Sonntag, *Notizen* ..., p. 182. Gekontroleer met TAB: A. 1281, p. 552: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1894-02-21.

"Aan die einde van die dagboek van die vierde kwartaal 1893, het ek berig dat die inboorling-kommissaris en kommandant, Vorster, op 22 Desember honderd stuks vee van die Bahananwa weggeneem het. (Die saak het in daardie tyd vir ons veel onrus gebring en het ons Kersfees vir ons bederf.) Die gebeure is nou voorlopig afgesluit en so kan ek in samehang en in alle uitvoerigheid daaroor berig:

Dit was op Vrydag, die twee-en-twintigste Desember. ..." Vertaling L.K.

Wat die redakteur in die vertaalde teks gepubliseer het, is dus nie die sendeling se aanvanklike reaksie op die Boere-aanval nie, maar 'n (re)konstruksie van die gebeure wat hy meer as 'n maand na die eintlike insident gemaak het – met al die nabetragting, toevoeging van bykomende getuienis, verwerking van eie waarnemings dáárvolgens, inbegrepe.⁵⁶ Die latere vertelling, dié een wat vertaal is vir die Engelse publikasie, is meer spesifiek oor sekere sake rakende die gebeure op 22 Desember: die aantal beeste wat gekonfiskeer is (een honderd) en dat twee manne van een van die Hananwa-dorpiers deur die aanvallers gevange geneem is.⁵⁷

Betekenisvolle mededelings in die sendeling se teks het egter ook in hierdie redigeringsproses verlore gegaan. Nadat sendeling Sonntag die Hananwa se reaksie op die gebeure opgeteken het -

Die Leute sind der Meinung, daß die Bauern einen Krieg mit ihnen vom Zaune brechen wollen.⁵⁸

- het hy nog twee stappe verder gegaan as waarvan die leser van die Engelse publikasie kennis neem. Hy het sy eie vermoede daaraan toegevoeg:

Auch ich mutmaße es.⁵⁹ [Ook ek vermoed dit.]

... en dit gemotiveer. Sonntag verwys naamlik na 'n koerantberig wat hy gelees het, van 'n witman wat kort vantevore in Modjadji se omgewing vermoor is. Hoewel die moordenaar, volgens die berig, op hoogs ondeurdagte wyse deur die witman getreiter is, het die wit koloniste 'n groot bohaai van die voorval gemaak. Die regering is daarvan beskuldig dat hulle die witmense aan die swart bevolking van Soutpansberg uitlewer. Sonntag stel dit in die dagboekinskrywing op 27 Desember 1893 dat hy 'n verband tussen hierdie voorval en die wegvoer van Hananwa-vee op 22 Desember vermoed. Hy beklemtoon dat dit slegs 'n persoonlike vermoede is en dat hy gerugte van waarheid wil onderskei voordat hy uitvoerig oor die voorval berig,⁶⁰ wat hy dan op 21 Februarie 1894 sou doen. Selfs al het sendeling Sonntag self besluit om hierdie

56. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 179: "Die ganze Angelegenheit im folgenden Quartal im Zusammenhange, und wenn man die Sache übersehen kann, berichten." [Die hele aangeleentheid word in die volgende kwartaal in samehang, en wanneer 'n mens die hele saak kan oorskou, berig]. Vertaling L.K.

57. TAB: A. 1281, pp. 552-554: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1894-02-21.

58. TAB: A. 1281, pp. 543 & 552: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1893-12-27 & 1894-02-21. Dié opmerking is wel herhaal as deel van die 21 Februarie 1894-inskrywing, en het dus ook in die Engelse vertaling tereggekome: "It was the general opinion everywhere: 'The Boers are looking for a pretext for war against us.'" C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 14.

59. TAB: A. 1281, pp. 543: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1893-12-27.

60. TAB: A. 1281, pp. 543-544: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1893-12-27.

vermoede van hom nie in die 21 Februarie-verslag op te neem nie, was dit nie vir die vertaler-redakteur om toekomstige navorsers die moontlikheid om hierdie wenk verder op te volg, te ontsê nie. Teenoor die sendeling se kritiese ingesteldheid om die bronne van sy informasie telkens te toets, staan die vertaler se geneidgheid om alle ‘onnodige detail’ af te ransel. In latere afdelings, sal nietemin blyk dat Colin Rae, die redakteur van die ánder teks wat in hierdie ondersoek bestudeer word, beide Sonntags wat soortgelyke praktyke betref, vér oortref.

Volgehoue weglating van vertellings, of ‘irrelevante materiaal’ van ‘n spesifieke aard, kan die foutiewe indruk skep dat daardie gebeurtenisse óf nie plaasgevind het nie, óf vir die sendeling van geringe belang was. Weglatings van hierdie aard het veral betrekking op Sonntag se dagboekinskrywings oor godsdienstbeoefening en ander sendingverwante werksaamhede, soos die aanhoor van belydenisse en die versorging van siekes.⁶¹ Dit skep die indruk by die leser dat Sonntag in die eerste plek ‘n tussenganger tussen die Hananwa en die Z.A.R.-regering was en nie daadwerklik probeer fokus het op Christelike arbeid in die ware sin van die woord nie.

Daar is reeds opgemerk dat die Engelse teks Kibi en Mmalebôhô baie prominenter teen mekaar afspeel as die sendeling se Duitse teks. Weglatings tydens die vertaalproses het ook hierin ‘n prominente rol gespeel. Aan die leser van die vertaalde teks, word oorwegend negatiewe inligting oor Kibi bekendgemaak, aangesien dit oënskynlik al is wat die leser nodig het om die 1894-oorlog te verstaan. Daarenteen, is die sendeling se bewondering vir Mmalebôhô so ‘n sterk boodskap in die vertaalde publikasie, dat dit selfs in die titel weerspieël word - *My friend Maleboch*.⁶² Die verhouding tussen die drietal (Mmalebôhô, Sonntag en Kibi) was inderdaad meer verwickeld, soos blyk uit sendeling Sonntag se onvertaalde, ongepubliseerde en dus ongeleesde beskrywings oor Kibi se geaardheid, sy siekte en sy ywer om te leer lees en skryf.⁶³

Ten slotte, is dit nie noodwendig so dat daardie dele wat die redaktéur nie as die moeite werd geag het om te vertaal nie, geen potensiaal het om verdere insig in die 1894-konflik te bied nie. Sonntag se kennis van en houding teenoor Hananwa-kultuur

61. Enkele voorbeelde: TAB: A. 1281, pp. 544-546: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1893-12-24 tot 26 (Kersfeesvierings); C. Sonntag, *Notizen* ..., p. 158-159 (versorging van ‘n kind met ‘n besering; kontrole oor Christene se leefwyse); p. 163 (kerkdienste, raad en medisyne); p. 180 (besoek aan Christene op buitestasies).

62. Die titel is waarskynlik oorgeneem uit die dagboekinskrywing van 21 Maart 1893, toe Mmalebôhô Sonntag as sy vriend aangespreek het: “I welcome you Mijnheer, my friend.” (C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 9; gekontroleer in TAB: A. 1281, p. 536: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1893-03-21.

63. C. Sonntag, *Notizen* ..., pp. 139, 143, 147-149 & 156.

was byvoorbeeld bepalend vir sy betroubaarheid as waarnemer – ook van die oorlog. Sodanige aspekte van Sonntag se sosiale vermoëns, kan nie volledig uit die vertaling nagegaan word nie. Sosiale waarnemingsvermoë word in ‘n volgende hoofstuk breedvoeriger bespreek.

3. Van dagboek tot tragedie deur middel van seleksie

Sendeling Sonntag het in die 1890’s te Blouberg dagboek gehou; dag-vir-dag inskrywings gemaak, homself soms verspreek, emosioneel met pen-op-papier ontlading gevind, byna niemand gespaar in sy skerpsinnige oordele nie. Die Engelse vertaling deur Konrad Sonntag, wat in 1983 verskyn het, maak daarop aanspraak om ‘n vertaalde verwerking van hierdie dagboek te wees.⁶⁴ Die mate waarin die vertaler ingegryp het, maak dit meer gepas om na hom as redakteur te verwys - nog eerder: regisseur van ‘n drama. Konrad Sonntag het sy eie werkwyse soos volg gemotiveer: hy het die *drama*, die karakterontwikkeling rondom die 1894-oorlog, in die Duitse dagboek gesien en dit was wat hy wou weergee.⁶⁵ A.P. Grové⁶⁶ definieer die *drama* soos volg:

‘n Kunstwerk waarin innerlike of uiterlike handeling die hoofelement is, waarin ‘n sekere gebeure by wyse van dialoog en gebare en deur die plasing van karakters in ‘n spesifieke milieu voor die oë van die toeskouers (tot hulle reiniging, stigting of vermaak) ontvou en eindelik, oor klimaks en ontknoping heen, ‘n onafwendbare slot bereik. Hoofsoorte: tragedie(treurspel), komedie (blyspel), klug.⁶⁷

Die regisseur het nie in elke opsig by die geykte konvensies van die drama gehou nie. Die teks lees steeds soos ‘n dagboek, dit doen sigself steeds voor as ‘n historiese dokument in dagboekvorm, d.w.s. inskrywings deur ‘n eerstepersoonsverteller onder chronologies-opeenvolgende datumopskrifte. Aan die einde van die ‘dagboek’, vind die leser egter die toneel- en tydsaanduiding, tipies van dié van ‘n drama, sowel as ‘n lys van *dramatis personae*, “in order of appearance.”⁶⁸ Die ontplooiing van die gebeurereeks verloop ook volgens die konvensies van ‘n drama, met vyf tonele. Dit word ook so in die inhoudsopgawe aangedui:

64. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, title page.

65. Persoonlike inligting: K. Sonntag, Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28.

66. Grové was professor in Letterkunde aan die Departement Afrikaans, Universiteit van Pretoria.

67. A.P. Grové (samesteller), *Letterkundige sakwoordeboek vir Afrikaans*, p. 32.

68. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. 163-164.

‘n proloog

FIRST ACT - Prologue
pp. 1-13

‘n stygende spanningslyn

SECOND ACT - Events leading up to the war
pp. 14-36

‘n klimaks

The war
pp. 37-119

‘n ontknoping

Epilogue
pp. 120-129

en

‘n afloop

Aftermath
pp. 130-162.⁶⁹

Vir die historiese gebeure om in hierdie raamwerk in te pas, was seleksie, toevoegings en veral weglatings soos in die voorafgaande afdelings uiteengesit is, onvermydelik. Die plasing van die personasies teenoor mekaar in verhoudings van dramatiese spanning, was ook onvermydelik om getrou te bly aan die gekose genre. Dit blyk veral duidelik uit die wyse waarop die regisseur die Duitse manuskrip gewysig het ten einde Kibi en Mmalebôhô as teenoorstaande *dramatis personae* in die eerste bedryf aan die leser bekend te stel.

Soos blyk uit Grové se definisie, is die drama ‘n deterministiese literêre genre: die slot is onafwendbaar. Met sy oorsprong in die klassieke Griekse kultuur, was die tema van die tragedie die ondergang van die held, ‘n vorstelike en strydende gestalte met groot deugde. Toegepas op *My friend Maleboch*, sou die tragiese held van die drama Kgaluši wees: vors van die Hananwa, in stryd teen die Boere; met deug en imbors wat deur die sendeling beskryf is en deur die vertaler ingesluit is in die drama. Grové se uiteensetting gaan verder:

Deur sy tragiese *skuld (hamartia)*, wat daarin geleë is dat hy uit *hubris (oormoed)*, soms sonder dat hy dit weet, die noodlot tart, word ‘n gebeurtenisreeks aan die gang gesit wat hom uiteindelik vernietig. Die skuld van die held is ‘n soort kosmiese skuld wat miskien so te verklaar is: Die heelal is nou eenmaal op ‘n bepaalde manier ingerig, en wanneer daardie orde versteur word, kan dit alleen herstel word as

69. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. vii.

die versteurende element verdwyn. ... die afloop [is] onvermydelik en in 'n sekere sin geregverdig ... Hoe die tragedie later ook al ontwikkel, dit bly basies: die uitbeelding van die ondergang van 'n groot mens omdat hy bestem is om deur sy eie optrede magte te ontketen waarteen hy nie bestand is nie. Geroepenheid (lotsbestemming) en vrye optrede word in die tragiese situasie dus in fyn balans gehou.⁷⁰

Toegepas op *My friend Maleboch*, sou Grové se teoretiese uiteensetting kon impliseer dat die rede vir Mmalebôhō se ondergang was dat hy nie bereid was om te buig voor die gesag van die Boere-regering van die ZAR nie. Indien Mmalebôhō, 'n onafhanklik-denkende vors met innerlike trots, hom nie verset het teen die Boere nie, sou hy egter ontrou gewees het aan sy eie aard. Sodanige verloëning van sy eie persoonlikheid is ondenkbaar vir die held van 'n tragiese drama, sodat Mmalebôhō nie werklik 'n vrye keuse gehad het nie maar volgens sy lotsbestemming ten gronde móés gaan. Die wêreldbeskouing wat so 'n interpretasie van die gebeure onderlê, sou dan wees dat wit (Westerse) verowering van swart gemeenskappe die onafwendbare verloop van die geskiedenis is.

Om geskiedenis só volgens die konvensies van 'n drama te konstrueer, is om dit 'n omklemmende dwangbaadjie aan te trek. Geoffrey Elton,⁷¹ vir wie die agternaperspektief van die persoon wat geskiedenis bestudeer 'n gelyktydige voordeel en las was, sou Konrad Sonntag se werksaamhede as vertaler beskou het as 'n voorbeeld van die negatiewe effek van agternaperspektief. Hy sou sy advies aan die historiese navorser as kritiek op die werkwyse van die vertaler van *My friend Maleboch* wou uitspreek: "... partial and uneven evidence must be read in the context of the day that produced it; reading it must never be justified by any desire to justify or explain or even just to understand the present."⁷² Die ongeluk is dat mense juis dít doen; ons kán nie die hede waarin ons staan uit 'n verhaal weer nie; ons enigste werktuie om die konteks van gister mee te benader, is dié van vandag. Wat ons wel kan doen, is om te vra waarom 'n wit vertaler 'n swart leier in 1983 as 'n tragiese held wou voorstel. Waarom so 'n voorstelling juis tóé vir hom en sy lesers sin gemaak het en wáttér sin dit vir hulle gemaak het, word in 'n volgende hoofstuk gevra. In hierdie stadium word Elton eers in ten minste een opsig gelyk gegee: 'n vertaler wat homself voordoen as 'n 'agent' wat 'n teks vir lesers toeganklik maak, behoort nie die vorm van die verhaal 'dramaties' te verander en sodoende 'n baie spesifieke betekenis

70. A.P. Grové (samesteller), *Letterkundige sakwoordeboek vir Afrikaans*, pp. 139-140.

71. Een van die strydrosse van modernistiese geskiedskrywing. Sedert die jare sestig het sy *The practice of history*, teenoor Edward Carr se *What is history?* die debat oor wat geskiedenis en geskiedskrywing behoort te behels, oorheers. Keith Jenkins, *On 'What is history?' From Carr and Elton to Rorty and White*, pp. 2-4, is van mening dat beide dié tekse vandag eenvoudig nie meer geloofwaardig is nie.

72. G.R. Elton, *Return to essentials ...*, p. 65.

daarop af te dwing sonder om sy kaarte op die tafel te plaas nie. 'n Vertaler neem 'n dagboek in ieder geval uit die “context of the day that produced it”; hy doen wat die leser graag self sou wou gedoen het, daarom moet hy baie openlik wees oor die werkwyse wat hy gevolg het. Die vertaler kan byvoorbeeld nie van lesers verwag om te aanvaar dat die ‘onafwendbare’ slot van ‘n drama-tragedie die ‘oorspronklike’ wyse is waarop die volgende versugting van sendeling Sonntag gelees moet word nie:

I had to admit that the old heathen independence, chiefship and everything that was connected with it such as idolatry and witchcraft must be superceded by something else if the Word of God was to be successfully preached. It would fill any missionary who was really interested in the Black people with deep sorrow when he saw how the old splendour - which in spite of the gloom of heathendom did have its good points - was disappearing. On the other hand he knew that the winds of change must blow.⁷³

Soos in die geval van die reeds bespreekte argument rondom Sonntag se uitspraak “We must simply fight with other weapons”, kan ook hierdie aanhaling nie een vaste betekenis gegee word nie. Selfs al wás die aanhaling ‘n verantwoordbare samevatting van sendeling Sonntag se wêreldbeskouing, kón die aantekeninge wat hy dag na dag in sy dagboek gemaak het, nie spontaan in ‘n drama uiteengeval het nie. Die historikus kan nie navorsing doen met die vooronderstelling dat die gebeure van die 1890’s soos legkaartstukke inmeekaargepas het om ‘n drama te verbeeld nie. Indien ‘n letterkundige, in agternaperspektief, die verloop van ‘n drama uit die oorfloed agtergelate inligting saamstel, is dié drama sy eie kreatiewe skepping, sy konstruksie, een van vele moontlike tekste.

Die historikus wat *My friend Maleboch* as bron gebruik, moet deurentyd daarvan bewus bly dat die materiaal waaruit dit gekonstrueer is, geselekteer en sodanig gerangskik is, dat dit sou voldoen aan die eienskappe van ‘n drama. Daar behoort ook nie uit die oog verloor te word dat sendeling Sonntag self in die lys van *dramatis personae* as *narrator*, verteller van die drama, gelys word nie. Dit is nog ‘n aanduiding dat die sendeling in die vertaalde drama-tekste verder van die gebeure verwyder is, maar ook oor meer mag beskik, as in die dagboek wat hy self geskryf het.

Die vertalende regisseur het nie noodwendig ongegronde afleidings gemaak in sy proses van verwerking nie, maar sy resultaat bly ‘n verwerking, en gee die ‘nuwe’ tekste noodwendig ‘n ander persoonlik-gemotiveerde duiding, wat dit histories-krities

73. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 28.

diskwalifiseer as primêre bron van Christoph Sonntag. Die leser word ongelukkig nie in die teks daarop attent gemaak nie.

Rae en die samestelling van sy *Malaboeh*-publikasie

1. Rae as eerste persoonverteller en outeur

Die boek waaraan Rae kort na afloop van die 1894-veldtog begin werk het, het in 1898 verskyn. Soos met die Sonntag-publikasie (*My friend Maleboch*), kan reeds uit die titel van sy publikasie afgelei word dat die leser ook hier 'n eerste persoonvertelling ter hand neem: *Malaboeh or notes from my diary on the Boer campaign of 1894 against the chief Malaboeh of Blaauwberg ...*⁷⁴ Die Anglikaanse geestelike, wie se biografiese agtergrond reeds in hoofstuk vier verstrekkend is, word op die titelblad aangedui as die outeur van die “notes from my diary”: “By the Rev. Colin Rae, late chaplain to the Malaboeh forces”. Verdere bevestiging dat die outeur (Colin Rae) en die eerste persoonverteller één is, vind die leser in die opdrag wat die voorwoord voorafgaan: In die sentimentele taal gebruiklik vir daardie tyd, dui die outeur self aan dat hy die vertelling wat volg, opdra aan die lede van die Pretoria-afdeling van die Z.A.R.-magte.⁷⁵ Die voorwoord self verskaf seker dié ondubbelsinnigste getuienis dat Colin Rae self verantwoordelikheid aanvaar vir die publikasie as geheel.⁷⁶ Anders as met die Sonntag-publikasie, is daar geen professor Van Jaarsveld wat as mede-verteller vanuit die flapteks, die kredietwaardigheid van die Rae-tekste aanprys nie. Biskop Bousfield het aanvanklik ingewillig om 'n voorwoord te skryf vir die boek – wat Rae ook aan hom wou opdra. Toe Rae die biskop tydens 'n ernstige siekbed te veel gepols het oor die beloofde bydrae, het Bousfield aan hom laat weet dat hy glad nie meer met die publikasie geassosieer wou word nie.⁷⁷

74. C. Rae, *Malaboeh, or notes from my diary on the Boer campaign of 1894 against the chief Malaboeh of Blaauwberg, District Zoutpansberg, South African Republic*, p. iii.

75. C. Rae, *Malaboeh ...*, p. v.

76. C. Rae, *Malaboeh ...*, pp. vii-x.

77. *Historical and Literary Papers Library, Archives of the Church of the Province of South Africa (CPSA), University of the Witwatersrand*: AB. 383 BOUSFIELD, letters received March 1895 – September 1895: C. Rae – A.B. Bousfield, 1895-09-27.

2. Skynbaar-deursigtige werkwysie van die outeur

Nog 'n belangrike verskil tussen die vertelinstansies van die Sonntag- en Rae-tekste, is dat dit in laasgenoemde geval nie nodig was om 'n vertaler by die vertelproses te betrek het nie. Na sigwaarde beoordeel, maak dit die vertellersrol in Rae se teks minder kompleks as dié van Sonntag. In die vorige afdeling is in diepte ingegaan op die vertaler-redakteur/-regisseur van die Sonntag-publikasie se hantering van die ouer sendeling-tekste. Rae se teks was natuurlik óók as intertekste aan hierdie vertaler bekend. Die opdrag wat vertaler Sonntag tot sy publikasie toegevoeg het, vorm só 'n opsetlike kontras met dié van Rae negentig jaar tevore, dat dit as intertekstuele kommentaar op die Rae-publikasie aangesien kan word: Rae dra sy werk op aan die Pretoria-afdeling van die ZAR-magte;⁷⁸ vertaler Sonntag dra sy publikasie op aan die teenoorgestelde party, die Hananwa, asook daardie lede van die Boeremagte wat volgens sy mening die Hananwa simpatiek gesind was.⁷⁹ Hierdie is nie die enigste aanduiding dat vertaler Konrad Sonntag die Rae-publikasie as intertekste in sy verwerking van die sendeling se dagboek gebruik het nie. Deur direkte verwysings na die redes vir die 1894-oorlog, soos aangevoer in Rae se publikasie,⁸⁰ doen hy 'n beroep op die lesers van sy teks om Rae se redes met dié van sendeling Sonntag te vergelyk.

Die feit dat daar geen vertaler betrokke was by die publikasie van Rae se dagboek nie, beteken nie noodwendig dat wat die leser hier ter hand neem nader aan 'n oorspronklike dagboek-tekste is as in die geval van die Sonntag-publikasie nie. Hoewel Rae die indruk handhaaf dat hy deurlopend in beheer van die hele proses was, gee hy tog in sy voorwoord 'n breedvoerige (skynbaar-volledige) oorsig van al die fases van verwerking wat deurloop moes word voordat die bestaande tekste in sy 1898-publikasie tot stand gekom het. Hy maak geen geheim daarvan dat hy die rowwe kopie aan 'n amanuensis gedikteer het en dat hy hulp gehad het met transkripsie en hersiening van sy tekste nie. Hy stel dit ook duidelik dat hy "some details" oor skermutselinge en voorvalle in die koerant *The Press* opgekyk het.⁸¹ Rae erken dus dat die tekste wat in gepubliseerde vorm aangebied word, aan redigering onderwerp is. Anders as met die *My friend Maleboch*-publikasie, was die eerstepersoonsverteller en die redakteur een en dieselfde persoon: Colin Rae blyk dus as't ware self redakteur van sy eie tekste / "notes" te gewees het.

78. C. Rae, *Malaboch ...*, p. v: "To the officers, non-commissioned officers, and troopers of the Pretoria Contingent as a tribute of cordial friendship; and in admiration of their conduct in the camp and the field during the expedition against Malaboch, the following narrative is affectionately inscribed by the Author."

79. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*: "Dedicated to the Bahananoa, past and present, and to the memory of Commandant Grobler, Native Commissioner Potgieter, and Field-Cornet Kruger".

80. Vergelyk C. Rae, *Malaboch ...*, pp. xvii-xix, met C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. xvi-xviii.

81. C. Rae, *Malaboch ...*, pp. vii-x.

Skynbaar het Rae-as-verteller nougeset daarop gelet om nie die mededelings van ander getuies met sy eie vertelling te laat saamsmelt nie. Onder die hoofstuk-opskrif “The real cause of the war”, word die bron van die informasie as ‘n prominente sub-opskrif aangedui: “*Mr. Anthony Vlotman’s verbatim Narrative.*” In ander gevalle, is die vertellings van die informante wat deur die Rae-verteller aan die woord gestel word, in kleiner lettertipe geset. Sien byvoorbeeld ene korporaal Vlok se vertelling oor sy noue ontkoming op 6 Julie 1894.⁸² Op die oog af, blyk Rae besonder erkentlik te wees teenoor eksterne bronne van informasie. Dit lyk asof hy die leser op hoogte wil hou van die aard en oorsprong van die intertekste wat in sy vertelling tereggekome het.

Die vraag wat die ondersoeker behoort te stel, is of hierdie indruk wat Rae skep, van die verantwoordbare self-redigering van sy eie “notes”, geloofwaardig en eg is. Anders as in die geval van die Sonntag-publikasie, waarvan die Duitse oerteks bykans ongeskonde bewaar gebly het, het die ondersoeker geen oorspronklike Rae-notas waarvolgens die Anglikaan se boek gekontroleer kan word nie. Rae se voorwoord mag die indruk skep dat sy eie konsensieuse ywer en moeite om selfs detail in koerantberigte na te gaan, verdere kontrole deur die leser van sy boek, oorbodig maak:

The sudden death of poor [Dr. F.B.] Tobias⁸³ affected me in more ways than one.

He was special correspondent for the *Volkstem* [sic], Pretoria, and when writing his despatches used multigraph copying-books. He invariably read these despatches to me before sending them away, and promised, on our return to Pretoria, to present me with a complete English translation; but his untimely death prevented this arrangement. Depending on these notes, I did not take such minute particulars as I should otherwise have done, [*die indruk word by die leser gewek dat Rae in die reël ‘n oplettende waarnemer was*] and I am indebted to the *Press* for some details of engagements and incidents recorded herein which the doctor had better opportunity of obtaining than I had. [*Die leser word weer eens beïndruk: hierdie beskeie, erkentlike outeur is gesteld op fyn detail.*] I have to thank Mr Mauritz Preller for supplying me with the copies of the *Press*.⁸⁴

Openhartig soos wat Rae in sy voorwoord voorgee om te wees, bied hy die ondersoeker min konkrete leidrade. Die moontlikheid om enige van die intertekste, veral sy eie oorlogstekste, wat die publikasie vooraf moes gegaan het, op te spoor en te

82. C. Rae, *Malaboeh* ..., pp. 136-137.

83. Geneesheer en vriend van Rae, in sy slaap oorlede op 18 Augustus 1894. C. Rae, *Malaboeh* ..., p. 207.

84. C. Rae, *Malaboeh* ..., p. viii.

kontroleer, word uitgesluit. Slegs die kopieë van die tydgenootlike koerant, *The Press*, waaraan Rae erkenning gee vir die kontrolering van *besonderhede*, is tot die beskikking van die hedendaagse navorser.

3. Rae se bron-tekste: *The Press*

Nadere ondersoek van 1894-eksemplare van *The Press*, het aan die lig gebring dat Rae veel meer as ontbrekende fyner besonderhede uit die koerantberigte nagevors het. *The Press* was in der waarheid die ‘verlore’ oertekste waaruit die Malaboch-publikasie tot stand gekom het. Indien Rae oor sy eie “notes” oor die oorlog beskik het, moes dit maar besonder gebrekkig gewees het. Al die eksemplare van *The Press* wat vanaf 19 Mei – die dag waarop Rae afgevaardig is om as oorlogskapelaan te optree – tot 6 Augustus 1894, verskyn het, is met die tekste in Rae se boek vergelyk. Twee-derdes (65%) van die reëls wat in Rae se boek gedruk staan, stem woordeliks ooreen met die *Press* se koerantberigte oor die oorlog. Hoewel die oornameword van koerantberigte om die aktualiteit van hulle verhale te verhoog nie ‘n ongewone gebruik onder skrywers in die laat-negentiende eeu was nie,⁸⁵ kan die impak wat Rae se plagiaat op ‘n teks wat as ‘n akkurate ooggetuieverlag voorgehou is, nie geringgeskat word nie.

Hierdie kennis werp onder meer lig op die rol van die amanuensis wat Rae in sy voorwoord bedank het:

Particularly I am indebted to Mr. R.H. Wilson, who wrote the whole of ‘Malaboch’ in its rough stage, from my dictation, in his residence, “the house in Pilgrim’s Creek,” ...⁸⁶

Rae het waarskynlik direk uit die koerant aan sy skriba gedikteer - vandaar die leesteken- en derhalwe, soms selfs betekenisverskille, tussen die koerant en die boek. Volgens die koerant:

It was remarkable that, during all this time, the guns at this fort, which were supposed to cover our people, were silent; but the startling discovery was made on the men’s return that there were

ONLY THREE SHELLS LEFT IN THE FORT.

At the time the order was given to fall back, six men were appointed to act as rear guard, ...⁸⁷

85. E. Jenkins, Children’s literature and the War. Paper presented at the Autumn School of the English Academy of Southern Africa: Writing the ‘Boer War’, Claude Malan Museum, 27 May 2000.

86. C. Rae, *Malaboch* ..., p. x.

87. *The Press*, 1894-07-14.

Volgens Rae se boek:

It was remarkable, that during all this time the guns at that fort, which were supposed to cover our people, were silent; but the startling discovery was made, on the return of the men, that there were only three shells left in the fort at the time the order was given to fall back. Six men were ordered to act as rear guard, ...⁸⁸

Rae het hom skuldig gemaak aan wat Shafer *forged interpolations*⁸⁹ noem - krasser gestel: blatante plagiaat. Rae het die koerantberigte van korrespondente Stent en Jenkins, soos dit in *The Press* van 1894 verskyn het, op geringe uitsonderings na, woordeliks tussen sy eie vertellings in sy *Malaboch*-teks opgeneem. Vervalsing van hierdie omvang, verdwerg die invloed wat vertaler Konrad Sonntag se redaksionele wysigings op die egtheid van *My friend Maleboch* gehad het. Dit diskwalifiseer die *Malaboch*-teks nie slegs as primêre bron vir studie van die 1894-oorlog nie; dit plaas Rae se algehele geloofwaardigheid as getuie, ernstig onder verdenking.

Rae het inderdaad durf gehad, of moes intellektueel bloot besonder naïef gewees het, om ander outeurs se koerantberigte, onder die voorwendsel dat dit sy eie dagboeknotas was, in boekvorm te publiseer. Wat miskien nog meer verbaas as dít, is dat sy werkwyse so lank verhuld kon gebly het, ongeag die eksplisiete 'leidraad' wat hy self in sy voorwoord daartoe gee.⁹⁰ "Some detail"⁹¹ kry in die lig van dié nuwe bewyse 'n teenoorgestelde betekenis!

Vir meer insig in Rae se teks, is meer inligting oor die intertekstuele vertelinstansie, *The Press*, en by name verslaggewers Stent en Jenkins, nodig. Waar Rae dan wysigings aangebring het aan hierdie geleende koerantteks, kan die aard en omvang daarvan bydra tot beter insig in sy motiewe en oortuigings.

The Press, as Engelstalige koerant, sou uit die koerante wat in die 1890's in die ZAR beskikbaar was, vir Rae die vanselfsprekende keuse gewees het. Die koerant, wat ook die *Weekly Press* en 'n Nederlandse uitgawe (*De Pers*) ingesluit het, is in 1889 gestig.⁹² Teen 1894 het *The Press* daagliks (Sondae uitgesluit) verskyn. Die oorspronklike eienaar, A.H. Nellmapius, 'n vertroueling van president Paul Kruger, het die koerant tot en met sy dood in Julie 1893 beheer. Ook sy opvolger,

88. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 127.

89. R.J. Shafer (ed.), *A guide to historical method*, p. 133.

90. In die ondersoek na die Boer-Hananwa-oorlog wat tot dusver onderneem is en in die voorwoord en in hoofstuk een genoem word, is die egtheid van Rae se boek as 'n ooggetuieverslag geensins bevraagteken nie.

91. C. Rae, *Malaboch* ..., p. viii.

92. C.T. Gordon, *The growth of Boer opposition to Kruger 1890-1895*, p. xvii.

mynmagnaat J.B. Robinson, was 'n goeie vriend van Paul Kruger. Die hoofredakteur ten tye van die 1894-oorlog, was Leo Weinthal, 'n Suid-Afrikaans-gebore Duitse Jood wat ingestel was op die uitgangspunte van die Afrikaner en gekant was teen buitelandse inmenging in plaaslike vraagstukke.⁹³

Sonder dat dit sy bedoeling was, het Rae, toe hy *The Press* as interteks gekies het, nie bloot 'n keuse oor taal uitgeoefen nie. Hy het ook die politieke standpunt van *The Press* geselekteer om in sy boek geabsorbeer te word. Vergeleke met ander tydgenootlike koerante, was *The Press*, wat betroubaarheid as inligtingsbron betref, 'n gelukkige keuse. Eugene Marais se *Land en volk* het die 'progressiewe' generaal Piet Joubert teen Paul Kruger gesteun en die sogenaamde Afrikaner-saak op 'n fanatieke wyse probeer bevorder - ten koste van betroubaarheid. Die *Volksstem* weer, self betreklik pro-Kruger in sy benadering, het *The Press* gekritiseer as die algemeen-erkende mondstuk van die regering. Teen 1970 het C.T. Gordon se navorsing nogtans uitgewys dat *The Press*, veral nadat Kruger in 1893 herkies is as president, alles behalwe 'n slaafse na-prater van die ZAR-regering was. Progressiewe (Joubert-) ideale en aksies is ook deeglik in beriggewing gedek.⁹⁴ Gordon som sy analise van *The Press* soos volg op:

The general tone of the *Press*, conceding its preference for Kruger over Joubert, was fair, tolerant and reasonably balanced. Its predictions and analyses in the political field often showed a shrewd common sense. ... On the whole, with the provisos I have mentioned, it may be taken as a fairly reliable source of information.⁹⁵

Dit is dus onwaarskynlik dat Rae se keuse op spesifiek *The Press* enige opspraakwekkende effek op die boodskap van sy boek sou gehad het. Die koerant-uittreksels wat hy gekopieer het, was boonop oorwegend afkomstig uit direkte verslaggewing oor die oorlog, eerder as vanaf die redaksionele kommentaar, waarin daar meer doelbewuste meningsvorming en dus sterker sprake van duiding, was. In soverre die koerant se vooroordele teenoor sendelinge⁹⁶ en swartmense⁹⁷ as

93. C.T. Gordon, *The growth of Boer opposition to Kruger 1890-1895*, p. xvii.

94. C.T. Gordon, *The growth of Boer opposition to Kruger 1890-1895*, pp. xvi-xvii. Gordon se boek, wat reeds in 1970 deur *Oxford University Press* uitgegee is, het 'n ondersoek na die ontwykende "movement of popular opinion" indrukwekkend uit die koerante van die *Zuid-Afrikaansche Republiek* (ZAR) nagespeur. Die boek is steeds 'n nuttige venster op aspekte van die ZAR se geskiedenis in die 1890's wat so dikwels deur die Anglo-Boereoorlog oorskadu word.

95. C.T. Gordon, *The growth of Boer opposition to Kruger 1890-1895*, p. xviii.

96. *The Press*, 1894-06-01, Editorial: "... but then missionaries generally are at the bottom of nearly every kafir disturbance in South Africa."

97. *The Press*, 1894-05-28, Editorial: "For too long have the chiefs been allowed to regard themselves as semi-independent, paying just as much or as little of the taxes levied on them as they chose. The time has come when the natives of the State must be taught a lesson ... result ... The natives will be brought to

verteenwoordigend van die openbare mening van die tyd beskou kan word, het Rae se ‘persoonlike menings’ wel die tydgees geadem. Hierdie aspek word in meer diepte in ‘n volgende hoofstuk ondersoek.

Die koerant self het nie die naam van die outeur by elke berig aangedui nie. Die berigte is bloot gemerk “From ‘Press’ special correspondent”. By heelparty berigte word wel onderskei tussen die korrespondent “with the Burgher Force” en die korrespondent “with the Artillery”.⁹⁸ Rae het wel geweet wie hierdie twee korrespondente was en hy identifiseer by verskeie geleenthede sêlf die vertellers wie se berigte hy besig was om te kopieer.

a. Verslaggewer A.C. Jenkins

Gedurende die wintermaande van 1894, het *War in the North* ‘n staande hoof in *The Press* geword. In die uitgawe van Saterdag 23 Junie 1894, verskyn ‘n lang berig, wat reeds op Donderdag 21 Junie deur “our Press Special Correspondent” geskryf is, onder dié opskrif. Hy berig soos volg oor ‘n noue ontkoming tydens die Z.A.R.-magte se gesamentlike aanval die vorige dag:

Whilst we were moving towards our original position, we were the recipients of continuous volleys from the mountain, and when half way came between a cross-fire, the kafirs having got on to the hills behind us. There was a constant pit-pat as the bullets cut up the ground at our feet, and *your correspondent* had a pretty narrow shave at this time.⁹⁹

Hierdie skermutseling van 20 Junie 1894 is deur Rae persoonlik ook meegemaak. Die *Special Correspondent* sluit sy berig soos volg af:

The Rev. Rae, who is very popular both with the English and Boers, and is Chaplain to the forces, accompanied the Pretoria Contingent into action.¹⁰⁰

Met die uitsondering van hierdie afsluitingsreëls, het Rae die volledige koerantberig vanaf pp. 73 tot 87 in sy publikasie opgeneem. Hy het ook die fout gemaak om op p. 90 van sy boek sy kopiëring uit 23 Junie se *The Press* te hervat, sonder om agter te

their bearings and incidentally the question of a cheap and adequate supply of future labour too will be settled.”

98. *The Press*, 1894-05-19 – 1894-08-06.

99. *The Press*, 1894-06-23. Kursivering L.K.

100. *The Press*, 1894-06-23.

kom dat die tweede berig in die koerant van daardie dag eintlik ouer was as die eerste. Rae het nie gesien dat hierdie tweede berig duidelik “(delayed)” gemerk is en vertel van die gebeure op die twee dae wat die skermutseling waaraan hy op die 20ste sou deelneem, voorafgegaan het nie! Die opeenvolging van gebeure in Rae se boek, vanaf pp. 73 tot 94, is dus ‘n Babelse verwarring van tydspronge. Plek-plek voeg Rae boonop flitse uit sy eie geheue in tussen die koerant-plagiaat. Op blabsy 90 vertel hy van ‘n man wat in ‘n oop graf geval het en homself so erg beseer het dat hy vir weke nie kon loop nie. (Volgens Sonntag moes dit op 25 Junie gebeur het).¹⁰¹ Op p. 91, het hy weer teruggekeer tot sy kopieerwerk uit *The Press* en moet hy vertel hoe die einste-beseerde man te perd aangery kom! (Indien Rae die moeite gedoen het om die tydaanduidings in die koerantberig te volg, sou hy gesien het dat dit ‘n insident was wat voor die ongeluk, op 19 Junie, plaasgevind het). Rae beredder die skynbaar-onmoontlike deur ‘n frase by te jok by wat hy uit die koerant afgeskryf het: die man “had now [baie skielik] recovered from his accident”. Dit is onmoontlik om te sê op watter datum in sy eie vertelling Rae hom op p. 91 bevind.

Terug by die eerste berig in 23 Junie se koerant: Aangesien Rae inderdaad wel die 20 Junie-skermutseling beleef het, was hy gretig om ‘n paar anekdotes oor sy persoonlike wedervaringe toe te voeg tot wat hy uit die koerant gekopieer het. Terwyl hy op ‘n rots gestaan het om ‘n beter uitsig te kon hê, het ‘n koeël byvoorbeeld by sy linkeroor verbygevlieg.¹⁰² Nog ‘n ‘verbetering’ wat Rae aan die koerantberig aangebring het, was om *The Press* se spesiale oorlogskorrespondent as ene meneer Jenkins te identifiseer. Vergelyk sy relaas met dié uit die koerant, soos hierbo aangehaal:

Whilst we were moving towards our original position, we were the recipients of continuous volleys from the mountain, and when half-way, came between a cross-fire, the Kafirs having got on to the hills behind us. There was a constant pit-pat as the bullets cut up the ground at our feet. *Mr. Jenkins, the “Press” war correspondent, had a very narrow shave at this time; ...*¹⁰³

Waar Rae aanvanklik so bedagsaam was om die korrespondent wie se berig hy gesteel het, vir die lesers van sy boek te identifiseer, assimileer hy ‘n paar bladsye verder selfs die mymering van dié verteller (in die eerste persoonsvorm) as sy eie. Die volgende woorde, steeds uit dieselfde koerantberig, verskyn ook identies só op p. 82 in Rae se boek:

101. C, Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 79.

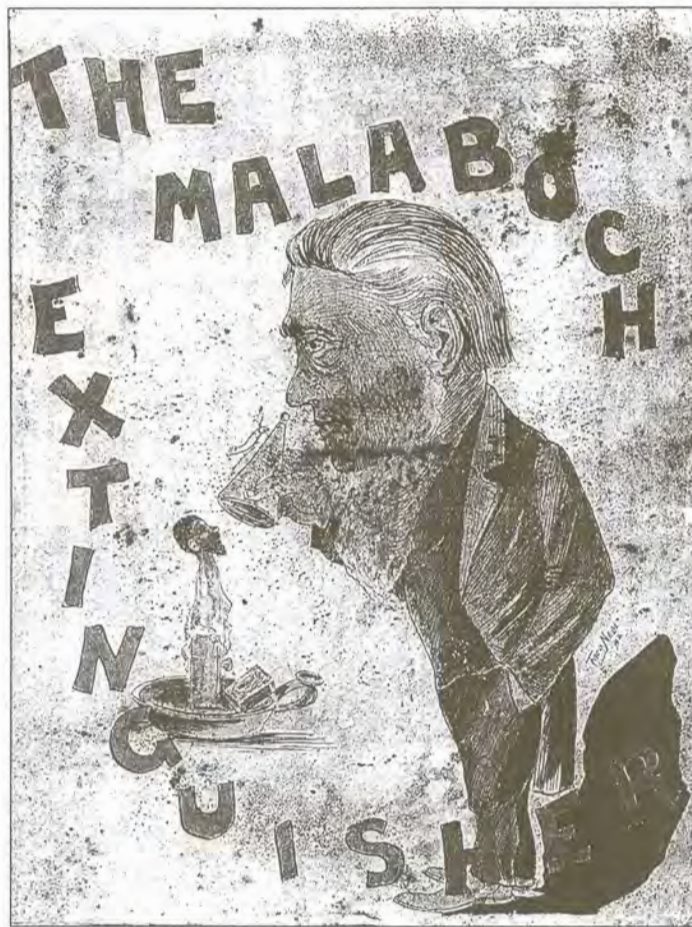
102. C. Rae, *Malaboch ...*, pp. 80-81

103. C. Rae, *Malaboch ...*, p. 77. Kursivering L.K. Ook op p. 181 bring Rae presies dieselfde verandering aan in ‘n berig wat hy uit *The Press* van Saterdag 4 Augustus 1894 oorgeneem het.

Whilst some of the men drove the cattle ahead, the others remained to return volley for volley, and I [Jenkins, NIE Rae NIE] should say the [K]afirs must have suffered [a] severe loss, for after a few minutes of warm work[,] they ceased to molest us.¹⁰⁴

Rae het nie eens die hoofstuk oor die skermutseling wat hy persoonlik meegemaak het, self geskryf nie. Die ondersoeker kan dus nie anders as om skepties te wees oor die egtheid van die res van sy oorlogsvertellings nie.

Dit was nie vir Rae te moeilik om vas te stel dat “your correspondent” “Mr. Jenkins” was nie. Dit blyk duidelik uit *The Press* self (steeds die Saterdag 23 Junie-eksemplaar), asook uit die *Malaboch Extinguisher* (Figuur 6), álbei tekste wat Rae wél onder oë gehad het.

Figuur 6: Die voorblad van die *Malaboch Extinguisher*
Historical and Literary Papers Library, University of the Witwatersrand, The Malaboch Extinguisher, 1894-06-22.

104. *The Press*, 1894-06-23; C. Rae, *Malaboch ...*, p. 82.

Die *Malaboch Extinguisher* was 'n kampkoerantjie wat eenmalig in Junie 1894, vir die vermaak van die Engelstaliges in die Pretoria-kommando, saamgestel is.¹⁰⁵ Die redakteur en kranige spotprenttekenaar daarvan, was Fred Neel,¹⁰⁶ 'n mediese assistent in wie se geselskap Rae homself dikwels bevind het. Neel is ook een van die mense wat deur Rae in die voorwoord van sy boek bedank word - een van sy sketse is teenoor p. 51 in Rae se boek te sien.¹⁰⁷ Die inligting wat Rae oor die *Malaboch Extinguisher* verskaf, is deel van daardie oorblywende derde van sy boek wat hy nie gekopieer het nie, maar skynbaar self verantwoordelikheid voor kan aanvaar.¹⁰⁸ Dit lyk dus redelik seker dat Rae die *Extinguisher* wel self onder oë gehad het en nie – soos met vele ander verwickelinge – slegs in *The Press* daarvan gelees het nie.¹⁰⁹ Hyself word immers ook by name en op hartlike wyse in die *Extinguisher* bedank en aangeprys vir sy werk as kapelaan.¹¹⁰ Dus: Rae moes baie goed op die hoogte gewees het met die inhoud van die *Extinguisher*; 'n substansiële deel waarvan meer lig werp op “Mr. Jenkins”. Dié verslaggewer se bydrae tot die *Extinguisher* is vergesel van meer spesifieke besonderhede. Hy was naamlik A.C. Jenkins:

Special war correspondent
to the “Press” Pretoria
With the Burgher Force.¹¹¹

'n Karikatuur wat Fred Neel van Jenkins geteken het en ook in die *Extinguisher* ingesluit het (Figuur 7), sowel as verwysings na hom onder die afdeling “Chat of the camp”, bevestig dat “Mr. Jenkins”, vir die manne in die Pretoria-kamp en dus ook vir Rae, sinoniem met *The Press* was.¹¹²

-
105. *Historical and Literary Papers Library, University of the Witwatersrand, The Malaboch Extinguisher*, 1894-06-22, p. 2. Volgens *The Press*, 1894-06-26 (berig van Jenkins) is slegs die enkele kopie van die koerant deur die kamp gesirkuleer. Van die idee om meer uitgawes met 'n *cyclostyle* te kopieer, te verkoop en die opbrengs vir tabak en medisyne vir die Pretoria-manne te benut, het niks gekom nie.
106. *The Press*, 1894-06-26.
107. C. Rae, *Malaboch ...*, pp. ix-x, 47, 51, 86 & 96.
108. C. Rae, *Malaboch ...*, p. 87.
109. Neel het *The Malaboch Extinguisher* op Vrydag 22 Junie 1894 gedateer; Rae voer aan dat dit op Saterdag 23 Junie beskikbaar was; volgens *The Press*, 1894-06-26, waarin Neel se naam verkeerd gespel is, sou dit eers op Maandag 25 Junie in die Pretoria-kamp verskyn. Dit skep die indruk dat Rae selfs onder die eerste mense kon gewees het wat die *Extinguisher* onder oë gehad het.
110. *The Malaboch Extinguisher*, 1894-06-22, p. 22.
111. *The Malaboch Extinguisher*, 1894-06-22, p. 17. Met dié dat Jenkins sy arm op Dinsdag 17 Julie gebreek het en sy kollega in diens van *The Press* dit nodig geag het om die lesers daarvoor in te lig, het die navorser ook 'n tweede, onafhanklike bevestiging van Jenkins se portefeulje: “Mr. Jenkins, the Press special with the burgher force, fell last night, breaking his arm, and is in hospital.” – *The Press*, 1894-07-20. Hierdie teksgedeelte is nie deur Rae vir sy boek gekopieer nie.
112. *The Malaboch Extinguisher*, 1894-06-22, pp. 21 & 26.

Figuur 7: 'n Karikatuur van "Mr Jenkins", oorlogskorrespondent vir *The Press*, deur Fred Neel.
Uit: *Historical and Literary Papers Library, University of the Witwatersrand, The Malaboch Extinguisher*, 1894-06-22.

In *The Press* van 23 Junie 1894, hou Jenkins nie vol met die verwysing na homself as "your correspondent" nie; uiteindelik identifiseer hy homself tog by name, as A.C. Jenkins. Soos reeds aangedui, het Rae die twee berigte uit hierdie eksemplaar van *The Press* met so min begrip vir die chronologiese opeenvolging en samehang van die gebeure, oorgeneem, dat dit onwaarskynlik is dat hy eers met die lees van *The Press* ontdek het wat die naam van die korrespondent was. Reeds op p. 77 verbeter hy die koerant se "your correspondent" na "Mr. Jenkins"; eers op p. 91 neem hy die koerant-uitreksel waar Jenkins as "representing the Press" geïdentifiseer word, in sy teks op. Dit was nie Rae se werkwyse om terug te gaan op foute nadat 'n stuk koerantteks eers in sy boek-tekste opgeneem is nie. So word die skiet-insident waarby Jenkins op p. 91 eers betrokke is, op p. 85 al genoem asof dit reeds die vorige dag plaasgevind het. Gevolgtrekking: Colin Rae het reeds ten tye van die 1894-veldtog geweet wie die persoon was wat die berigte vir *The Press* geskryf het. Hy het selfs kaart gespeel,¹¹³ pikniek gehou en visgevang¹¹⁴ saam met die persoon wie se intellektuele eiendom hy vir homself toegeien het, maar geen gewetenswroeging daarvoor gehad nie.

113. C. Rae, *Malaboch ...*, p. 124.

114. C. Rae, *Malaboch ...*, pp. 174-175.

b. Verslaggewer V.P. Stent

Terwyl Jenkins *The Press* se korrespondent was wat by die burgermag, spesifiek die Pretoria-kommando, moes inskakel, was Vere Stent die korrespondent “with the artillery”. Die Staatsartilleriekorps het, soos die Pretorianers, op Saterdag 19 Mei 1894 uit Pretoria vertrek¹¹⁵ en teen die begin van Junie by Blouberg aangekom.¹¹⁶ Bergh se kaart voor in die proefskrif, teenoor die titelbladsy, dui die ligging van die verskillende Boerekommando’s se kampe en forte aan. Jenkins en Stent se lokaliteit by Blouberg kan ook daarvolgens vasgestel word. Jenkins sou in die Bealey-vallei, noordoos van Mmalebôhō se hoofsetel, in die Pretoria-kamp gestasioneer wees. Dit was ook die sogenaamde ‘hoofkamp’, die hoofkwartier van die Boere se gesamentlike magte. Die kamp van die Staatsartillerie, wat deur Stent vergesel is, was net wes van die hoofkamp, by die ingang van die Bealey-vallei.¹¹⁷ Dit moes vir beide Stent en Jenkins die gerieflikste basis gewees het om goeie toegang tot die Boerebevelvoerder en sy staf, die jongste nuus onder die gekommandeerdes en die posdiens, te verkry. Spesiale fietsryers is tussen Blouberg en Pietersburg gebruik om berigte na Pretoria te versend.¹¹⁸ (Figuur 8).

Figuur 8: “F. Kelly, een van die boodskapryers tussen Pietersburg en Blaauwberg,” hoewel die pad tussen die berg en die dorp heelwat anders as dié studio-agtergrond moes gelyk het.

Uit: Suid-Afrikaanse Nasionale Argief, Transvaalse Argiefbewaarpark (TAB), Pretoria: Foto 26083.

115. *The Press*, 1895-05-21 & 1895-05-22.

116. TAB: SS. 4700, R. 2004/95: *Verslag of Algemeen Overzicht van den Commandant-Generaal van den gevoerden krijg tegen de oproerige Kafferstammen van Malaboeh (Blouberg), Seleboel, Magoeba, Mahoepa en anderen, wonende in de Lage Velden van het district Zoutpansberg*, p. 3, 1895-02-20.

117. J.S. Bergh (red.), *Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies*, pp. 36 & 201 – 204.

118. *The Press*, 1894-06-22 & 1894-06-28.

Vanaf die kampkompleks in die Beaulay-vallei kon die korrespondente aan skermutselinge van die Artillerie en die Pretorianers (wat by aanvalle vanuit die weste sowel as die ooste betrek is) deelneem. Soos wat die veldtog gevorder het, is tyd ook saam met die manskappe in hulle forte in die berg deurgebring. Stent en Jenkins het ook geredelik aan die voet van die gebergte rondbeweeg, byvoorbeeld vanaf die hoofkamp weswaarts tot by die Rustenburg- en Waterberg-kampe en sendeling Sonntag se sendingstasie (ongeveer tien kilometer).¹¹⁹

Rae self maak nie in sy boek 'n duidelike onderskeid tussen Jenkins en Stent se portefeuljes as verbonde aan die burgermag en artillerie onderskeidelik, nie. Die *The Press* self werp wel lig op Stent se rol:

DEPARTURE OF THE ARTILLERY

...

Accompanying the [artillery] force is Captain Stent, of the Chartered Company's Service, from whose pen something in connection with their progress may be shortly expected.¹²⁰

Vere Palgrave Stent (1872-1941) was soldaat en joernalis van beroep. Soos die verwysing na die (British South African) *Chartered Company* in bostaande koerantuittreksel aandui, dateer sy verbintenis met Cecil John Rhodes reeds uit die periode vóór die Maleboch-veldtog, toe hy nog leerling-ingenieur by die De Beersmyn in Kimberley was. Gedurende die jaar voor die konfrontasie te Blouberg, was hy in bevel van 'n eskadron wat saam met die *Imperial Column* na Bulawayo is. Hy sou ook verskeie ander militêre veldtogte voor en tydens die Anglo-Boereoorlog Oorlog dek. Ná dié oorlog, in 1903, het hy redakteur van die *Pretoria News* geword, 'n pos wat hy tot 1920 sou beklee.¹²¹

Die verskil in fokus tussen die twee *Press*-verslaggewers, bied reeds 'n sinvolle verklaring waarom Rae vir sy boek byna twee keer soveel uit Jenkins se berigte geleen het as uit dié van Stent.¹²² Rae en Jenkins was albei verbonde aan die Pretoria-kommando. Rae, in sy poging om 'n huldeblyk aan die lede van dié kommando te

119. J.S. Bergh (red.), *Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies*, pp. 36 & 201 – 204; *The Press*, 1894-06-18; 1894-06-26 & 1894-06-30.

120. *The Press*, 1894-05-21.

121. C.J. Beyers (hoofred.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek IV*, pp. 646-647.

122. Teenoor die nagenoeg 23 Jenkins-berigte waaruit Rae gekopieer het, het hy slegs tien, hoogstens twaalf, van Stent se berigte geraadpleeg. Die gedeeltes Stent-tekste wat woordeliks in Rae se boek oorgeneem is, is oor die algemeen ook heelwat korter as die Jenkins-tekste. Vanaf die tweede helfte van Julie is die balans tussen geraadpleegde Stent- en Jenkins-tekste wel meer eweredig. Dit word reeds voor Jenkins se armreek-ongeluk van 17 Julie merkbaar. Die raadpleging van Jenkins-tekste neem ook nie af na sy ongeluk nie, sodat afgelei moet word dat die ongeluk geen direkte effek op Jenkins se berigskrywing gehad het nie. *The Press*, 1894-05-24 - 1894-08-06.

skryf, sou dus geneig wees om sake vanuit dieselfde invalshoek as waaruit Jenkins sy berigte benader het, te sien. Daarby was Rae klaarblyklik op persoonlike, en waarskynlik ook op ideologiese vlak, gemakliker met Jenkins se teks as met dié van Stent.

Soos reeds aangedui, was Rae en Jenkins dikwels tydens die 1894-veldtog in mekaar se geselskap. Daarteenoor, verwys Rae in sy boek maar slegs twee keer direk na Stent, albei gevalle eers teen die einde van die oorlog. Die eerste verwysing is deel van Jenkins se berig in *The Press* van Saterdag 28 Julie, wat op uitsondering van enkele reëls na, volledig deur Rae in sy boek oorgeneem is:

My confrere, viz., Capt. Stent, met with a slight mishap today whilst firing his revolver. He was coming down the mountain with Dr. Laxton and emptied his weapon in the direction of a cave, when, by some mischance, he received a wound in the forehead, which, however, is not likely to incapacitate him for more than a day or two. [was not serious. - Rae]¹²³

Die kursivering en vierkantige hakies dui aan wat Rae in sy boek weggelaat/gewysig het. Rae het dus nie hierdie inligting oor Stent doelbewus, of met enige beplande funksie, oorgedra nie. Indien hy werklik simpatie met Stent gehad het of meer persoonlike inligting oor die voorval bekom het, sou hy meer besonderhede bygevoeg het, eerder as om die vertelling korter te knip. Die weergawe van Stent se ongeluk was bloot deel van die berig wat hy besig was om te kopieer en was gerieflik dáár om die inhoud van sy boek aan te vul.

Rae se tweede en laaste direkte verwysing na Stent, het hy gevind in *The Press* van 2 Augustus 1894. Teen hierdie tyd moes Rae afgelei het wie Stent was. Dit blyk duidelik uit Jenkins se vewysing na Stent as sy kollega in die koerantteks hierbo aangehaal. Dit blyk ook uit die einste gedeelte wat Rae uit die 2 Augustus-koerant kopieer, waarin Stent weer terugverwys na Jenkins.

Die wyse waarop die 2 Augustus-tek in Rae se boek opgeneem is, skep die misleidende indruk dat hy die inligting persoonlik van Stent bekom het. Hier volg eers 'n uittreksel uit Stent se koerant-tek:

123. *The Press*, 1894-07-28; C. Rae, *Malaboeh ...*, p. 165.

WITH THE ARTILLERY

...

Saturday, July 28th

...

Last Wednesday I spent a night upon the mountain. It was, to say the least of it, exciting. The first part of the night was dark as pitch, ...

...

Mr. Jenkins is getting better. He has asked me to a pic-nic to-morrow. I have a great respect for "Jenks", but a man who wants to go picnicking up the mountain for amusement, well, what do you think? I've been up the mountain all the week, and tomorrow being Sunday, I want to eat my dinner in peace.¹²⁴

Só is die koerantteks in Rae se boek opgeneem (wat hier aangehaal word is, weer eens, slegs 'n uittreksel. Stent se volledige vertelling beslaan ongeveer twee bladsye in Rae se boek):

CHAPTER XXVIII A NIGHT ON THE MOUNTAIN IN THE MOONLIGHT - MR. JENKIN'S PICNIC PARTY

A FEW days prior to Malaboch's surrender, Captain Stent spent a night upon the mountain. The following is his description of the time so spent. It was, to say the least of it, exciting:-

"The first part of the night was dark as pitch ...

...

Captain Stent proceeds: "Mr. Jenkins is getting better and has asked me to a picnic tomorrow." (I should have stated that Mr. Jenkins the special *Press* war correspondent had unfortunately broken his arm). "I have a great respect for 'Jenks,' but a man who wants to go picnicking up the mountain for amusement! well what do you think? I have been up the mountain all the week, and tomorrow being Sunday I want to eat my dinner in peace ..."¹²⁵

Dit vorm dan die somtotaal van Rae se verwysings na Stent. Dit is opmerklik dat Rae dit nie in een van die twee verwysings pertinent stel dat Stent óók 'n *The Press*-verslaggewer was nie. Dit het òf nie werklik tot hom deurgedring nie; òf hy het dit nie nodig geag om dié inligting aan sy lesers deur te gee nie. Daarteenoor, het Stent, as opmerksamer verslaggewer, nie in sy koerantberigte nagelaat om Rae in 'n goeie lig te probeer stel nie. Sy eerste gewaarwording van Rae was op Vrydag 13 Julie 1894, toe Rae ene Schmidt se begrafnis gelei het. Die spelling van Rae se van in hierdie koerantberig is foutief,¹²⁶ wat 'n aanduiding mag wees dat Stent nog nie

124. *The Press*, 1894-08-02.

125. C. Rae, *Malaboch* ..., pp. 173-174.

126. *The Press*, 1894-07-16. "The coffin was covered with the *vierkleur* and strewn with maiden-hair ferns and wild flowers. The Rev. Mr. Raes [sic] officiated." Sien ook C. Rae, *Malaboch* ..., pp. 138-139.

werklik goed met die Engelse kapelaan bekend was nie. Stent se volgende beriggewing oor Rae is besonder vleënd, hoewel eerder gemik op Biskop Bousfield se voorsienigheid as op Rae se persoonlike hoedanighede:

Well done, Bishop!

...

Thursday, 19 July

...

I was much impressed at Schmidt's funeral the other day, at which the Rev. Mr. Collin [sic] Rae officiated; and it occurred to me to point out that while a number of dissenting clergymen, such, for instance, as Mr. Underwood, were holding meetings and seeking notoriety by means of speeches, the Bishop of Pretoria had quietly ordered a priest [sic] to accompany our men to the field. This priest is the only one that has been here the whole while and who has also gone into action with the men. this should be counted to the credit of the English Church and its Bishop.¹²⁷

c. Jenkins/Rae v/s Stent/Sonntag

Stent was inderdaad ewe vrygewig met sy goeie kommentaar op sendeling Sonntag se werk. Dit is egter opmerklik dat al Stent se verwysings na die sendeling juis sorteer onder daardie stukke koerantteks wat Rae uit sy publikasie geweerd het.¹²⁸ Die volgende weglating, waarin Stent sterk na vore kom tot Sonntag se verdediging, is veral veelseggend:

There is a good deal of ill feeling against missionaries in general and their relations with the natives, which I must confess I do not share. Mr. Sonntag, for one, has, I am sure, done his utmost to persuade the rebels to submit, and has proved most useful as an ambassador.¹²⁹

Sodanige seleksie gee 'n sterk aanduiding van Rae se distansiëring van sendelinge soos Sonntag. Hy het dit immers in sy (seldsame) eie woorde geformuleer nadat hy Sonntag op 1 Julie ontmoet het: dat hy simpatie met Sonntag gehad het, aangesien hy goed bekend was met die selfverloënde aard van sendingwerk. Hy kon hom egter nie met die werkwyse van die sendeling vereenselwig nie.

Skynbaar is hierdie vertelling oor die begrafnis Rae se eie werk, maar hy het tóg die sinnetjie oor die vierkleur op die kis woordeliks uit die koerant oorgeneem.

127. *The Press*, 1894-07-24.

128. *The Press*, 1894-07-11; 1894-07-13 & 1894-07-24.

129. *The Press*, 1894-07-13.

Volgens Rae:

In bringing the natives out from their strongholds, and thus dispossessing the petty chiefs of their powers, the Government is doing a much better work than any Christian missionary has yet accomplished. While in his kraal the native lives an idle, useless life; ... this is the state of affairs when the Kafir is left to himself, and the missionary works among such people. His (the missionary's) first objective should be to teach them ... "That if any would not work, neither should he eat."¹³⁰

Rae se afsydige houding teenoor Sonntag blyk dus net soveel uit sy eie vertelling as uit die koerant-gedeelte wat hy nie vir sy boek geselekteer het nie - 'n koerantgedeelte wat deur Stent geskryf is. Hierdie ideologiese distansiering is ook van die teenoorgestelde kant af toetsbaar. Sonntag het, by afsonderlike geleenthede, persoonlik met beide Rae en Stent ontmoet. Soos reeds in hoofstuk vier aangedui, was Sonntag se reaksie op Rae nie juis positief nie. Vergelyk dit met die wyse waarop die sendeling vir Stent opgesom het:

Of all the reporters I have met so far he made the best impression on me. He seemed to have some understanding for the Blacks.¹³¹ He told me that ... six men of the Pretoria Commando, under the protection of a white flag, had approached the spot where it was thought the cave was located in which the dynamite was to be laid. Mr. Stent strongly condemned this action of performing an act of war under a white flag.¹³²

Rae het dieselfde wit-vlag-insident waarna Stent hierbo verwys het, sonder 'n sweempie kritiek uit Jenkins se koerantberig¹³³ oorgeneem en in sy boek geplaas.¹³⁴ Dit lyk inderdaad asof 'n korrelasie getrek kan word tussen die twee *The Press*-verslaggewers en die twee opstellers van die ego-dokumente onder bespreking. Rae het hom sterker met Jenkins vereenselwig en Sonntag het homself nader aan Stent gevoel. Uiteindelik was beide Jenkins en Stent, soos laasgenoemde dit gestel het, "in hot water all about the flag of truce business."¹³⁵ Let egter op dat dit Stent, nie

130. C. Rae, *Malaboch* ..., pp. 105-106.

131. Hierdie frases verskyn eers op 20 Julie 1894 in die sendeling se oorspronklike dagboek. In sy *My friend Maleboch*-publikasie, het die vertaler dit verskuif na die dagboekinskrywing van 4 Julie. Die motivering was waarskynlik om die moderne leser reeds met die eerste bekendstelling van Stent op 4 Julie in te lig oor die aard van die verhouding tussen die korrespondent en die sendeling. Hierdie verhouding het egter nog nie op 4 Julie bestaan nie. Die sendeling self was nie so vinnig om mense op te som as die redakteur van sy dagboek nie. Sien C. Sonntag, *Notizen* ..., pp. 228 & 236.

132. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 90, 1894-07-04.

133. *The Press*, 1894-07-07.

134. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 110.

135. *The Press*, 1894-08-09.

Jenkins nie, was wat wéér eens die saak in die koerant aanhangig gemaak het. Let óók op dat Rae nié hiérdie verwysing in sy boek opgeneem het nie. Daar is beslis ‘n nouer verwantskap tussen Rae en Jenkins as tussen Rae en Sonntag se vertroueling, Vere Stent.

d. Rae se aanwending van *The Press* problematies

Binne *The Press* self was die beriggewing hoegenaamd nie eenduidig nie. Behalwe vir die verskil in aanslag tussen die verslaggewers onderling, het die redaksionele kommentaar ook nie altyd dieselfde gesindheid as die berigte van die dag openbaar nie. In *The Press* van 20 Julie 1894 haal die redakteur Piet Joubert oor die kole oor die trae verloop van die veldtog teen Mmalebôhò; in dieselfde koerant prys verslaggewer Stent Joubert vir ‘n “unparalleled act of chivalry”.¹³⁶ Teen die einde van die veldtog, het die kritiek teen Joubert in Stent se berigte wel toegeneem,¹³⁷ sodat selfs nie ‘n enkele verslaggewer se uitsprake buite konteks as konstantes aangesien kan word nie. Binne elke berig word immers ‘n eie redenasie lyn gevolg.

Binne die eie orde van die koerant, kan hierdie skynbaar teenstrydige tekste geakkommodeer word. Gordon se evaluering van *The Press* is reeds aangehaal. As ‘n pro-Kruger-koerant, moes die navorser die anti-Joubert-propaganda in die redaksionele kommentaar te wagte gewees het. Die verslaggewers het inderdaad gestreef na gebalanseerde beriggewing. Stent se opmerking oor die weerstand wat Mmalebôhò gebied het: “It was all done in fair fight for the home of his fathers and grandfathers”¹³⁸ (óók nie in Rae se boek opgeneem nie), is ‘n artilleris se poging om die oorlog uit die ‘vyand’ se perspektief te probeer sien. Selfs by Jenkins is hierdie verbintenis tot deurdagte verslaggewing te sien in sy ywer om eerstehandse informasie te bekom:

Yesterday morning, in order to satisfy themselves as to the truth of a report which had reached the laager as to the effect that a Mr. Smicht [sic], one of the hospital staff, had gone up to Malaboch’s kraal, Mr. A.C. Jenkins, representing the *Press*, and Mr. W.R. Ebbage, correspondent of *South Africa*, rode to Mr. Sonntag’s [sic] mission station.¹³⁹

136. *The Press*, 1894-07-20.

137. *The Press*, 1894-08-06 & 1894-08-09.

138. *The Press*, 1894-07-31.

139. *The Press*, 1894-06-23.

volgende uittreksel uit Stent se berig is byvoorbeeld deur Rae gebruik, maar slegs die gekursiveerde woorde. Die verwysings na die kantien, wat dui op die omvang van drankgebruik tydens die veldtog¹⁴³ en Rae se eie misbruik kon impliseer, verskyn nie in sy boek nie:

*Outside three cheers were raised by some of the Pretoria people for Captain Schiel, and he was carried on the shoulders of the crowd to the nearest canteen, where the drinks flew round at the expense of some enthusiast.*¹⁴⁴

Waarom het Rae nie liefs die hele insident uit sy vertelling weggelaat nie? Waarom het hy doelbewus gekies om dit in te sluit? In die lig van die ondersoeker se meerdere biografiese kennis oor Rae, is sy wysiging van die daaropvolgende reëls, openbarend. In hierdie geval was die insluiting van die drankmisbruik-insident in sy vertelling sinvol vir Rae, aangesien dit simpatie inwin vir slagoffers - soos hyself. Hier volg eers die koerantteks:

Without doubt Schiel's speech carried not only the court, but also the public with it, and he may be congratulated upon having made an advance in public favour by his spirited defence of an unfortunate *uitlander*, whose worst crime was that of having looked upon the wine when it was red.¹⁴⁵

So lui Rae se improvisering:

Without doubt, Schiel's speech carried not only the court but the public with it, and he was to be congratulated for his spirited defence of an unfortunate *Uitlander*, whose worst crime was not looking upon the wine when it was red, but partaking, not wisely, though too freely, of the whisky.¹⁴⁶

Verteller Rae het inderdaad eerstehandse kennis van whisky as die sondebok gehad en vanuit sy vertellerstoel in 1898, het hy inderdaad geweet dat dit nie wys was om te veel daarvan te drink nie. Waarskynlik ontvang meer ingeligte toehoorders hier 'n bekentenis, maar tegelykertyd ook 'n pleidooi vir 'n sagter oordeel, oor 'n verteller wat skuldig voel.

143. Sien *The Press*, 1894-05-25 & *The Malaboch Extinguisher*, 1894-06-22, pp. 10-12 vir verdere bevestiging dat die Pretoria-manne se whisky-konsumpsie tydens die veldtog noemenswaardig was.

144. *The Press*, 1894-07-27; C. Rae, *Malaboch ...*, p. 163. Die insident waarna verwys word, is die krygsraad wat gehou is om te beslis oor die lot van ene George Nefdt, wat hom aan wangedrag skuldig gemaak het. Volgens die koerant was die verhoor op Vrydag 20 Julie, en nie op 29 Julie soos Rae beweert nie.

145. *The Press*, 1894-07-27.

146. C. Rae, *Malaboch ...*, p. 163.

Die vertellers van die Rae- en Sonntag-tekste is in hierdie hoofstuk geïdentifiseer. Die vertelinstantie kon nie in een van die twee gevalle direk gelykgestel word aan die biografiese Rae en Sonntag wat in hoofstuk vier bekendgestel is nie. Die biografiese Rae was in groter mate in beheer van die redigering van sy gepubliseerde vertelling as die biografiese Sonntag, wat nie eens meer gelewe het met die publikasie van sy dagboek nie. Hoewel wysigings, toevoegings en weglatings van 'n eie aard in albei gevalle geïdentifiseer is, bly die vertelling in die Sonntag-publikasie deurlopend veel nader aan die egte sendeling-vertelling as wat Rae se boek 'n weerspieëling is van die egte vertellersvermoë van die Anglikaanse priester. In hoofstuk vyf word die komponent wat teenoor die verteller in die kommunikasiemodel staan, die ontvanger of toehoorder, onder die loep geneem.

VI DIE ONTVANGS VAN RAE EN SONNTAG SE TEKSTE

Waar die vraag “Wie vertel?” in die vorige hoofstuk gevra is, word hier gevra “Aan wie word vertel?”, met die fokus op die ontvanger-pool van die sender-boodskap-ontvanger-kommunikasiemodel. Aangesien ‘n sender/outeur/verteller skryf (sy boodskap stuur) met ‘n bepaalde gehoor in gedagte, het die veronderstelde gehoor (ook genoem *implisiete leser*) van die onderskeie tekste, reeds tydens die ondersoek rondom die outeur/verteller ter sprake gekom. Hierdie ‘lesersrol’, soos dit tydens die konstruksie van die teks daarin ingebou is, word vervolgens verder verken. Die lesers wat uiteindelik die boek onder oë kry, korreleer selde volkome met die implisiete leser, die leser vir wie die boek, volgens die outeur, veronderstel was. In die tyd verander die lesers van die boeke ook, en daarmee saam die verwysingsraamwerk en verwagtingshorison waarmee die boek benader word. Die werklike ontvangs van die twee boeke onder bespreking, deur opeenvolgende geslagte reële lesers, behoort die ondersoeker te help tot ‘n beter verantwoording van haar eie lesing en kategorisering van die tekste.¹

Die veronderstelde ontvangers van die (verskillende) Sonntag-tekste

Sendeling Sonntag se dagboek, soos dit tans in die Nasionale Argief in Pretoria bewaar word, en die Engelse vertaling wat as *My friend Maleboch* gepubliseer is, was op twee uiteenlopende groepe ontvangers afgestem.

1. Die sendeling se implisiete leser

Riglyne van die Berlynse Sendinggenootskap (BSG) werp lig op wie sendeling Sonntag as leser in gedagte gehad het toe hy sy manuskrip geskep het. Sedert 1867 is ‘n stelsel gevolg waarvolgens ‘n superintendent toesig verkry het oor die sendelinge in sy streek. Hulle moes hulle dagboeke, kwartaal- en jaarverslae aan hom beskikbaar stel, sodat hy ‘n studie daarvan kon maak met die oog op voorstelle vir beleidsformulering aan die komitee in Duitsland. Om dagboek te hou van sy werksaamhede en wedervaringe, was een van die sendeling se pligte.² Daar is van die

-
1. Vir die teoretiese begroning van hierdie paragraaf, verwys terug na die eerste hoofstuk. Sien ook A.P. Grové (samesteller), *Letterkundige sakwoordeboek vir Afrikaans*, p. 67; C. Malan, Die literatuurwetenskap: aard, terreine en metodes, in T.T. Cloete, E. Botha & C. Malan (reds.), *Gids by die literatuurstudie*, pp. 7-25 & 54.
 2. D.W. van der Merwe, Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal, 1860-1900, *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 1984 I, p. 18.

Lutherse sendelinge verwag om neer te skryf wat elke dag gebeur het: wat hulle gedoen het en wat hulle waargeneem het. ‘n Oordadige godsdienstige gemymmer is afgeraai. Die vereiste om ‘n dagboek te hou, was vir die Genootskap ‘n manier om beheer oor die sendelinge uit te oefen. Dit het die sendelinge verplig om voortdurend van hulle doen en late verantwoording te doen.³

Sonntag het dagboek gehou met die bedoeling dat sy superintendent dit sou lees. By verskeie geleenthede verwys hy in die teks self na dié proses van dagboeke voorberei.⁴ Op Dinsdag, 27 September 1892, skryf hy:

Hoffentlich kann ich noch vor Abschluß des Tagebuchs berichten, daß ich den Besuch beim Häuptling gemacht habe ...⁵

Op Woensdag 27 Desember 1893:

Da ich in so kurzer Zeit nicht erfahren kann, in wieweit die im Volke gehenden Gerüchte auf Wahrheit beruhen, und was für einen Fortgang die Sache überhaupt nehmen wird, so will ich mich über den Vorgang nicht weiter verbreiten, sondern wills Gott, so Gott will und wir leben, im folgenden Quartal ausführlich berichten.⁶

Op 21 Februarie 1893 volg hy dit op:

Am Ende des Tagebuches vom IV. Quartal 1893 berichtete ich ...⁷

Op Maandag 1 April 1895 skryf hy selfs hoe hy in die geselskap van nog ‘n sendeling na superintendent Krause reis, sopnatgereën in die donker by Mphome aankom en, onder meer, die “Tagebücher überreicht”.⁸

Oswald Krause was vanaf 1892 tot 1908, dus vir die volle duur van Sonntag se termyn op Blauberg, die BSG se superintendent vir Noord-Transvaal. Toe hy in 1892 na Mphome verhuis het, het nie minder nie as elf sendingstasies, elk met sy eie

3. Persoonlike inligting: A. Schultze, Humboldt Universität, Berlin, 2001-10-09.
4. Sommige van dié gedeeltes is ook reeds in ander verband aangehaal.
5. C. Sonntag, *Notizen aus dem täglichen Leben, Missionar ... 1886-1895*. Getikte transkripsie van die oorspronklike dagboek, pp. 132-133. “Hopelik kan ek nog voor die afsluiting van hierdie dagboek berig dat ek die besoek aan die hoofman [sic] gebring het.” Vertaling L.K..
6. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 179. “Aangesien ek nie in so ‘n kort tydjie kan bepaal in hoeverre die gerugte wat onder die mense rondgaan op waarheid berus nie, of watter verloop die saak verder sal neem nie, wil ek my nie nou verder daarvoor uitlaat nie. Maar as God wil en ons lewe, sal ek in die volgende kwartaal uitvoerig daarvoor berig.” Vry vertaal L.K.
7. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 182. “... aan die einde van die dagboek van die vierdie kwartaal 1893, het ek berig ...” Vertaling L.K..
8. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 276. (“... die dagboeke oorhandig.”)

buiteposte, onder Krause se beheer gekom. Hy sou gedurende sy ampstermyn ‘n verdere twee stasies daartoe byvoeg.⁹ In hoofstuk vier is reeds aangedui dat Krause ‘n gunstige indruk van Sonntag gehad het.¹⁰ In die dagboek-manuskrip tot die ondersoeker se beskikking, is daar geen aanduiding dat Sonntag anders oor sy superintendent gevoel het nie – hoewel dit, toegegee, onwaarskynlik is dat hy aanduidings van spanning in die eerste dokument wat vir sy senior bestem was, sou gee. Dít dan heel waarskynlik die eerste moontlike leser wie Sonntag in gedagte gehou het soos wat hy sy dagboek geskryf het.

Die BSG het ook die gebruik gehad om uittreksels uit die dagboeke en ander korrespondensie van sendelinge van oor die Genootskap se hele sendingveld wêreldwyd, in die *Berliner Missionsberichte* te publiseer. Dit maak die Duitse publiek van die 1890’s, wat ook die potensieële donateurs van die Genootskap was, die volgende groep lesers wat waarskynlik deur Sonntag voor oë gehou is soos wat hy geskryf het. Berigte oor Blauberg is in en 1893 en 1895 in die *Berichte* gepubliseer.¹¹ Hierdie berigte is oorgeneem uit die ‘amptelike’ dagboek van Sonntag, soos dit tans nog in die BSG-argief in Berlyn bewaar word, en nie uit die manuskrip in die Pretoria-argief, wat tot dusver, vir die doeleindes van hierdie studie, die ‘oorspronklike dagboek’ genoem is nie.

Die Pretoria-manuskrip was die persoonlike eiendom van Sonntag – in besit van sy kinders, totdat hulle dit in 1972 aan die Suid-Afrikaanse Nasionale Argief geskenk het.¹² Daar is reeds in hoofstuk een geargumenteer dat dit wat Krause, die BSG-amptenare in Berlyn en uiteindelik die Duitse publiek te lese gekry het, in ‘n verdere stadium van verwerking was as hierdie manuskrip wat deur die vertaler gebruik is en wat nou ook tot beskikking van die Suid-Afrikaanse navorser is.¹³ Die voorkoms van die Pretoria-manuskrip skep dan ook die indruk van ‘n werksdokument – Sonntag het nie geaarsel om gedeeltes deur te haal ten einde homself te korrigeer, of beter uit te druk nie. (Sien Figuur 9.)

-
9. D.W. van der Merwe, Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal, 1860-1900, *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 1984 I, pp. 110-111; L. Zöllner & J.A. Heese, *Die Berlynse sendelinge in Suid-Afrika en hulle nageslag*, pp. 215-216.
 10. Sien weer *Evangelisches Archivzentrum, Berlin: Berliner Missionsgesellschaft* (EA BMG): Acta betreffend Nord-Transvaal, März 1894 – December 1897: ABT 4 no. 5, pp. 4-6: O. Krause – Comité. 1894-04-16.
 11. *Berliner Missionsberichte*, 1893:5/6, pp. 476-478 & November 1894 – September 1895, pp. 106-126.
 12. Persoonlike inligting: K. Sonntag, Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28.
 13. Hoofstuk een, pp. 17-18.

Figuur 9: 'n Bladsy uit sendeling Christoph Sonntag se persoonlike dagboek, waaruit hy die netjiese weergawe wat na sy superintendent gestuur is, oorgeskryf het en waaruit sy seun Konrad en skoondogter Annegret jare later die transkripsie en vertaalwerk vir die 1983-publikasie gedoen het. Die inskrywing is op Woensdag, 21 Februarie 1894 gemaak.

Uit: Suid-Afrikaanse Nasionale Argief, Transvaalse Argiefbewaarplek (TAB): A.1281 Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, p. 627: 1894-02-21.

Die vertaler en die navorser het dus die voordeel dat die teks tot hulle beskikking waarskynlik die eerlikste, mees uitgesproke weergawe van Sonntag se daaglikse lewe is, wat tans nog bestaan. Die teks mag uit plig ontstaan het en Sonntag moes die superintendent en die sending-komitee as moontlike lesers in gedagte gehou het, maar hierdie oorspronklike teks doen nie aan as 'n dokument direk en spesifiek aan dié

twee instansies gerig nie. Dit is in die eerste plek 'n persoonlike dokument, met 'n individuele vitaliteit wat die benaming "Notizen aus dem täglichen Leben" gestand doen. Sonntag het waarskynlik in die eerste plek aan homself geskryf.¹⁴ Soms neem sy skrywe die vorm van 'n gebed aan: "Dem Herrn sei Lob und Dank für Seine Hilfe."¹⁵ Soms gebruik hy pen en papier om sy gedagtes vir homself te orden.

Es will mir nun scheinen, als ob Moses sich ebenfalls habe erbittern lassen ... Und so kann ich wohl verstehen ...¹⁶

Só redeneer hy by homself oor 'n kerkaangeleentheid. Tydens die oorlog soek hy in sy dagboek verligting vir sy innerlike wroeging:

Lange und eingehend überlegte ich gestern abend: Kann, darf, soll, muß ich noch einmal zu Maleboch gehen?¹⁷

Tog is die teks nie só selfgerig dat dit obskuur en ontoeganklik is nie - selfs nie vir die mees 'onwaarskynlike' reële leser 'n honderd jaar nadat dit tot stand gekom het nie. Dit is, intendeel, tegelykertyd selfgerig én universeel. Dit is asof Sonntag geskryf het met 'n bewustheid dat hy besig was om geskiedenis, gebeure wat in betekenis die lengte en reikwydte van sy eie lewe sou oorskry, op te teken. Met sy dagboekskrywery onderskryf Sonntag Hamerow se argument dat die mens 'n inherente behoefte het "to transcend the limits of our short span of years on earth, to see our own existence as part of the common existence of our nation, society, civilization, or of the entire human race."¹⁸ Dit blyk reeds uit die manier waarop hy homself op die eerste bladsy, nog te Neu-Halle, op 2 Oktober 1886, bekendstel:

Bevor ich beginne die Erlebnisse, Erfahrungen und Lehren des täglichen Lebens hier nieder zu schreiben, möchte ich gerne einen kurzen Rückblick auf mein bisheriges Leben von Jugend auf, thun.¹⁹

-
14. Dit waarna Arthur Ponsonby verwys het as 'n "itch to record". A. Ponsonby, *English diaries. A review of English diaries from the sixteenth to the twentieth century with an introduction on diary writing*, p. 30. Sien ook T. Mallon, *A book of one's own. People and their diaries*, p. xii: "I would have a notebook full of my reflections ...' If, that is, I hadn't allowed myself to become so absorbed by my own worries that I could no longer savor experience in the curious pleasure of writing it down. I resented it all being wasted ..."
 15. Suid-Afrikaanse Nasionale Argief: Transvaalse Argiefbewaarpark (TAB), Pretoria: A. 1281, p. 478: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-11-05. "Lof en dank aan die Here vir Sy Hulp." Vertaling L.K.
 16. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 139, 1892-11-05. "Dit wil vir my voorkom asof Moses eweneens verbitterd geraak het ... en dus kan ek heeltemal verstaan ..." Vertaling L.K.
 17. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 218 & C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 71 (1894-06-19). "Last night I considered long and exhaustively: Can, may, shall, must I once more go to Maleboch?"
 18. T.S. Hamerow, *Reflections on history and historians*, p. 34.
 19. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 1. "Voordat ek begin om die belewenisse, ervaringe en leer van die daaglikse lewe hier neer te skryf, wil ek graag 'n kort terugblik op my lewe tot dusver, van my kinderdae af, verskaf." Vertaling L.K.

Dit geld veral vir sy skrywe tydens die aanloop tot en verloop van die 1894-oorlog. Die wyse waarop hy 1894 se dagboek afsluit, sluit aan by die voorlopige gevolgtrekking waartoe in hoofstuk een gekom is, dat Sonntag se amptelike verslae nie aansienlik kon verskil het van dié persoonlike manuskrip nie. Die datering van die naskrif plaas wel 'n vraagteken agter die argument dat hierdie 'oorspronklike dagboek' inderdaad die oorteks was. Dit kon moontlik reeds 'n verwerking van 'oorspronklikker' inskrywings of notas gewees het:

31. Dezember. Das Tagebuch des vergangenen Jahres schloß ich mit ungefähr folgenden Worten: Das alte Jahr eilt seinem Ende zu, was wird uns das neue bringen? Vielleicht Krieg und Kriegsgeschrei? daß der Herr aber in allen schwierigen Verhältnissen und Lagen Licht, Weisheit und Kraft von oben schenken wolle, um stets ein rechter Friedensbote sein zu können, das ist das Gebet seines unnützen Knechtes. -- Das Jahr, in welches wir mit Zittern und Zagen eintraten, liegt nun hinter uns. Was wir befürchteten ist uns nicht erspart geblieben. Der Krieg mit all seiner Not und seinem Elend ist über uns ergangen. Der Herr hat aber auch unser Gebet erhört über Bitten und Verstehen, und blicke ich noch einmal auf das alte Jahr zurück, so kann ich alles, was mein Herz bewegt, in keine anderen Worte kleiden als in diese:

Mir ist Erbarmung widerfahren

...

Blauberg, 15. März 1895

Ch. Sonntag.

Schlußbemerkung: Die Fertigstellung dieses Tagebuches hat sich lange verzögert. Ich bitte um gütige Nachsicht. Von Beendigung des Krieges bis Ende des Jahres war ich körperlich und geistig so matt und müde, daß ich kaum die nötigsten Arbeiten verrichten konnte. -

D.O.²⁰

Hierdie naskrif van 15 Maart kon, aan die ander kant, tog wel 'n nabetragting gewees het. Nadat sendeling Sonntag die kwartaal se berigte bladsy-vir-bladsy vir versending aan die superintendent oorgeskryf het, was hy waarskynlik diep onder die indruk van al die 'probleme' wat hy tydens dié kopiëring in sy eie teks gevind het.²¹ Dit kon hom beweeg het om die inskrywing van 15 Maart as 'n verskoning in die superintendent se manuskrip in te sluit, maar om dit dan ook as 'n rekord vir homself in sy eie

20. C. Sonntag, *Notizen ...*, pp. 266-267.

21. T. Mallon, *A book of one's own. People and their diaries*, p. xiii: "J.M.Barrie once wrote that the 'life of every man is a diary in which he means to write one story, and writes another; and his humblest hour is when he compares the volume as it is with what he vowed to make it.'"

manuskrip by te gevoeg het. In watter konteks die naskrif ook al geskryf is, dit bevestig nietemin 'n sleutel-argument: dat, veral vir die periode waarna hyself hier verwys, die dryfveer agter Sonntag se skryfwerk nie die stigting of vermaak van een of ander populêre gehoor was nie, maar in die eerste plek verantwoording van sy optrede.

2. Die vertaler se implisiete leser

Wanneer die bogenoemde 1894-jaarafsluiting uit die tydgenootlike manuskrip, met die wyse waarop die vertaler dit in die in die 1983-*My friend Maleboch*-publikasie opgesom het, vergelyk word, blyk die verskil tussen die vertaler en die sendeling se persepsie van 'n implisiete leser, duidelik daaruit. Die vertaler vertel met die veronderstelling dat die Engelse leser van byna honderd jaar na die gebeure, baie meer leiding nodig het as wat sy 1894-interteks verskaf. Let veral op die gekursiveerde frases:

I closed the *diary of 1893* with the words: 'The old year is at an end. What will the new year bring? Perhaps war and rumours of war. That the Lord may, in difficult situations and circumstances, bestow light, wisdom and strength from above, so that he will be a true messenger of peace, that is the prayer of his unworthy servant. *The year 1894*, which we entered with trembling and anxiety, lay behind us. We were not spared what we had feared. The war with all its misery, distress and dangers had passed over us.²²

Die volgende is 'n toevoeging deur die vertaler:

Our prayer to God Almighty is that he will grant the homeless, shattered Bahananoa a happier existence in 1895.²³

Die naskrif, waarvan 'n vry vertaling in Afrikaans hier volg, het die vertaler weer onnodig geag om die moderne leser mee te bemoei:

Slotopmerking: Die voltooiing van hierdie dagboek is lank vertraag. Ek vra om welwillende toegewendheid. [tweede moontlikheid: vriendelike nasorg]. Van die beëindiging van die oorlog tot die einde van die jaar was ek liggaamlik en geestelik so mat en moeg, dat ek skaars die noodsaaklikste arbeid kon verrig.²⁴

22. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 146.

23. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 146.

24. Sien voetnoot 15. Vertaling L.K.

Die veronderstelling van die vertaler was dat die lesers van sy publikasie in die dramatiese gebeure van 1894 geïnteresseerd sou wees; nié in die wyse waarop die dagboek tot stand gekom het nie. In hierdie lig gesien, was die vertaler nie daarop ingestel om te mislei nie, maar het hy bloot nie ‘n histories-kritiese leserspubliek vir sy verhaal in die vooruitsig gestel nie.

Derglike wysigings en toevoegings, om die moderne leser tot beter begrip van die 1894-situasie te begelei, is reeds in die vorige hoofstuk bespreek. Ook die gebruik van anachronismes²⁵ dui aan dat die vertaler die 1983-teks aan sy éie tydgenote gerig het. Die verwysing na mense as “Blacks”,²⁶ was nie outentiek aan die sendeling se teks nie. Dit sou vir ‘n 1894-leser vreemd aangedoen het, maar die wysiging van die negentiende-eeuse terme bevredig die verwysingsraamwerk van die moderne implisiete leser. Nog ‘n voorbeeld: die woord “Kaffernkorn”²⁷ is vertaal as “maize”.

Die vertaalde Sonntag-teks en die Rae-publikasie deel ‘n sterk ooreenkoms, wat dit lynreg teenoor die ‘oorspronklike’ sendelingteks plaas: albei is in die eerste plek geskep met ‘n groot gehoor in gedagte. ‘n Lesersgetal wat publikasie sou regverdig, is tydens die skryfproses in die vooruitsig gestel - vandaar ook die ruim insluiting van visuele materiaal in die twee uitgawes. Die Sonntag-publikasie moes toeganklik-uiteengesit en dramaties wees; watter merkers in die Rae-teks kan as die outeur se aanduidings vir die implisiete leser beskou word?

Die veronderstelde ontvangers van die *The Press*-teks en die Rae-teks

Voordat ‘n antwoord op hierdie vraag gesoek word, moet eers weer in ag geneem word dat twee-derdes van Rae se vertelling nie sy eie is nie, maar oorgeneem is uit *The Press*. In die volgende twee opsigte, is die profiel wat Rae van die potensiële koper van sy boek moes gehad het, versoenbaar met die koerant se implisiete lesers: ‘n Koerant, soos ‘n boek, word geskep met die oog op openbare verspreiding; *The Press* en Rae se lesers sou dieselfde tyd-ruimtelik- en groepsbepaalde subjektiewe gedeeltes het.²⁸

25. R.J. Shafer (ed.), *A guide to historical method*, p. 131.

26. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 104. Sendeling Sonntag het afwisselend die benaminge “Kaffern”, “Leute” (“mense”, Afrikaans: “volk”?) en “Bahanaanoa” gebruik. Sien byvoorbeeld C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 147; C. Sonntag, *Notizen* ..., p. 236.

27. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 147; C. Sonntag, *Notizen* ..., p. 268.

28. Vir ‘n verduideliking van subjektieweiteit, sien F.A. van Jaarsveld & J.I. Rademeyer, *Teorie en metodiek vir geskiedenisonderrig*, p. 40; J. Rüsen, *Studies in metahistory*, *Human Sciences Research Council series in methodology* (ed. J. Mouton), 1993, pp. 50-51.

Die redaksionele kommentaar in 1894 se *The Press* kan dus ten minste dien as aanduiding van watter tipe leser Rae vir sy boek in die vooruitsig gestel het – hulle beskouings oor die posisie van swart gemeenskappe in die *Zuid-Afrikaansche Republiek* (ZAR), byvoorbeeld:

The time has come when the natives within the state must be taught the lesson that there is only one authority in the Transvaal Republic ...²⁹

... hulle veralgemening oor sendelinge:

...but then missionaries generally are at the bottom of nearly every kafir disturbance in South Africa.³⁰

...’n voortdurende bewustheid van die spanning tussen ‘Boer’ en ‘Uitlander’:³¹

It has always been our desire to see boer and *uitlander* working heartily and harmoniously together. Six months ago it looked as if the two great sections in this Republic were forgetting their nationalities and animosities and were only remembering that the salvation of the state depended on the inhabitants being, one and all, true Transvaalers. We have therefore, watched the events of the last few months with feelings of profound sadness. The passing of the dynamite monopoly ... rejection ... of the aliens’ appeal for the Franchise, the cyanide application, the special taxation directed at the aliens, the education question, and the stern enforcement of the Commandeering Law [spesifiek vir die Malaboch-veldtog], have together had the regrettable effect of arousing in the breast of the aliens sentiments of bitter hostility.³²

Gedurende die tyd, na die 1894-veldtog, dat Rae sy boek vir publikasie voorberei het, het die Jameson-inval³³ ook plaasgevind en was die spanning wat in 1899 op volskaalse oorlog in die ZAR sou uitloop, steeds aan die oplaai.

29. *The Press*, 1894-05-28.

30. *The Press*, 1894-06-01.

31. *Uitlanders*: Inwoners van die *Zuid-Afrikaansche Republiek* (ZAR) wat nie Boere was nie – ‘n gemeenskap wat geweldig aan die Witwatersrand gegroei het weens die goudmynbedryf. Die ZAR het dit vir hulle besonder moeilik gemaak om stemreg te verkry. C. Saunders & N. Southey, *A dictionary of South African history*, p. 179.

32. *The Press*, 1894-06-22.

33. Die poging van Leander Starr Jameson om die regering van die ZAR einde Desember 1895 namens sy vriend, Kaapse eerste minister Cecil Rhodes, omver te werp. Die inval uit Rhodesië het misluk. Jameson en sy vyfhonderd man het aan die Transvaalse magte oorgegee en die beplande ‘Uitlander’-opstand in Johannesburg het ook nie volgens verwagting verloop nie. Ná die inval, wat hoofsaaklik gesteun is deur ‘Uitlanders’ wat gevoel het dat president Paul Kruger nie die goudmynbedryf volgens hulle verwagtinge ontwikkel het nie, het spanning tussen Brittanje en die ZAR, wat nou met die Vrystaat saamgespan het, opgelaa. C. Saunders & N. Southey, *A dictionary of South African history*, p. 95.

Onder die toenemende spanning tussen Boer en Brit sedert 1896 sou daar gewis lesers gewees het wat 'n dik vraagteken agter 'n Britse onderdaan se gewillige deelname aan 'n Boereveldtog wou plaas. Nogtans sou dit eensydig wees om die Engelstalige leser van die jare negentig se verwagtingshorison tot Boer-Brit-spanning te reduseer. Die literêre aanbod van die tyd het 'n groot aantal herinneringskrifte oor koloniale veldtogte teen swart gemeenskappe ingesluit. Wat al hierdie tekste in gemeen gehad het, was die avonture van witmense wat die ongetemde verken het, gevare getrotseer het en bygedra het tot die kragdadige vestiging van wit oppergesag oor swart gemeenskappe. Die uitgewershuis Macmillan het byvoorbeeld 'n *Colonial Library*-reeks gehad. In 1893 verskyn *Adventure in Mashonaland by two hospital nurses*, Rose Blennerhassell and Lucy Sleeman in hierdie reeks.³⁴ 'n Ander voorbeeld, is die 1897-publikasie *With Plumer in Matabeleland. An account of the operations of the Matabeleland relief force during the rebellion of 1896* deur Frank W. Sykes³⁵ In die inhoudsopgawe is die eerste onderafdeling, soos in die geval van Rae se boek, "Causes of the Rebellion". Ook in 1898, dieselfde jaar waarin Rae se boek sou verskyn, word Lieut.Col. E.A.H. Anderson se *With the Mounted Infantry and the Mashonaland field force, 1896* deur Methuen & Co uitgegee.³⁶ In die voorwoord bevestig Anderson dat die een veldtog-boek aanleiding tot die volgende gegee het en dat die belangstelling in koloniale veldtogte van so 'n aard moes gewees het dat die boeke daaroor 'n betekenisvolle aantal lesers kon bedien: "This idea assumed definite form when Colonel R.S. Baden-Powell's book *The campaign in Matabeleland, 1896* and Lieut.-Colonel Plumer's *An irregular corps in Matabeleland*, appeared, and the thought, "why not Mashonaland too?" cropped up." Rae se boek sluit na vorm en inhoud beslis aan by dié genre. Dis asof Rae, of sy uitgewer, gevra het: "Why not the Malaboch Campaign too?"

Rae kon self baie goed onthou waarmee hy besig was toe hulle die eerste nuus van die Jameson-inval op die nag van 31 Desember 1895 ontvang het. Hy was juis besig om aan sy boek te werk, saam met Dan Matthews, die persoon wat hy in die voorwoord sou bedank vir die *nasien* van die manuskrip.³⁷

Dit bevestig dat die grootste gedeelte van sy boek, dit wat handel oor die Malabochveldtog, nie vanuit die agternaperspektief van die Jameson-inval geskryf is nie. Rae het ook nie probeer om die spanning tussen die Krugerregering, die 'Uitlanders' en

34. London, MacMillan and Co. New York, 1893.

35. (assisted by C.G. Cöningen C.E. and others). Archibald Constable & Co, 2 Whitehall Gardens. Westminster, 1897.

36. 36 Essex Street, W.C. London, 1898.

37. C. Rae, *Malaboch* ..., pp. x & 219.

die Britse regering 'n fokuspunt van die vertelling te maak nie. Om die kommandering van 'Uitlanders' vir die 1894-veldtog by sy vertelling te betrek het, sou vir Rae, wat glad nie aan die Engelse gemeenskap se protes daarteen deelgeneem het nie, in 'n ongemaklike posisie plaas. Om te probeer voorkom dat hy sy boek by voorbaat reeds onder 'n groot groep potensiele lesers ongewild maak, het Rae hierdie aspek van Boer-Brit-spanning vermy. Die 'Uitlander-aangeleentheid' was na die Jameson-voorval, teen die tyd dat die boek uiteindelik gedruk moes word, uiters aktueel. Indien Rae dit op 'n wyse wat homself nie sou inkrimineer nie, in sy publikasie kon insluit, sou dit die belangstelling in sy boek kon verhoog. Dit bied 'n moontlike verklaring waarom "A synopsis of the Johannesburg Crisis of 1896" as slothoofstuk by die Malaboch-boek ingesluit is:³⁸ om te voorsien in wat die 'post-Jameson-' implisiete leser se verwysingsraamwerk sou vereis.

Rae se beskouings oor Suid-Afrikaanse politiek, oor swartmense en hulle gewaande gebrek aan werkywer, is reeds aangeroer.³⁹ Dit skakel in by die volgende kommentaar uit *The Press* (hou in gedagte dat die koerant, in sy tyd, as gematigd beskou is):

In England it is a well-cherished belief that the negro is a man and a brother, in all respects equal to the white man. The reason for this is partially due to the fact that kafirs are exceedingly rare in England and when observed are in an exceedingly exotic state ... Another reason is to be found in the missionaries who at irregular intervals give accounts of their experiences amongst the poor black heathen ...

Another cause for the tenderness of JOHN BULL for the kafir can be traced to the eloquence of the great emancipation orators, and to Mrs. HARRIET BEECHER STOWE'S "Uncle Tom's Cabin"⁴⁰ and kindred works.

... to us South Africans who know what the kafir really is it appears exasperating and absurd. ... Mr. RHODES, who hates the kafir with all the fervour of a true South African ruler, ... is nevertheless bound, in deference to the [Imperiale regering] ... to coddle the innumerable natives who swarm in the Cape Colony, Mashonaland and Matabeleland.⁴¹

38. C. Rae, *Malaboch ...*, pp. 219-248.

39. Sien weer C. Rae, *Malaboch ...*, pp. 105-107.

40. Harriet Beecher Stowe (1811-1896) het *Uncle Tom's Cabin* in Cincinnati geskryf. Die boek is in 1852 gepubliseer en het groot opslae gemaak as pleidooi vir die vrystelling van slawe in Amerika. Ook die verhoogopvoering van die roman was besonder gewild. Mev. Stowe self was 'n gewilde kampvegter vir die saak van swart slawe en is deur president Lincoln "the little lady who made this big [civil] war" genoem. H. Brogan, *The Pelican history of the United States of America*, pp. 293, 309 & 341-2.

41. *The Press*, 1894-08-11.

Hiervolgens, het Rae Suid-Afrikaanse Engelssprekendes, wat met sy vooroordele sou kon identifiseer, as lesers van sy boek in die vooruitsig gestel. Die opdrag in die titelblad bevestig dit ook. Hy was wel, uit die aard van sy professie, versigtiger in sy woordkeuse as byvoorbeeld Piet Joubert; derhalwe verander hy die generaal se “impossible for a kafir” na “not part of kafir nature.”⁴² Volgens Rich se beoordeling van die era, sou die Britse leserspubliek van die 1890’s egter nie meer heeltemal só afsydig gestaan het teenoor Britse koloniste se ‘insigte’ as wat *The Press* hierbo beweer nie. Volgens hom het die romantiese beskouings van die ‘edel barbaar’, teen die agtergrond van laat negentiende-eeuse imperiale uitbreiding, begin plek maak vir ‘n sterker gevoel van superioriteit oor bruin en swart rasse. Met die groeiende belangstelling in koloniale avonture, soos dié van Rider Haggard,⁴³ het die idealisering van “savage’ societies” begin taan. ‘Beskawing’ en ‘opheffing’ van die ‘barbare’ het die ideaal geword.⁴⁴ In die lig van Rich se insigte, sou Rae selfs in Brittanje ‘n leserspubliek vir sy boek kon vind.

Met sy inkonsekwente uitsprake, slaan hy as’t ware ‘n brug tussen die Europese en die koloniale uitkyk en bly hy vaag genoeg oor sy eie posisionering om geen potensiele leser van sy boek te vervreem nie. In die volgende aanhaling konfronteer hy nog die leser met die ouer, romantieser persepsie van nie-Europese gemeenskappe:

... all through the campaign the poor Malabochians were seldom, if ever, the aggressors, their attitude being nothing more or less than a gentle protest against what they considered an unjust encroachment on their ancestral rights.⁴⁵

Vergelyk dit met die volgende uitspraak, wat die meer Darwinistiese gees, van ‘oorlewing van die sterkstes’,⁴⁶ adem:

Once let the natives get the idea that they can beat the whites in open war, and chaos will ensue. The blacks number about ten times as many as the whites; but, though the latter are numerically so inferior, yet it is only natural that they should take the lead. Enlightenment and civilization must rule, and it is absolutely necessary for the safety and progress of the country that the native races should be subdued and compelled to submit to the laws of the land, instead of being governed

42. *The Press*, 1894-08-06; C. Rae, *Malaboch* ..., p. 187.

43. Haggard het, terloops, ook ‘n boek oor Blouberg die lig laat sien: *The people of the mist*.

44. P. Rich, The quest for Englishness, in G. Marsden (ed.), *Victorian values. Personalities and perspectives in nineteenth-century society*, pp. 220-221.

45. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 63.

46. P. Rich, *The quest for Englishness* ..., p. 221.

by their own petty autocratic chiefs, who are a great hindrance to the proper development of the country.⁴⁷

Naas bevestiging van hulle rasse- en politieke beskouings, het die implisiete lesers waarvoor Rae geskryf het ook ander behoeftes gehad.

Hulle wou geamuseer word met vermaaklike vertellings: ‘n Jong man, ene George, is lig in die nek gewond. Toe hy sy nek met albei hande vasgegryp en soos ‘n fanatikus (Rae se woordkeuse) begin rondans het, terwyl hy skree “I have got it!”, “the incident proved to be of a most laughable nature.”⁴⁸ Daar was ook die hondjie wat sy kop in ‘n ketel laat beland het en met groot gesukkel deur Rae en ‘n vriend bevry is. “‘Malaboch’ in a kettle became a camp by-word after that.”⁴⁹ Tydens die piekniek wat Rae teen die einde van die veldtog saam met A.C. Jenkins meegemaak het, het die twee dit vreeslik vermaaklik gevind om drie makkers wat gaan swem het, skrik te maak:

Jenkins and I were blowing a whistle and a small tuning trumpet, which resembled in sound the war-horns of the Kafirs, and the fun was kept up for some time, until a laugh of the conspirators relieved the anxiety of the bathers.⁵⁰

Rae het gedink dat sy lesers sou wou hoor van allerlei aandenkings en produkte wat vreemd aan hulle eie kultuur was:

...curious, such as claypots, calabashes, caskets, sticks of tobacco leaf, and neck ornaments. Coetzee, one of the party, brought back a necklace, quite a work of art, made from the bones of a mamba.⁵¹

Daar was ook die graanmandjies van die Hananwa:

enormous baskets of corn buried in the earth; ... quite a work of art, and must have taken a long time to make. They varied in diameter from twelve to twenty-five feet.⁵²

47. C. Rae, *Malaboch* ..., pp. 139-140.

48. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 59.

49. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 107.

50. C. Rae, *Malaboch* ..., pp. 175-176. Daar is nog baie voorbeelde: pp. 75, 121, 125, 174 ...

51. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 66.

52. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 69.

Teenoor 'n foto van “MEMENTOS FOUND IN THE HOOFDSTAD”, wy Rae uit oor wat buitgemaak is nadat Mmalebôhō oorgegee het:

Sergeant Lovell Taylor discovered a kafir pillow with a snuff calabash attached, a battle-axe, and a part of a New Testament, roughly bound at the back with a piece of prepared buckskin. These last findings he presented to me.⁵³

Veral moes Rae se vertelling die implisiete leser bly boei, deur 'n atmosfeer van spanning en avontuurlus te skep. Wanneer hy middel-Junie een nag saam met die Pretoria-manskappe in Fort Holzer, wat net noord van die Pretoria-kamp opgerig is, deurbring, verwys hy na huilende 'wolwe' wat die nag, bo en behalwe die oorlogsgeluide, nog meer onheilspellend gemaak het.⁵⁴ Ook in die volgende paragraaf, wat verwys na die tydperk middel-Julie, probeer Rae om die leser te oorweldig met 'n indruk van deurentyd-dreigende gevaar :

With regard to the [Pretoria] laager itself, it was thought ... that at least five hundred men would be required to effectually defend it; and as most of our men were always on the mountain, matters would have been very serious had Malaboch taken it into his head to create a diversion by paying it a visit. This was thought to be highly improbable; but, nevertheless, many a sleepless night I spent in thinking of the possibility of such an event.⁵⁵

Verder moes die implisiete lesers se sentimentele Victoriaanse harte verwarm word vir al die arme siek, gewonde, gepynigde en gevalle figure. Rae “received pathetic notes from some of the combatants asking me to write to mothers, sisters, and last, but not least, sweethearts, in the event of casualties.”⁵⁶ “Poor Nel”,⁵⁷ “poor Van der Merwe”,⁵⁸ “poor Schmidt”⁵⁹ en “poor Leclercq”⁶⁰ is almal dood. “Poor Lottering” se verhaal is veral grimmig:

...the doctor, as a last resource, had amputated the arm, so as to do everything possible in order to save his life, but it was a hopeless case from the beginning: mortification had set in long before the operation was performed.⁶¹

-
53. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 182.
54. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 66.
55. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 146.
56. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 72.
57. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 89.
58. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 122.
59. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 139.
60. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 151.
61. C. Rae, *Malaboch* ..., p. 148.

Sonder om afbreuk te doen aan die tragiek van hierdie wit sterfgevälle, is dit tog opmerklik dat sterftes onder die sogenaamde “friendly natives” wat die Boere se oorwinnings vir hulle help beklank het, weinig aandag geniet het. (Vergelyk hoofstukke drie en nege en Bylae A vir die rol van hierdie krygers.)

Dit is opmerklik die vertellings uit bogenoemde vier kategoriëe (die amuserende, die eienaardige, die spannende en die sentimentele vertelling), nie uit die *The Press*-interteks voortgespruit het nie. Dit is hoofsaaklik afkomstig uit daardie oorblywende een-derde van die *Malaboch*-boek, waarvoor Rae self verantwoordelik was.

Die vraag of die reële lesers se behoeftes gekorreleer het met dié wat vertellers (Christoph en) Konrad Sonntag en Colin Rae vir die implisiete lesers geantisipeer het, kan nou beantwoord word.

Reële lesers van Rae en Sonntag se boeke

Die reële leser is die persoon wat werklik die boek lees; wat die teks deur middel van sy/haar leesaktiwiteit vir hom/haarself skep.⁶² ‘n Boek word deur die jare deur verskillende generasies lesers hanteer. Volgens die uitgangspunt van Hans-Robert Jauss, benader elke generasie die teks met ‘n eie verwagtingshorison. Elke generasie lesers se werklikheidsbeskouing verskil; elke generasie is blootgestel aan en bewus van ánder tekste wat dan as maatstawwe gebruik word om die betrokke teks te beoordeel. So kan ‘n hele diachroniese reeks lesers identifiseer word en kom daar sprake van ‘n resepsiegeskiedenis vir elke teks.⁶³

Dit is debatteerbaar of ‘n resensent se beskouings oor ‘n teks werklik verteenwoordigend is van dié van die breër leserspubliek, maar resensente bly ‘n groep lesers waarby ten minste ‘n skerpsinnige en verantwoordbare verwagtingshorison veronderstel kan word. Weinig ander lesers doen soveel moeite om hulle resepsie van tekste noukeurig op papier te formuleer. Vir die naspur van ‘n resepsiegeskiedenis, bly hulle dikwels die enigste reële lesers waarop ‘n navorser kan terugval. Weens die publikasiedatum (1898), kon daar veral nie oor die eerste generasie reële lesers wat op Rae se boek reageer het, soveel inligting gevind word as in die geval van die Sonntag-tekste nie. Resensies was ‘n onontbeerlike bron. Daar word eers stilgestaan by die Rae-lesers.

62. C. Malan, *Die literatuurwetenskap ...*, p. 23.

63. H. Ohlhoff, *Hoofbenaderings in die literatuurstudie*, in T.T. Cloete, E. Botha & C. Malan (reds.), *Gids by die literatuurstudie*, pp. 52-53.

1. Die werklike lesers van Rae se boek

The Press en die Johannesburgse koerant *The Star* het Malaboch onderskeidelik op 16 Januarie en 28 Februarie 1899 geresenseer. Vir die reële lesers was die spanning wat in Oktober daardie jaar op oorlog sou uitloop, dus reeds prominenter op die verwagtingshorison as vir die implisiete leser wat Rae, toe hy byna vyf jaar vantevore aan die boek begin werk het, voor oë gehad het.⁶⁴

The Press se resensent was beleefd, maar nie positief in sy kommentaar nie. Die boek word beskryf as ‘n interessante reeks herinneringe vir voormalige lede van die Pretoria-kommando, meer spesifiek diegene wat tydens die 1894-veldtog persoonlik met Rae geassosieer is. Rae word gekritiseer dat hy die boek voorhou as ‘n omvattende geskiedenis van die oorlog, wat dit beslis nie is nie. Rae se skryfstyl word ook gekritiseer. Volgens die resensent reflekteer die onsamehangende vertelling hoegenaamd nie die geleerdheid of vermoëns van die skrywer nie. Rae word dan inderdaad ook daarvoor gekritiseer dat hy die protes-aksie van die Britse onderdane wat vir die veldtog gekommandeer is, in sy boek afgeskeep het. Rae se insluiting van sy vertelling oor die Jameson-inval en daaropvolgende verhoor, het toe ook nie die gewenste uitwerking gehad nie. Volgens die resensent is dit ‘n onvolledige weergawe van ‘n insident waaroor daar reeds oorvloediglik geskryf was. Dit is verbasend dat die *The Press*-resensent Rae so ligtelik laat afkom van die plagiaat wat hy uit die einste koerant gepleeg het: “... we think that the author has erred in attempting to make history from newspaper cuttings, which are not even very well edited.”⁶⁵

The Star se resensent was besonder venynig, persoonsgerig en afbrekend in sy kritiek op Rae. Die sarkasme is so snydend dat almal behalwe Colin Rae dit waarskynlik vermaaklik sou vind:

The Rev. Colin Rae has ... perpetrated a huge joke. How huge can be well imagined when we inform the reader that it runs through 248 pages of a book called “Malaboch.” The title itself is no inconsiderable portion of the joke, as it undoubtedly should have been “The Rev. Colin Rae,” whose doings are far more minutely detailed than those either of the vanquished chief or his vanquishers. The author has absolutely no sense either of perspective or proportion, and we can imagine him as an artist covering his canvas with flies the same size as his elephants and everything perfectly flat and unmodelled.

64. Volgens ‘n brief van Rae aan biskop Bousfield, het hy teen November 1894, nog te Roodepoort, reeds met die boek begin. *Historical and Literary Papers Library, Archives of the Church of the Province of South Africa (CPSA), University of the Witwatersrand*: AB. 383 BOUSFIELD, letters received August 1894 – February 1895: C. Rae – A.B. Bousfield, 1894-11-08.

65. *The Press*, 1899-01-16 (book review).

No! We forget an important exception. The Rev. Colin Rae would be depicted in all his pictures in the words of poor Bessie Bellwood's song: "All very fine and large." Seriously speaking, the naivete of the author would be admirable if it were not so ridiculous.⁶⁶

Die volgende punte van kritiek stem ooreen met dié van die *The Press*-resensent: Dat die teks slegs diegene wat by Colin Rae belang het, kan interesseer; dat die boek nie die omvattende stuk geskiedskrywing oor die veldtog is waarop dit aanspraak maak om te wees nie; dat die skryfstyl swak is. Anders as *The Press*, maak die *Star*-resensent geen melding van Rae se hantering van die kwessie rondom die kommandering van Britse onderdane, of sy naskrif oor die 1896-Jameson-krisis nie. Die *Star*-resensent dui ook nie aan dat hy daarvan bewus was dat twee-derdes van Rae se teks uit *The Press* gekopieer is nie.⁶⁷

Die twee resensies bied openbarende insig in die verwagtingshorison van die reële Engelse leser in die ZAR in 1899. Vir hierdie lesers was 'n *native war* in sigself geen noemenswaardige geskiedenis is nie. *The Star* maak dit af as "an, in any case, uninteresting campaign to vindicate the right of the Boers to certain kaffir taxes."⁶⁸

Volgens *The Press*:

The circumstances of the ['Uitlander'] protest form *the most interesting* feature of the Malaboch War, and constitute history, and this the author has passed over with very slight mention.⁶⁹

Besonder openbarend, is dat *The Press* die resensie van Rae se boek gebruik het as *vechile* om die koerant se apologie vir Suid-Afrika se rassebeleid, te propageer:

We are glad to see that the author is not one of those misguided persons who hold the opinion that anything done in the way of punishing the native must of necessity be oppressive or wrong.⁷⁰

Daarop volg 'n lang aanhaling uit die passasie waarin Rae sy eie rassebeskouings uiteensit – die einste passasie wat ook vir die doeleindes van hierdie ondersoek, reeds herhaaldelik na verwys is.⁷¹ Die aanhaling word opgevolg met: "Such a statement [sendelinge besef nie dat swartmense van nature lui is en deur blankes onderwerp moet word om te leer werk nie] coming from a clergyman is encouraging ..."⁷² 'n

66. *The Star*, 1899-02-28 (book review).

67. *The Star*, 1899-02-28 (book review).

68. *The Star*, 1899-02-28 (book review).

69. *The Press*, 1899-01-16 (book review). Kursivering L.K.

70. *The Press*, 1899-01-16 (book review).

71. C. Rae, *Malaboch ...*, pp. 105-107.

72. *The Press*, 1899-01-16 (book review).

Onverwagse aanduiding dat die *The Press*-koerantresensent nie die enigste leser was wat hierdie sentiment met Rae gedeel het nie, kom uit die eksemplaar van Rae se boek, tans in besit van die Universiteit van Pretoria. Die voormalige eienaar van die boek, W.H. Younger, wat sy eksemplaar vroeg in die twintigste eeu gedateer het, het langs Rae se uitlating die volgende opmerkings ingeskryf: “quite true” en “missionaries cannot always be trusted when native troubles are on.”⁷³

Dit wil lyk of Rae se tydgenote hulle deur die boekresensies in die koerante laat lei het. In April 1899 ontvang Rae ‘n brief van Bousfield, waarin die biskop noem dat hy gehoor het dat *The Star* die verkope van die boek benadeel het.⁷⁴ Rae het ook geen noemenswaardige inkomste daaruit gegeneer nie. Teen April het selfs Bousfield nog nie eens ‘n eksemplaar onder oë gehad nie. Rae sou vir hom een gestuur het, maar hy het reeds in Januarie sy outeursvoorreg verbeur toe hy nie die uitgewers ‘n verlangde £150 kon betaal nie.⁷⁵

Net om te bevestig dat resensente nie met hulle uitsprake ‘n monopolie oor enige leserspubliek verkry nie, die volgende aanhaling uit Bousfield se brief aan Rae: “I am glad of the *favourable* criticisms.”⁷⁶ Dié was daar dus ook. Die persoon wie se boek in die versameling van die Universiteit van Pretoria opgeneem sou word, het immers met sy kantaantekeninge ook sekere ‘ligpunte’, vir sy generasie ontvangers van die teks, identifiseer.

Wat histories-kritiese lesers gedurende die twintigste eeu betref, het die resepsiegeskiedenis van Rae se teks soos volg verloop:

In 1944 het N.C. Weidemann ‘n magister-verhandeling oor die *Malabochoorlog* aan die Universiteit van Pretoria voltooi.⁷⁷ Dit toon aan dat die verwagtingshorison van vyftig-estig jaar vantevore, toe Engelstalige koerante die veldtog as oninteressant en van weinig betekenis, afgemaak het, nie meer gegeld het nie. Weidemann

73. C. Rae, *Malaboch ...*, (Copy donated to the Academic Information Centre, University of Pretoria), pp. 106 & 104.

74. CPSA: AB. 383 BOUSFIELD, letter-books, Church Record Library 1890-1899, p. 390: A.B. Bousfield – C. Rae, 1899-04-13.

75. CPSA: AB. 383 BOUSFIELD, letters received November 1898 – May 1899: C. Rae – A.B. Bousfield, 1899-01-03.

76. CPSA: AB. 383 BOUSFIELD, letter-books, Church Record Library 1890-1899, p. 390: A.B. Bousfield – C. Rae, 1899-04-13. Kursivering L.K.

77. N.C. Weidemann, *Die Malabochoorlog (1894)*, M.A.-verhandeling, U.P., 1944. Weidemann se verhandeling is ook gepubliseer (Die Malaboch-oorlog (1894), *Historiese Studies* 7(1), Maart 1946). Vir ‘n omvattende bespreking van die Afrikaner-nasionalistiese paradigma waarin Weidemann geskryf het, word verwys na L. Kriel, Die Boer-Hananwa-oorlog (“Malaboch-oorlog”) van 1894: ‘n oorsig oor navorsingsuitsette, *New Contree* 43, September 1998, 34p. Hier word slegs die aspekte wat direk betrekking het op Weidemann as leser van Rae se boek, aangeroei.

verteenwoordig 'n nuwe geslag lesers van Rae se teks. Hyself het dit volkome onkrities gelees. Vir die skryf van sy verhandeling, het hy wel ook *The Press* van 1894 gelees, maar geen verband tussen Rae en die koerant-vertellings opgemerk nie – waarskynlik omdat die elf voetnootverwysings na *The Press* wat in sy verhandeling aangedui word, slegs die periode tot 20 Junie en dan eers weer vanaf 18 Augustus 1894, dek.⁷⁸ Weidemann gee voorkeur aan Rae se *montages* bó die egte koerantberigte. Die verhandeling bevat 34 voetnootverwysings na Rae se teks.⁷⁹ Daarvan is 21 oorgeneem uit die teksgedeeltes wat Rae reeds uit *The Press* oorgeneem het.⁸⁰ Weidemann, wat niksvermoedend van Rae as bron gebruik gemaak het, se seleksie uit die Rae-teks was dus besonder verteenwoordigend: Ongeveer een-derde van Rae se eie uitsprake; ongeveer twee-derdes uit die oorgeneemde koerantberigte. Dit korreleer verhoudingsgewys met die samestelling van Rae se eie teks.

Konrad Sonntag, die vertaler van sendeling Sonntag se teks, was waarskynlik een van die eerste meer kritiese lesers van Rae se teks. Wat hy gelees het in sy vader se teks, het hom 'n nuwe verwagtingshorison gegee om Rae se teks mee te benader. Met die vertaling en publikasie van sy vader se dagboek, het hy hierdie verwagtingshorison ook vir 'n hele nuwe generasie lesers, oopgestel. Tog het histories-kritiese lesers nie onmiddellik op die uitdaging om hulle lesings van die Rae- en Sonntagtekste te vergelyk, gereageer nie. Gedurende die 1980's en 1990's het navorsers soos J.A. van Schalkwyk en T.J. Makhura die twee tekste naas mekaar gebruik, as gelykwaardige bronverwysings.⁸¹ Rae se kopiëring uit *The Press* bly daarin steeds onvermeld. In 'n 1991-artikel, kry hy krediet vir 'n verwysing wat hy woordeliks uit A.C. Jenkins se *The Press*-berig van 17 Julie 1894 oorgeneem het:⁸²

Besides some oral tradition handed down about the hardship of the times, interesting anecdotes were also told. One such is that the Hananwa women had to make bullets from soapstone ... Originally,

-
78. N.C. Weidemann, *Die Malabochoorlog (1894)*, M.A.-verhandeling, U.P., 1944, voetnote 53 (hoofstuk I); 10, 17, 18, 19, 20, 49, 70 (hoofstuk II); 12 (hoofstuk III); 15 & 16 (hoofstuk V).
79. Daarvan verwys dertien na gedeeltes uit die Rae-teks waarvoor die outeur nie *The Press* as interteks gebruik het nie: voetnote 30 (hoofstuk I); 12, 40, 67, 73, 74 (hoofstuk II); 8, 19, 86 (hoofstuk III); 25, 73 (hoofstuk IV); 1 & 17 (hoofstuk V).
80. N.C. Weidemann, *Die Malabochoorlog (1894)*, M.A.-verhandeling, U.P., 1944, voetnote 28 (hoofstuk II); 23, 42, 46, 65, 68, 93 (hoofstuk III); 27, 29, 59, 66, 68, 70, 71, 74, 75, 76, 78, 79, 81 (hoofstuk IV) & 2 (hoofstuk V).
81. Sien byvoorbeeld J.A. van Schalkwyk & S.M. Moifatswane, The siege of Leboho: South African Republic fortifications in the Blouberg, northern Transvaal, *Military History Journal* 8(5), June 1991, pp. 175-183; T.J. Makhura, Mercenaries and missionaries in the Boer subjugation of the Bagananwa in the northern Transvaal, 1894-1895. Paper presented at the African Studies Association Annual General Meeting, San Francisco, 24 November 1996.
82. C. Rae, *Malaboch ...*, pp. 143-144; *The Press*, 1894-07-17.

this was thought to be a myth, but later a reference was found in the work of C. Rae that confirms this.⁸³

2. Die werklike lesers van *My friend Maleboch*

Soos wat die dreigende oorlog tussen Boer en Brit die verwagtingshorison van die lesers van Rae se teks in 1898 en 1899 gevorm het, het die ideologie en politiek van die 1980's die eerste generasie lesers van die Sonntag-publikasie – en ook diegene wat Rae in die 1980's herlees het – beïnvloed.

Die talle resensies wat met die verskyning van *My friend Maleboch* geskryf is, verleen insig in hoe aktuele sake die verwagtingshorison van (veral die blanke) Suid-Afrikaanse leser van die 1980's gekleur het. Die resensent-lesers wou deur die lense van hulle eie tyd kyk om aan die Mmalebôh-Verhaal betekenis te gee.

Vir die resensente van twee Engelstalige koerante was die twintigste-eeuse gedwonge hervestigingspolitiek van die Suid-Afrikaanse regering, die invalshoek van waaruit die 1894-Boer-Hananwa-oorlog benader moes word. Jack Blades van die *Sunday Times* begin en eindig sy resensie met sy eietydse situasie, “[n]ow, ninety years after the little war in the mountains”,⁸⁴ wanneer die Hananwa, verlig oor die ongegrondheid van gerugte dat hulle hulle tradisionele grond sou moes prysgee vir ‘n natuurreservaat, steeds wantrouig is teenoor vreemdelinge. Die *Pretoria News* resenseer *My friend* onder die opskrif “Long history of forced removals” en bring die ZAR se veldtog teen die Bagananwa in 1894, in verband met die verskuiwing van mense van kleur uit Distrik Ses en Sophiatown in die laat 1950's:

With the establishment of the Group Areas Board in 1950 and the Bantu Resettlement Board four years later, the statutory structure of separate development was given a massive boost.

Shanty towns and squatters' camps have since been bulldozed with the same distressing regularity as they have sprung up; whole tribes of black people have been summarily uprooted and 'resettled' elsewhere at the stroke of a bureaucrat's ballpoint. ...

But these did not, as many observers are all too eager to accept, appear on the scene as the exclusive aftermath of the National Party's accession to power in 1948.

As far back as the 1880s and 1890s ...⁸⁵

83. J.A. van Schalkwyk & S.M. Moifatswane, The siege of Leboho: South African Republic fortifications in the Blouberg, northern Transvaal, *Military History Journal* 8(5), June 1991, pp. 175(aanhaling) & 181(voetnoot-verwysing na Rae).

84. J. Blades, New light on an old mountain war, *Sunday Times*, 1984-02-19.

85. J. van der Merwe, Long history of forced removals, *Pretoria News*, 1985-07-18.

Dit was nie vir resensente nódig om na spesifieke aangeleenthede soos *forced removals* te verwys nie. Die algemene terme waarin die politieke klimaat van hulle dag as deel van hulle resensies onder woorde gebring is, gee eweneens te kenne dat *My friend* gelees is met 'n “desire to justify or explain or even just to understand the present”.⁸⁶

Die konserwatiewer *Patriot* in 1983:

Daar is vir ons vandag nog heelwat uit die boek te leer oor *wit-swart verhoudinge*. ... die vraagstuk en boodskap so ontsettend eietyds en ernstig ...⁸⁷

Die *Pretoria News*, twee dae voor 'n landwyse noodtoestand, wat uiteindelik vyf jaar sou duur, op 20 Julie 1985 afgekondig is:⁸⁸

... a state of affairs which is being watched with ever-increasing alarm by those who seek peaceful solutions to South Africa's very real *socio-ethnological problems*. ...South Africa's progress towards an acceptable measure of *racial harmony* remains as sluggish as ever.⁸⁹

Vir wit lesers was die jare tagtig 'n hede van groeiende ongemak: internasionale isolasie, druk vanuit die swart gemeenskap self en hervormingspogings van die regerende Nasionale Party, het die onafwendbaarheid van politieke verandering en die wankelbaarheid van hulle heersersposisie aan die lig gebring. Wit Suid-Afrikaners moes hulleself verantwoord oor hulle toekomsvisie en hulle posisioneer ten opsigte van die menslike lyding om hulle. Wanneer die resensent van *Pretoria News* dan op die vooraand van die noodtoestand lees hoe sendeling Sonntag om genade en goedertierendheid vir die neergeslane Hananwa bid, bring hy dit spontaan in verband met die behoeftes van swart Suid-Afrikaners in sy eie tyd:

...doubtless something a lot of people in South Africa would like men of God of the ilk of Desmond Tutu, Alan Boesak and Beyers Nauce to pray for.⁹⁰

Ongeag ideologiese klemverskille binne die 'blanke politiek' (vergelyk *Die Patriot* en *Pretoria News*), kon resensente *My friend* interpreteer op 'n wyse wat hulle

86. G.R. Elton, *Return to essentials. Some reflections on the present state of historical study. The Cook Lectures delivered at the University of Michigan, 1990*, p. 65.

87. M.H. (pseud.), 'n Tragiese verhaal van misverstand, *Die Patriot*, 1983-07-01. Kursivering L.K.

88. T.R.H. Davenport, *South Africa. A modern history*, p. 439.

89. J. van der Merwe, Long history of forced removals, *Pretoria News*, 1985-07-18. Kursivering L.K.

90. J. van der Merwe, Long history of forced removals, *Pretoria News*, 1985-07-18.

verwagingshorison(ne) gepas het. Die volgende Afrikaner-resensent is wel ontugter in een van die aannames waarop sy verwagtingshorison berus het, naamlik dat die Boere gedurende die vorige eeu eerbaarder krygsmanne as die Britte was:

Ontstellend is die beskrywing van hoe die Boeremagte ook die Britse slagspreuk van verdeel en heers probeer toepas het deur een stam as bondgenoot te neem, met gewere te bewapen en teen ander swartes in die veld te stoot, met vernietigende gevolge.⁹¹

Die wit liberale Engelssprekende resensent se negatiewe aannames oor die Boere is met die lees van *My friend* bevestig, maar hy het tog subtiel te kenne gegee dat sy positiewe aannames oor die wenslikheid van die Britse onderwerping van swart gemeenskappe, uitgedaag is:

Maleboch was promised permanent “location rights” by the authorities after his people had lived peacefully in the Blaauberg for generations. This *hopefully sincere* British undertaking was summarily shelved by the Boers after their victory over their “oppressors” in 1881.⁹²

Hierdie aanduidings dat lesers iets anders in *My friend* gelees het as wat hulle verwag het, is gering. In sy geheel het *My friend* se inhoud nie die wit resensente vervreem van hulle verwagtingshorisonne nie. Die aannames en oortuigings wat hulle reeds voor die oopslaan van die boek gehuldig het, is uit die lees daarvan bevestig en versterk. Vanuit die selfregverdiging waarmee hulle hulleself in die eietydse situasie probeer handhaaf het, fel hulle ‘n sagte oordeel oor die rolspelers in 1894. Geen spesifieke party nie, maar swak kommunikasie en misverstande is blameer vir die konflik van 1894 - soos die rassekonflik van hulle eie dag beskou is as die gevolg was van misverstande in die verlede:

Uit [Sonntag se] aantekeninge verrys ‘n tragiese verhaal van misverstand en wantroue en versuim aan beide kante ...⁹³

* * *

Ninety years ago it was a different story, though there were plenty of misunderstandings too. ... It was in this atmosphere of suspicion and misunderstanding that President Kruger’s government lost patience...⁹⁴

* * *

91. M.H. (pseud.), ‘n Tragiese verhaal van misverstand, *Die Patriot*, 1983-07-01.

92. J. van der Merwe, Long history of forced removals, *Pretoria News*, 1985-07-18. Kursivering L.K.

93. M.H. (pseud.), ‘n Tragiese verhaal van misverstand, *Die Patriot*, 1983-07-01.

94. J. Blades, New light on an old mountain war, *Sunday Times*, 1984-02-19.

Much of the trouble that resulted in the local war between Chief Maleboch and the Boer Command was due to poor communications between Boers, British and blacks. Except for Sonntag, none showed much sense of diplomacy.⁹⁵

* * *

Die probleme van toé is vandag nog ons probleme: wanbegrip van die swartmens, veral van die stedelike swarte van vandag.⁹⁶

* * *

Sonntags dagboekantekeninge onthulle iets van die gronde van die verbittering en het wantrouwen dat als gevolg van zulke historiese kontakte en konflikte is ontstaan. Afgesien van die geskiedkundige betekenis, is dat - na prof. dr. F.A. van Jaarsveld in sy aanbeveling van dit boek op die flap ervan teregt opmerk - die aktuele betekenis ervan.⁹⁷

Die terugkerende verontskuldigende retoriek skep 'n indruk van selfgenoegsaamheid; 'n optimisme dat beter kommunikasie enige gronde wat daar vir wit-swart-konfrontasie was, of is, uit die weg behoort te ruim. Die redenasie is dat die bedoelings van die heersende bevolkingsgroep nog altyd goed was en dat dit binne die vermoë van die witmense is om soortgelyke konflik as dié van 1894 in die toekoms te vermy. Die publikasie en lees van 'n boek soos *My friend* is beskou as 'n stap in die regte rigting: witmense moes sake ook vanuit 'n swart oogpunt beskou. Hoewel die vertaler nie self daarop aanspraak gemaak het nie, het resensente die boek tog as sodanig gekategoriseer:

'My friend Maleboch' is an interesting little piece of Africana, offering a view of the Maleboch War in the Transvaal from the black point of view as recorded by the missionary Christoph Sonntag.⁹⁸

* * *

Daaruit kom die ware 'swart Afrika' te voorskyn.⁹⁹

95. ROSE, B., Ethnic and sometimes sad comment on African life, *Rand Daily Mail*, 1893-06-20.

96. F.A. van Jaarsveld, Boekbespreking, *Historia* 29(1), Mei 1984, pp. 57-58.

97. G.J. Schutte, Mijn vriend Maleboch, *Zuid-Afrika* 60(5), Mei 1983, p. 77.

98. ROSE, B., Ethnic and sometimes sad comment on African life, *Rand Daily Mail*, 1893-06-20.

99. F.A. van Jaarsveld, Boekbespreking, *Historia* 29(1), Mei 1984, pp. 57-58.

Ironies dat 'n 'ware swart' leser die Sonntag-dagboek met 'n totaal-andere verwagtingshorison benader het. In T.J. Makhura se verwagtingshorison:

[t]he Boer-Bagananwa War of 1894 should be comprehended as the main feature of the Bagananwa resistance against colonial encroachment.¹⁰⁰

Vanuit hierdie benadering stel Makhura sendelinge dan gelyk aan agente in die koloniale onderwerping van swart gemeenskappe:

... the Berlin Missionaries who worked among the Bagananwa should, on the whole be seen as another agency of conquest, operating consciously and unconsciously in collaboration with other colonial agencies ... towards a similar goal of subjugating the Bagananwa. This contention has been put more forcefully by Majeke.¹⁰¹

Makhura se verwysing na Nosipho Majeke¹⁰² dui daarop dat sy verwagtingshorison ingekleur is met die ideologiese benadering van die sogenaamde revisioniste binne die Marxistiese tradisie in die Suid-Afrikaanse historiografie.¹⁰³ Majeke se 'kragdadiger' standpunt was dat die verhaal van Suid-Afrika een is van 'n voortgaande plundering van grond en vee deur Europese invallers, van verwoesting en verstrooiing van swartmense, gevolg deur hulle ekonomiese verslawing.¹⁰⁴ Volgens Makhura se uitgangspunt was die Hananwa die veronregte party; die 1894-veldtog was die kulminasie van 'n lang periode waartydens daar op hulle grond, hulpbronne en vryheid inbreuk gemaak is. Gevolglik beskou Makhura *weerstand* as die hoofteema in negentiende-eeuse Hananawa-geskiedenis:

[In the 1870s] ominous clouds were gathering on the horizon, the impact of which unleashed a far-reaching political and socio-economic destabilisation of the Bagananwa society. The new order imposed upon the Bagananwa society was really ushered in by the activities of the Berlin missionaries, but was significantly hastened by the discovery of diamonds in Kimberly in 1869. The transformational process was also given an added sustenance by the British annexation of the Transvaal between 1877 and 1880 and compounded by the discovery of gold on the Rand in 1886. The essentially communal Bagananwa society was thereby gradually transformed towards a capitalist mode of

100. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity in the North-Western Transvaal and the South African Republic, c. 1836-1896*. M.A. dissertation, UNIBO, 1993, p. 11,

101. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity ...*, p. 95.

102. Sien N. Majeke, *The role of missionaries in conflict*, p. 4, bespreek in J. du Bruyn & N. Southey, *The treatment of Christianity and Protestant missionaries in South African historiography*, in H. Bredekamp & R. Ross, (eds.), *Missions and Christianity in South African history*, p.38.

103. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity ...*, pp. 3-4.

104. F.A. van Jaarsveld, *Omstrede Suid-Afrikaanse verlede*, p. 141.

production and a process of underdevelopment was initiated. These demands and pressures upon the local people tragically set the stage for a major military showdown in 1894.¹⁰⁵

Die lees van Sonntag se dagboek het vir Makhura sy aannames bevestig. As reële leser staan hy volkome buite die kader van wat die vertaler as implisiete leser van sy publikasie veronderstel het. Uit die sendeling se eie dagboekinskrywings ontmasker Makhura hom as medepligtige in die Boere se onderwerping van die Hananwa:

... it was perhaps by far the Rev. Sonntag who clearly demonstrated the extent at which the missionaries were accomplices in the political subjugation of the Bagananwa.¹⁰⁶

... en Sonntag ...

cannot be absolved from the general reprehensible role he played in hastening the subjugation of the Bagananwa.¹⁰⁷

Uit die swart oogpunt van Makhura, was die 1894-oorlog 'n tragiese verhaal, maar nie van misverstand nie. Anders as met die wit resesente, word daar geen ruimte gelaat vir verontskuldiging van die Britte, die Boere en die sendelinge vir die oorwegend-negatiewe rol wat hulle gespeel het nie. Die 1894-veldtog was die Boere se berekende onderwerping van Mmalebôhō se Hananwa-politie met die doel om hulle grond, belasting en arbeid te bekom. Daarin was sendeling Sonntag 'n gewillige en vaardige handlangster, aldus Makhura.

Die eietyds-ideologiese verwagtingshorison waarmee 'n leser 'n teks benader, beïnvloed beslis die interpretasie daarvan. Die resensies van *My friend* het bewys dat dit die geval is onder die ingeligte breër publiek wat historiese tekste vir ontspanning lees. Die korrelasie tussen Makhura se benadering tot en afleidings uit die Sonntag-tekste, het bewys dat histories-kritiese navorsers dieselfde geneigdheid openbaar. Makhura is nie die enigste voorbeeld nie. Ook in die geval van antropoloog J.A. van Schalkwyk, korreleer die navorsers se afleidings uit die Sonntag-tekste (hoewel radikaal verskillend van dié van Makhura):

... eerwaarde C. Sonntag [het] 'n groot rol as bemiddelaar tussen die twee strydende partye tydens hierdie [1894-] oorlog gespeel.¹⁰⁸

105. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity* ..., p. 2.

106. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity* ..., pp. 95 & 117.

107. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity* ..., p. 135.

108. J.A. van Schalkwyk, *Ideologie en die konstruksie van 'n landelike samelewing: 'n antropologiese studie van die Hananwa van Blouberg*, D. Litt. et Phil.-proefskrif, UNISA, 1995, p. 106.

... met die uitgangspunt waarmee hy die teks aanvanklik benader - weer eens, verskillend van dié van Makhura:

To view local communities, their structures and contemporary predicaments, purely as the product of external historical forces - i.e. colonial capitalism - is to render them inert and vacuous, to deny them any active role in the dialectics of their own history.¹⁰⁹

Hierdie ontleding aan John Comaroff is die motto waaronder Van Schalkwyk die “Probleemstelling en metode” van sy tesis uiteengesit het.

Die wetenskaplike leser word noodwendig, soos enige ander leser, deur sy eietydse verwagtingshorison gerig. Dit is ongewens wanneer dié eietydse neigings in die politiek òf die historiografie ten koste van deeglike ondersoek na die aard van die tekste as sodanig, aangewend word om die betroubaarheid en bruikbaarheid daarvan te bepaal.

Slegs een resensent, D.W. van der Merwe (Schellack), het toe Sonntag se dagboek in 1983 verskyn het, ‘n bron-gerigte benadering gevolg en in diepte daarop ingegaan om die diskrepans tussen die gepubliseerde teks en die sendeling se manuskrip-teks te probeer uitwys.¹¹⁰ Makhura erken dat die oorspronklike manuskrip waarskynlik ‘gedokter’ is vir die vertaalde publikasie,¹¹¹ maar ondersoek nie die implikasies daarvan nie. Ook vir historici het die eietydse historiografiese en politieke verwagtinge rondom Sonntag as sendeling en as tussenganger tussen wit en swart, ‘teoretiese’ vrae oorskadu. Gevolglik is ‘n publikasie wat daarop afgestem was om ‘n breë leserspubliek te bevredig, deur historici verhef tot die status van primêre bron en as sodanig gebruik om Sonntag se rol in die 1894-konflik te beoordeel. Die oordele, soos reeds gesien, was uiteenlopend, want dit is gefel vanuit die uiteenlopende probleemstellings wat elke navorser se projek gerig het.

Anders as Sonntag, het Colin Rae nie in die verwagtingshorison van die laat-twintigste-eeuse leser aanspraak gemaak op dieselfde kritiese evaluering van sy rol tydens die oorlog nie. Uit politieke oogpunt was hy nie aktueel nie - hy was nie soos

109. J.L. Comaroff, *Dialectical systems, history and anthropology: units of study and questions of theory*, *Journal of Southern African Studies* 8, 1982, p. 145, soos aangehaal in J.A. van Schalkwyk, *Ideologie en die konstruksie ...*, p. 2.

110. W. van der Merwe, *Dagboek van ‘n Duitse sendeling*, *Beeld*, 1983-05-16. Dr. Werner van der Merwe was met die skryf van hierdie resensie as senior lektor in Geskiedenis aan die Universiteit van Suid-Afrika verbonde.

111. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity ...*, p. 135.

Sonntag 'n bemiddelaar in 'rassekonflik' nie. Omdat hy geen sendeling was nie, het die debat in die Suid-Afrikaanse sending-historiografie, oor die rol van sendelinge as agente in die koloniale onderwerping van swartmense, hom ook nie geraak nie. Volgens die laat-twintigste-eeuse Suid-Afrikaanse persepsie was die rol van 'n Anglikaanse priester soos Rae nie omstrede nie. Navorsers met teenoorgestelde interpretasies van Sonntag se teks, het Rae se getuienis onvoorwaardelik as bewysmateriaal vir wetenskaplik-historiese ondersoek aanvaar. Sy rassistiese retoriek, die ongevoeligheid jeens die Hananwa en sy persoonlike probleme is nie gesien as inkriminerend vir sy geloofwaardigheid as getuie nie - so ook nie sy selfbehepte eiewaan, waarop sy tydgenootlike lesers van negentig jaar tevore, sy verhaal gekelder het nie. In die 1990's is Rae se mening oor byna elke aspek van die 1894-gebeure rondom Blouberg, as gesaghebbend weergegee ...

... deur Van Schalkwyk:

Colin Rae wat as prediker saam met die Pretoria-kommando die veldslag meegemaak het, skryf onder meer hoedat die burgers die Hananwa se graanhouers en die inhoud daarvan aan hulle perde gegee het as voer (Rae 1898)..

....

Die gevolge van hierdie optrede op die Hananwa se ekonomie was van so 'n omvang dat van die ouer segspersone selfs vandag nog kan onthou dat hulle ouers van die hongersnood wat daarop gevolg het, vertel het (kyk ook Rae 1898).¹¹²

... en deur Makhura:

Rev. Rae's description of this grimmest episode is worth quoting: 'Most of the unfortunate creatures', he [eintlik, A.C. Jenkins in *The Press* van 28 Julie 1894] wrote, 'showed visible signs of exhaustion ...'¹¹³

* * *

Although Rae's [Jenkin's] description of this awesome spectacle is somewhat long, its aptness necessitates its reproduction here: "Malaboch looked about thirty years of age ..."¹¹⁴

112. J.A. van Schalkwyk, *Ideologie en die konstruksie* ..., p. 99.

113. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity* ..., pp. 199-200; C Rae, *Malaboch* ..., p. 171; *The Press*, 1894-07-28.

114. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity* ..., pp. 201-202; C. Rae, *Malaboch* ..., pp. 177-178; *The Press*, 1894-08-04.

Makhura het wel Rae se vooroordeel genoteer: “Rae, the chaplain of the Pretoria Commando welcomed the use of [a] barbaric method in a manner characteristic of the Boer [+ British, etc. = white?] racial prejudice of the period”¹¹⁵ Maar hierdie kritiek bly beperk tot die ideologiese inhoud van die bron en spreek nie die aard van die bron as sodanig, aan nie.

Tosh waarsku navorsers teen die die aanwending van ‘n probleem-gerigte benadering ten koste van ‘n bron-gerigte benadering. Sonder buigzaamheid tussen dié twee, loop historici die risiko om hulleself die bewyse waarna hulle gesoek het, wys te maak, maar die volle potensiaal van die bron, te mis.¹¹⁶ Die verwagtingshorisonne waarmee lesers historiese tekste benader, bevorder die instandhouding van eietydse mites. Opeenvolgende generasies reële lesers, en teenoorstaande lesers binne dieselfde generasie, het uiteenlopend op die Rae- en Sonntagtekse reageer. Dikwels het hulle reaksies dramaties verskil van wat die outeur vir sy implisiete lesers beoog het. Tollebeek en Verschaffel verklaar dit soos volg:

Er worden geen morele en politieke waarden uit het verleden afgeleid; die waarden gaan de studie van de verleden altyd vooraf. Het is een illusie te denken dat iemand door de konfrontatie met het verleden (noodzaaklikerwijs) tot een bepaald moreel of politiek standpunt zou komen of van standpunt zou veranderen. Het is integendeel zo dat het vooraf bestaande standpunt bepaald wat men - wanneer men met morele of politieke bedoelingen naar het verleden kijkt - in het verleden zal zoeken, én zal vinden.¹¹⁷

Die pogings wat in hierdie hoofstuk aangewend is om die verskillende lesersrolle te konstrueer en te vergelyk, was nie ‘n sinnelose teoretiese oefening nie, maar bevestig die waarde van ‘n bron-, of teks-gerigte benadering om die neerslag van eietydse mites in ons geskiedbeeld van die negentiende-eeu bloot te lê. Vir die leser wat die volle potensiaal van die Rae en Sonntag-tekste wil benut, is dit noodsaaklik om dit so grondig moontlik as bronne te klassifiseer. Naas die inhoud van die teks, moet die leser haarself ook van die vorm daarvan vergewis.

115. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity ...*, p. 139.

116. J. Tosh, *The pursuit of history. Aims, methods and new directions in the study of modern history* (London, 1993), pp. 54-55.

117. J. Tollebeek & T. Verschaffel, *De vreugden van Houssaye. Apologie van de historische interesse*, p. 95.

Die Rae- en Sonntag-publikasies as egodokumente

Die Rae- en Sonntag-publikasies kwalifiseer albei as sogenaamde egodokumente. Egodokumente is “die historiese bronne waarin die gebruiker zich gestel ziet teenover een ‘ik’ (...) als schrijvend en beschrijvend subject.”¹¹⁸ Anders gestel: Dit is dokumente waarin die outeur sy eie handeling en gevoelens, of sake wat hom persoonlik besig hou, weergee.¹¹⁹ Die twee tekste word in die eerste plek binne hierdie omvattende versamelterm omskryf, aangesien dit nie so vanselfsprekend is om enige van die twee dokumente te klassifiseer as een van die spesifieke soorte – dagboek, outobiografie, joernaal of herinneringskrif - binne dié genre nie.

Albei publikasies is deur lesers en navorsers gebruik as oorlogsdagboeke, waarvolgens dit behoort te kwalifiseer as eksterne dagboeke. Eksterne dagboeke het betrekking op gebeure buite die persoon self, teenoor interne dagboeke, wat betrekking het op die interne belewingswêreld van ‘n persoon.¹²⁰ Sonntag se dagboek kan tot op sekere hoogte kwalifiseer as ‘n joernaal, ‘n dagboek wat van ampsweë gehou word,¹²¹ aangesien die byhou daarvan een van sy sendingpligte was. Rae, wat eerlik daaromtrent was dat sy boek eers na die Blouberg-veldtog geskryf is, se publikasie het meer die karakter van ‘n herinneringskrif. Beide die Rae- en Sonntag-publikasies was gemik op ‘n breër gehoor en, soos breedvoerig in die vorige hoofstuk reeds aangedui, is wysigings met die oog op publikasie aangebring. Volgens Hugo, laat verloor dit die geskifte hulle “waarde as ‘onmiddellike getuienis’”.¹²²

Nie een van hierdie kategoriserings is werklik bevestigend nie. Hoewel daar geskryf is oor die oorlog, breek die interne gevoelswêreld van die vertellers tóg in albei publikasies deur, sodat dit nie aan die eng definisie van ‘n eksterne dagboek voldoen nie. Sonntag se dagboek bevat ook te veel “gewaarwordinge, belewenisse en opvattinge van die skrywer”¹²³ om as tipiese joernaal beskou te word. Albei tekste is wel gepubliseer om ‘n groter gehoor te bereik, maar dit was nie die aanvanklike bedoeling met Sonntag se teks nie. Die Sonntag-publikasie is aanvanklik glad nie eens beoog as oorlogsdagboek nie, dit was deel van ‘n sendelingsdagboek wat

118. J. Presser, *Uit het werk van J. Presser*, pp. 277-282, soos aangehaal in R. Dekker, Egodokumente: een literatuuroverzicht, *Tijdschrift voor geschiedenis* 101, 1899, p. 161.

119. H.W. von der Dunk, Over de betekenis van egodokumenten, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 83, 1970, pp. 147-161, soos aangehaal in R. Dekker, Egodokumente: een literatuuroverzicht, *Tijdschrift voor geschiedenis* 101, 1899, p. 161.

120. M. van Faassen, Het dagboek: een bron als alle andere?, *Theoretische Geschiedenis* 18(1), 1991, p. 5.

121. M. Hugo, Die dagboek as histories bron - met verwysing na die dagboek van H.C. Bredell, *Historia*, November 1989, p. 111.

122. M. Hugo, Die dagboek as histories bron - met verwysing na die dagboek van H.C. Bredell, *Historia*, November 1989, p. 112.

123. M. Hugo, Die dagboek as histories bron - met verwysing na die dagboek van H.C. Bredell, *Historia*, November 1989, p. 111.

‘versekulariseer’ is om die drama van die stryd tussen die Z.A.R. en die Hananwa te verbeeld. Uit die voorafgaande is dit ook reeds bekend dat meer as die helfte van Rae se teks nie eens as herinneringskrif kwalifiseer nie, maar gekopieer is uit ‘n koerant.

Historici en literatoure berus toenemend daarin dat (die (outobiografie en) die dagboek, vanweë die uiteenlopende variasies waarin dit voorkom, nouliks as genre tipeerbaar is. Dit doen immers nie afbreuk aan die betekenis daarvan nie.¹²⁴ Egodokumente se nut is nie beperk tot die onmiddellikheid van hulle getuienis nie. Volgens Van Faassen behoort die ‘berugte’ subjektiwiteit van egodokumente nie die gebruik daarvan te vereng nie. Soos met enige ander primêre bron, is nie die subjektiwiteit nie, maar die betroubaarheid van die egodokument deurslaggewend. Dit is die maatstaf waarvolgens die Rae en Sonntag-tekste as bronne geklassifiseer behoort te word.

Die vraag wat lesers behoort te vra, is of die twee publikasies inderdaad is wat hulle voorgee om te wees.¹²⁵ Rae se boek is hoegenaamd nie die notas uit sy dagboek, soos hy volgens die titel beweer nie; hy het lesers doelbewus mislei om te glo dat sy boek ‘n ooggetuie-verslag was wat binne vier jaar na die eintlike gebeure reeds tot publiseerbare vorm verwerk is. Sonntag se dagboek is waarop dit aanspraak maak om te wees: ‘n verwerkte en vertaalde weergawe van die sendeling se eie manuskrip. Die bewerker se keuses en werkwyse is egter nie vir die doeleindes van kritiese navorsing, uit die publikasie self kontroleerbaar nie. Dit skaad die betroubaarheid van die bron vir hierdie tipe gebruikers.¹²⁶ Weens die bewerker se ontbrekende verantwoording, is *My friend Maleboch* benut met die aanname dat die vertaalde teks so goed as die sendeling se eie manuskrip is. In die gebruik daarvan, is hierdie boek dus ook nie wat dit voorgee (of aangesien is) om te wees nie.

Die waarde van die twee dokumente lê uiteindelik daarin dat dit gelees en benut sal word as wat dit inderdaad is en met ‘n sensitiwiteit vir die spanning tussen wat dit is en wat dit voorgee om te wees. Wanneer die Rae- en Sonntag-publikasies krities gelees word, kan dit nie gedoen word sonder inagneming van hulle ‘oer-’-intertekste, *The Press* en die Duitse dagboek-manuskrip, nie. Die vindingryker benutting van dagboeke - vir meer as die ooglopende politieke en biografiese informasie daarin - gaan hand-aan-hand met ‘n sorgvuldiger lesing daarvan.¹²⁷ So is daar in hierdie hoofstuk gevind dat Rae se boek nuttiger is in die konstruksie van ‘n resepsie-

124. R.Dekker, Egodokumente: een literatuuroverzicht, *Tijdschrift voor geschiedenis* 101, 1899, p. 174.

125. M. van Faassen, Het dagboek: een bron als alle andere?, *Theoretische Geschiedenis* 18(1), 1991, pp. 5-7.

126. M. van Faassen, Het dagboek: een bron als alle andere?, *Theoretische Geschiedenis* 18(1), 1991, p. 12.

127. E. Van Heyningen, The diary as historical source: a response, *Historia* 38(1), May 1993, p. 14.

geskiedenis van tekste oor wit-swart-konflik die afgelope honderd jaar, as vir die minder betroubare, tweedehandse politieke en militêre informasie wat daaruit ontgin kan word.

As inligtingsbron oor die 1894-politieke en -militêre intrige, is *My friend* bruikbaar as Rae se boek: Sonntag se publikasie is veel nader aan wat dit voorgee om te wees as Rae se teks en die oorspronklike manuskrip is immers toeganklik vir die kritiese leser wat die gepubliseerde weergawe wil kontroleer. Dit lyk nie of die fundamentele nut van die Sonntag-tekste daarin lê om die sendeling se rol in die 1894-oorlog vanuit sy eie mond te kan beoordeel nie. Hierdie aanname is ondermyn deur die wyse waarop die uiteenlopende verwagtingshorisonne van die onderskeie kritici hulle tot lynregteenoorstaande interpretasies gelei het. Die hieropvolgende hoofstukke sal bevestig dat die grootste aanwinst van die Sonntag-tekste die sendeling se sensitiewe waarnemingsvermoë is - daaruit is dit selfs moontlik om veel oor die karakter en persoon van die Hananwa-leier, Mmalebôhò, te verhaal. Die weg daartoe lê, weer eens, in die sorgvuldige lees van die dagboek, met 'n bedagtheid op die konvensies waarlangs dit sigself aanbied.

Die onsamehangendheid van Rae se boek het in 1898 negatiewe kritiek van resensente uitgelok; 'n alternatief is om te aanvaar dat beide Rae en Sonntag se tekste vanweë die aard daarvan noodwendig diskontinu en fragmentaries behoort te wees. Die resultaat van die dag-na-dag verslaglewering van gebeure (*i.e.* beide Rae se koerantberigte en Sonntag se 'egter' dagboekinskrywings) is 'n gerigtheid op die onmiddellike; hoofsaaklik 'n korttermynperspektief. Nòg Rae se nabetraging tydens die teboekstelling van sy herinneringe, nòg vertaler Sonntag se tempo-versnelling van verwickelinge om die dagboek as drama aan te bied, doen afbreuk aan dié intrinsieke eienskap van die twee egodokumente.

Dit is juis geloofwaardig dat die vertellers in egodokumente inkonsekwent mag wees in hulle uitsprake en optrede. Per geleentheid toon Rae begrip dat die Hananwa die Boere-optrede as onregverdige inbreuk op die grond van hulle voorvaders beskou, maar hy onderskryf ook die lied waarin die Boere sing dat Maleboch moet boet vir sy sondes en dat sy bose daade beëindig moet word.¹²⁸ Toe Sonntag Mmalebôhò nie kon oorhaal om die oorlog te vermy nie, het hy plegtig onderneem om homself vir goed van die Hananwa-leier te distansieer. Kort daarna, op 28 Julie 1894, besoek hy Mmalebôhò weer, as 'n nuwe vredesinisiatief.¹²⁹

128. C. Rae, *Malaboch* ..., pp. 63 & 41-42.

129. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 109.

Die leser moet versigtig wees om ‘n enkele uitspraak (soos dié oor die “velvet glove”) as verteenwoordigend van ‘n persoon se vooropgestelde plan van aksie aan te haal. ‘n Dagboek is nie ‘n beleidsdokument waarin vaste prosedure uiteengesit word nie. “Human feelings and actions are highly overdetermined, bound to have several causes and contain several meanings.” Mense is “buffeted by conflicts, ambivalent in their emotions, intent on reducing tensions by defensive stratagems, and for the most part dimly, or perhaps not at all, aware why they feel and act as they do”¹³⁰, aldus Peter Gay¹³¹ oor die kompleksiteit en wispelturigheid van menslike optrede. Die verteller se optrede oor ‘n tydperk sal sekere van sy uitsprake bevestig en ander weerspreek. Die leser kan die materiaal wat die dag-na-dag-weergawes in die tekste bied, gebruik om ‘n kontinuum van die gebeure en ‘n profiel van die getuie te konstrueer.

Volgens so ‘n profiel sal die verteller nie, soos in sy eie dagboek, noodwendig die hoofrolspeler wees nie. In sy eie dagboek, die teks wat hy inisieer, doen die dagboekskrywer homself voor as inisieerder van gebeure. Met die ondersoeker se voordeel van agternaperspektief, kan die verteller se ‘inisiatiewe’ gelees word as reaksie op die inisiatiewe van persone met wie hy in ‘n verhouding gestaan het. Onbedoeld gee die verteller die leser leidrade om dié ánder persone se inisiërende handeling vas te stel. Dit geld vir Rae en Sonntag se interaksie met mekaar en veral vir wat Sonntag se interaksie met Mmalebôhò oor laasgenoemde se vindingrykheid en insig onthul. Die subjektiewe aard van die dagboek kan juis een van die grootste aanwinste in die gebruik van dié tipe bron wees.

130. P. Gay, *Freud for historians*, p. 75.

131. Met die publikasie van *Freud for historians* in die middel-tagtigerjare, was Peter Gay *Sterling Professor of History at Yale University*.